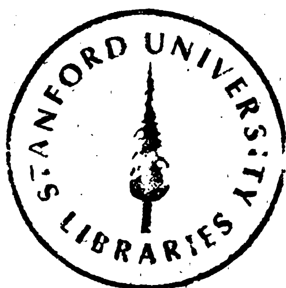
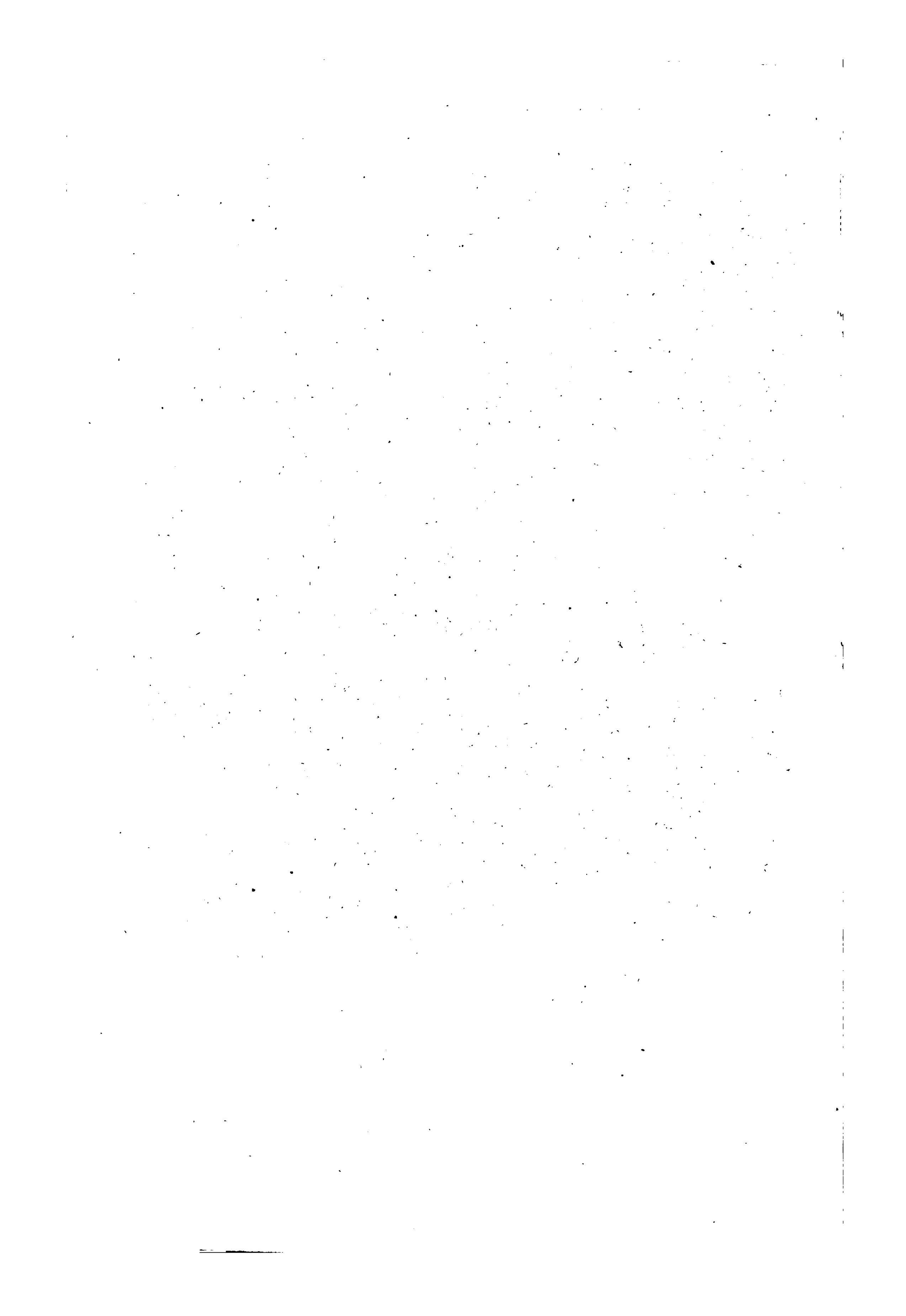

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

Л = 1 / ил.

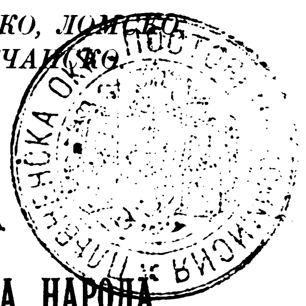

ЖИВА СТАРИНА

ЕТНОГРАФИЧЕСКО (ФОЛКЛОРНО) ИЗУЧВАНИЕ

НА

ВИДИНСКО, КУЛСКО, БѢЛОГРАДЧИШКО, ЛОМСКО,
БЕРКОВСКО, ОРѢХОВСКО и ВРАТЧАНСКО.

КНИГА ПЬРВА

ВѢРВАНИЯТА ИЛИ СУЕВѢРИЯТА НА НАРОДА

Всѣка мома пѣвецъ (песнополецъ)
Всѣка баба врачъ (врачка)
Всѣки старецъ лѣтописъ (зналецъ)
„Много знай—много пати."

Нар. послов.

ОТЪ

Д. Мариновъ.

РУСЕ
ПЕЧАТНИЦА СВ. КИРИЛЪ и МЕТОДИЙ
1891.

Книгата не е отъ дърво.

ПРѢДГОВОРЪ.

Върху важностьта на етнографическитѣ изучвания и изслѣдвания и за ползата отъ събрания отъ тия изслѣдвания етнографиченъ материялъ азъ считамъ за излишно да говорѭ. Мислѭ за нуждно да добавѭ само това: друго яче щѣше да стои въпросътъ за нашето национално единство и за границитѣ на отечеството на Българина, ако бѣхѫ събрани народнитѣ умотворения отъ всичкитѣ крайеве на нашето отечество; езикътъ ни въ ортографическо и синтактическо отношения щѣше да бѫде въ пó инакаво положение отъ днешното, ако бѣше събрано всичкото богатство на многобройнитѣ нарѣчия на цѣлокупния нашъ езикъ; езикътъ и терминитѣ, употребявани въ нашитѣ учебници, щѣхѫ да бѫдѫтъ пó близо до чисто българския езикъ и по богати, ако ний до сега бѣхме събрали богатството на разнитѣ названия и именувания, било на разнитѣ прѣдмѣти, било на разнитѣ явления и дѣйствия, които названия съдържа езикътъ на нашия селенинъ; историята на нашето възраждание щѣше да стоѝ на друга пó самостоятелна и своя почва, а нѣмаше да лѣжи въ днешното си опекунско положение, ако бѣхѫ събрани всичкитѣ изобилни свѣдения за живота и дѣлата на нашитѣ исторически личности и дѣйци, които свѣдения умиратъ заедно съ нашитѣ стари людие.

Истина, ний имаме немалко събранъ, и отъ самитѣ насъ, и отъ чужденци етнографиченъ материялъ, било въ сборници, било пръснѫтъ изъ разнитѣ списания и журали, нó азъ мислѭ, че ний сме още много далечь и че трѣбва още голѣма работа. Повече нѣщо,

азъ мислѭ, че при събиранието на тоя етнографически материялъ ний не вървимъ по единъ правиленъ пѫть.

Ний събираме пѣсни, прикаски, пословици, гатанки и други и ги печатимъ, като мислимъ, че съ туй ний сме изучили нашия народъ.

Незнаѭ какво ще кажѫтъ другитѣ, но менѣ ми се чини, че ний ще имаме сѫщински етнографически свѣдѣния, цѣнни за наукага и етнографията, само тогава, когато знаемъ при какви обряди, обичаи, случаи и обстоятелства нашия народъ пѣе тия пѣсни, приказва тия прикаски и употрѣблява тия пословици; когато видимъ: какъ се храни нашия селенинъ, въ какво се облича, въ какво вѣрва, какъ се ражда, жени, весели, цѣри и умира; когато видимъ и знаемъ нашата селенка вѫтрѣ въ колибата като: кѫщовница, съпрѫга, майка и работница и вънъ отъ неѭ; когато видимъ нашия селенинъ въ зáдругата и семейството като кѫщовникъ, съпрѫгъ и баща, а въ полето — като работникъ — съ една дума, когато изучимъ всестранно животътъ и битътъ на нашия селенинъ.

Къмъ подобно етнографическо изучване бѣ указалъ пѫтьтъ още покойния Раковский(1), а къмъ подобно изучване хубаво бѣ намѣкнѫлъ и г. Сирку(2)

До колко могѫ да знаѭ, до сега има само два сборника съ подобно изучвание(3)

Въ такава смисълъ и азъ съмъ слѣдвалъ своитѣ етнографически изслѣдвания въ Западния край на Бълария, а именно: *Видинско*, *Бѣлоградчишко*, *Кулско*, *Ломско*, *Берковско*, *Орѣ-*

(1) «Показалецъ» или Рѫководство и цр. Одесса 1859 г,

(2) «Болгарская етнографія» въ Журналъ Министер. Народнаго Просвѣщ. 1890 г. Май, стр. 196.

(3) «Баба Ега или Сборникъ отъ различни вѣрвания и пр.» Отъ свящ п. Цв. Ліобеновъ. Търново 1887 г. 8-о 86 стр.

«Родопски старина или сборникъ отъ обичаи, суевѣрия и пр.» Отъ Н. Шишковъ. Книжка I. Пловдивъ 1887 г. 8-о 30 стр.

ховско и *Вратчанско*; събрания материялъ ще издавамъ подъ название „*Жива Старина*“ и ще бжде печатанъ въ нѣколко книги отдѣлно и послѣдователно. Матераялътъ за първитѣ четири книги е готовъ и ще се печата щомъ се прѣгледатъ отъ почитаемото М-во на Народното Просвѣщение.

Гледалъ съмъ да бждж вѣренъ въ излаганието на материяла и да говорж, до колкото е възможно, съ устата и нарѣчието на селенина въ тоя край.

Много е възможно щото, както въ тая първа книга, така и въ слѣдующитѣ други, да съмъ пропустнжлъ нѣкои нѣща. Който знае, колко мжчно се събиратъ подобни етнографически свѣдения, ще ме извини. Азъ щж бждж много благодаренъ, ако на тоя моя трудъ се даде понѣ значение като на едно обширно упжтвание за да се събиратъ етнографически данни и бѣлѣжки отъ тоя родъ. Учителитѣ и приятелитѣ на нашата етнография се умоляватъ, ако намѣржтъ нѣкои нѣща непълни, или погрѣшно схванжти да испращатъ своитѣ бѣлѣжки. Тѣ ще бждкжтъ приемани отъ мене съ благодарность и признателность. Подобни бѣлѣжки и отъ другитѣ крайеве на нашето отечество ще бждкжтъ драгоцѣнни приносъ, който ще се вмѣсти въ второто издание на настоящата книга.

Дали тоя събранъ материялъ ще принесе колко годѣ полза на етнографията и науката, туй остава да каже критиката.

Руссе
Димитровдень 1890 г.

Д. Мариновъ.

БЛАГОДАРНОСТЪ.

Събирането на тоя етнографиченъ материялъ бѣхъ почнялъ още прѣди освобождението въ битностьта си на учитель въ градъ Ломь. Послѣдвалитѣ смятни врѣмена ме принудихя да спря почнятата работа, но слѣдъ освобождението подновихъ изслѣдването. За да се обобщятъ етнографическитѣ изслѣдвания и сбирки, спорѣдъ программата, която указахъ въ прѣдговора, трѣбваше да се пятува по цѣла Западна България, да се посѣти почти всѣкое село; туй обаче бѣ скопчано съ огромни разноски и съ други трудности. Въ 1884 г. бѣхъ се обърнялъ къмъ М-вото на Просвѣщението за съдѣйствие и помощь, но отъ тамъ получихъ отрицателенъ отговоръ. Рѣшихъ най-сетнѣ да се изоставя отъ тази си мисъль, която безъ съдѣйствие щѣше да погълне толкова трудъ, а пакъ безъ полза. Тъй стояхъ до 1888 г., когато се срѣщняхъ съ г-на Министра на Народното Просвѣщение Георги Живкова. Между другото отвори се въпросъ и за етнографическия ми материялъ; съобщихъ му, че е непъленъ и че безъ съдѣйствието на Мвото никакъ не е възможно да се допълни. Господинъ Министръ ми обяви, че отъ негова страна ще направи всичко възможно за да могя да доискарамъ почнятитѣ събирания. Дѣйствително съдѣйствието ми се указа, и азъ съмъ близо до крайтъ на работата си.

Священна длъжностъ ми се налага първата моя дума да бяде; благодарность и признателность къмъ г-на Министра на Народното Просвѣщение г-нъ *Георги Живкова*; ако материялътъ

етнографически, както въ тая първа книга, тъй и въ другитѣ послѣдующи, ще принесе нѣкаква полза на науката и на етнографията, туй се дължи исключително Г-ну *Живкову*.

Благодаря̀ му въ името на бѣдната наша етнография, и го моля̀ да оказва и въ бѫдѫще своето високо покровителство и благоволение върху всичкитѣ скромни събирачи на нашитѣ народни умотворения.

Д. МАРИНОВЪ.

СЪДЬРЖАНИЕ

на

ПЪРВАТА ЧАСТЬ

отъ

„ЖИВА СТАРИНА"

ЧАСТЬ ТРЕТА
ПОМИНАКА НА НАРОДА.

1. *Кжщата на селенина.*

а) *Гумното.*

б) *Ижата* или кжщата у̌зем

в) По*нцата или пивницата.*

г) *Зи̇мника или звъника.*

д) *Кошарата.*

е) *Исшбата.*

ж) *Коша*

з) *Вейника.*

2. ПОКЖЩИНАТА НА СЕЛЕНИНА.

а) По*кжщината.*

б) *Ссждовете за готвеніе, мѣсеніе, яденіе и пикіе.*

в) По*кжщнина за постиліаніе, спаніе.*

г) По*кжщината въ пи̇вницата.*

3. ХРАНАТА НА СЕЛЕНИНА.

а) *Госбите на селенина въ постни дни.*

б) *Госбите на селенина въ блажни дни.*

4. НОСИЯТА НА СЕЛЕНИНА.

а) *Мжжка носия.*

б) *Женска насия.*

   а. Носия на женитѣ.

   б. Носия на момата и накита и,

5. ДОМАШНА ЖЕНСКА РАБОТА.

а) *Тканіе.*

   а. Разбой, *Стан*

   б. Тканіе платно.

   в. Тканіе олеви (шаек).

и) *Невенчана жена.*
к) *Блуднпца.*
л) *Снахачество.*
м) *Оставена жена.*
н) *Копилана.*

3) РАЖДАНИЕ.

а) *Трудна* (тежка) *жена.*
б) *Носеніе на дѣтето.*
в) *Раждание.*
г) *Богородичен леб.*
д) *Молитвеніе вода.*
е) *Орисниците.*
ж) *Кръщеніе.*
з) *Казваніе името.*
и) *Четеніе молитва*
к) *Настригваніе.*
л) *Отбиваніе на дѣтето.*
м) *Меняваніе зѫби.*
н) *Фръганіе на децата.*
о) *Ранеініче*
п) *Копиле* (родено безъ баща).
р) *Бездѣтка.*

4) УМИРАНЬЕ,

а) *Бѣлѣзи, които прѣдсказватъ смъртъ въ една кѫща.*
б) *Умираніе.*
в) *Окѫпваніе.*
г) *Оплакваніе.*
д) *Закопваніе.*
е) *Полаганіе* (принос, комана) гозбата и лебовете.
    а. *На смъртьта.*
    б. *Третини.*
    в. *Първа сѫббота* (шестини)

г. *Деветини*.

д. *Двàесе* (двадесеть).

е. *Четиресе* (четиресеть)

ж. *Половин година*

з. *Година*.

ж) *Удовèца* или *удовицата*.

з) *Сирачетата* (сирацитѣ, дѣцата).

и) *Задгробния живот*. На óнзи свет.

к) *Имóта на умрелия*.

л) *Тлàпеніе* (сомнаболизм)

м) *Пренáсаніе на оніа свет*.

н) *Сънуване на умрѣлия*.

5. СЛУЖБА (светыц светецъ)

а) *Как мисли народа за службата* и *какъ се устроява*.

б) *Гъзбата и хлѣбоветѣ за служба*.

в) *Прекадваніе*

г) Пà*терица* (на свéтеца)

6. СБОР.

а) *Как гледа народа на сбора*.

б) Посрещаніе *госкіе*, *трапеза и испращаніе госкіе*.

7. ОБРОКЪ.

а) *Как се лови оброк*.

б) *Частен и общ оброк*

в) *Курбанъ на оброка*

г) Прекадваніе

д) *Где се дùга оброк*

8. ТЛАКА.

а) *Какво нѣщо е тлака*.

б) *Въ какви случаи се свиква тлакá*.

в) Подробности.

9. СЪДѢНКА.

а) *Нѣкога и сега седеркіите*.

б) *Момата и момъкъ на седенкіата.*

в) *Подѣвките на седенкіата.*

10. ХОРО (ОРО)

а) *Нѣкога и сега орàта*: *праздна неделя*, и пр.

б) *Кога правъктъ орà*

в) *Игритѣ.*

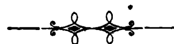
г) *Свиркитѣ* (инструментитѣ музикални).

11. АНАТЕМИЯ (ПРОКЛЕТИ)

а) *Какъ гледа народа на анатемията.*

б) *Как и кога се прави анатемия.*

в) *Разваляние на анитемията.*

Послѣдующитѣ три книги отъ «*Жива Старина*», които ще се печататъ веднѫга, щомъ бѫдѫтъ прѣгледани отъ Министерството на Народното просвѣщение, иматъ слѣднето съдържание:

КНИГА ВТОРА
ДОМАШНИЯ (СЕМЕЙНИЯ) ЖИВОТЪ НА НАРОДА.

1. *Родъ.*

а) *Плѣме* (плѣмената по носия и нарѣчие).

б) *Влака́* (корен сой, лоза̀, кіоқ)

в) Роднинство

г) За̀друга и семейството.

е) Именена мѫжки и женски. Ко̀ровете и прѣкоретѣ.

2. *Женидба.*

а) *Женидбата споредъ мнѣнието на народа.*

б) *Лйбеніе.*

в) *Магии за либеніе и намразваніе* (разлибваніе).

г) *Пристануша.*

д) *Вла̀ченіе мома.*

е) *Да̀деница, здава̀нкіа.*

а. Сглѐжданіе.

б. Прифащаніе бъклица (годешъ менешъ).

в. Довожданіе момата.

г. Ладуваніе.

д. Венчило.

е Младо го́скіе (мо̀мини побдженіе)

ж По̀вратки (*прошка*)

з Ста̀ро го̀скіе

ж) *Женадба на кѫща.*

з) *Повта̀раніе* (второ оженваніе, повторка)

г. Тканіѐ килиме.

д. Тканіѐ престилки, завески, черги, іузглавници (*възглавници*), *поясе.*

б) *Шѝеніѐ* (шиніѐ, кроеніе)

е. Кроеніе и *шиеніе риза, гащи.*

в) Пл*ѐтеніе.*

ж. Пл*ѐтеніе чѝрâпе.*

г) *Бѐленіе на платна.*

д) П*раніѐ ризи.*

6. ЗЕМЛЕДЕЛИЕ.

а) *Ораніе.*

а. Кола.

б. П*луг.*

в. Рâло.

г. Орâніе.

д. С*еенiе.*

е. Влâченіе.

ж. Отбрица.

д) *Кòпаніе кукурузъ.*

е) *Жътва.*

а. П*очнуваніе на жътвата.*

б. Дожътваніе на *оставяніе брада* (цар)

ж) *Вòзеніе снопе.*

з) *Връшидба.*

а. П*очнуваніе на връшидбата.*

б. Довръшваніе и кланіе чървен *петѐл.*

и) *Браніѐ кукурузъ*

к) *Косеніе сено.*

а. Косеніе.

б. С*ъдѝраніе.*

в. Плàсеніе.

7. СКОТОВЪДСТВО.

а) *Овци.*

а. Овца. овен. ягне. [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible]ка). [illegible].

б. Подойчица. [illegible]. [illegible]. [illegible]. *потиричава.*

в. [illegible]. [illegible]. [illegible] *на* [illegible].

г. Бачия и [illegible]. [illegible].

д. Доеніе овците.

е. Подсирваніе *млекото*. изварa. цвик.

ж. Агненіе на овците. овча сватба.

з. Стрижба (стрижба на овците).

б) *Волове.*

а. Бик. крàва. нателячка. наводница. теле, данàче, нателяк, наводник.

б. Бивол, биволица, турме.

в) *Коніé.*

а. Айгъръ, кобила, омакиніа, кончѐ, кондак, мовàк, жребé.

г) *Свиніе.*

а. Шипар, свиніа, прасé, назимче.

8. ПЧЕЛАРСТВО.

а) *Кошерище.*

б) *Пчелите: Работници, мàтка, търтоӑъ.*

в) *Роеваніе на кошарете.*

г) *Подрезваніе на кошарете.*

д) *Метилі.*

9. ЛОЗАРСТВО.

а) *Отреваніе.*

б) *Рѣзаніе*

в) *Кръшеніе.*

г) *Връзваніе.*

д) *Прàшеніе* (копаніе).

е) *Бранiе* (гроздоберъ)

10. ВОДЕНИЧАРСТВО.

а) *Съставните части на воденицата.*

б) *Уема.*

11. ВАЛIАВИЦА.

а) *Съставнитѣ части на валiавицата.*

б) *Уема за валiанiето.*

12. ГОРЕНIЕ ВАР.

а) *Окѫлище.*

б) *Гужданiе кукли у околището.*

в) *Горенiе на куклите.*

13 БѪЧВАРСТВО.

а) *Инструмéнтите за бѫчварството*: *трион*, *шеѕтило* (пергел), *ѣторáч*, *изгрибáч* (огрибáч), *пила, тесла*, *сбирàч*, *свивàч*.

б) *Стрън* (струг).

в) *Скéндже.*

г) *Ссѫдовете изработвани отъ бѫчвара.*

д) *Кучка.*

14 КОЛАРСТВО.

а) *Орѫдията на колáрството: Длето*, *трион*, *обиричка*, *брàдва*, *сврѫдел*, *стрън* (струг)

б) *Кѫлница.*

в) *Какво изработва колáра.*

15 КОВАЧЬ

а) *Виднiа.*

б) *Мех и други орѫдия.*

в) *Какво изработва ковàча.*

16 КОЖАРСТВО (Табаклъкъ).

а) *Тàбаната и принадлѣжноситѣ* ѝ.

б) **Подробности**, *какъ се работѭтъ кожитѣ.*

в) *Чуканiе на руй-та въ гiобек или въ динкiата.*

17 КОЖУХАРСТВО.

а) *Лѐшеніе на кожитѣ.*

б) *Щаваніе на кожитѣ.* Как се прави щавата.

в) *Тегленіе на кожитѣ. Теглич.*

г)*Стръганіе. Косата.*

д) *Какви дрѣхи крои и шие кожухара.*

18 БОЯДИСВАНИЕ.

а) *Боядисваніе въ село.*

а. Улàвица.

б. Подробности на боядисвнıето.

б) *Боядисваніе въ градътъ.*

19 ДРЪНДАРСТВО.

а) *Оръдията на дръндара,*

20 КРОЯЧЬ (селски)

а) *Оръдията на селския кроячь.*

б) *Какви дрѣхи крой и шие кроячьтъ.*

До тукъ изложенитѣ заняти и работи се работятъ въ селата, отъ селени.

Слѣдующитѣ занаяти се срѣщатъ само въ праговетѣ.

21 ЗЛАТАРСТВО.

а) *Златарството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Оръдията на златаря.*

в)*Какви нàките работи златарьтъ.*

22 КОТЛАРСТВО.

а) *Котларството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Оръдията на котларя.*

в) *Какви съдове работи котларътъ.*

23 АБАДЖИЙСТВО.

а) *Абаджийтѣ сега и нѣкога въ тоя край.*

б) *Оръдията на абаджията.*

в) *Какви дрѣхи крой и шие абаджията.*

24 *Дулгерство и дръводѣлие*

а) *Дулгеретѣ нѣкога и сега въ моя край.*

б) *Оръдията (*сѐчивата*) на дулгерина.*

в) *Къщитѣ, които правятъ нашитѣ дулгери и на чинътъ по кайто ги правятъ.*

25 СВѢЩАРСТВО.

а) *Свѣщаритѣ сега и нѣкога въ тоя край.*

б) *Оръдията и принадлѣжноститѣ на свѣщарството.*

в) *Правеніе свѣщи и сапун.*

26 ЧЕХЛАРСТВО *(*Папуджилъкъ*)*

а) *Чехларството нѣкога и сега въ тоя край.*

б) *Оръдията на чехларя.*

в) Какво е *изработвалъ* чехларя.

27 ГРЪНЧАРСТВО

а) *Грънчарницата и принадлѣжноститѣ* ѝ

б)*Какви съдове работи грънчарьтъ.*

28 МУТАВЧИЙСТВО *(*Мутавчилъкъ*)*

а) *Разбоятъ на мутавчията и съставнитѣ* части.

б) П*реденіе основата и вътака.* Съ*ставнитѣ* части *на* чакръка.

в) *Какви нѣща тече мутавчията.*

29 КЕРЕМИДАРСТВО (Кереметчии).

а) Приготвуваніе на тиніата.

б) Правеніе керемиди.

в) Пѐченіе на кирамидитѣ и туглитѣ.

30 РИБАРСТВО

а) Оръдията съ които се лови раба и какъ се правятъ тия различни мрѣжи.

б) Как ловятъ риба.

в) Какви риби има въ Дунава и въ притоцитѣ ѝ.

[Съ рибарството се занимаватъ и селенитѣ].

ВСТЖПЛЕНИЕ.

ФАКТОРЕТѢ, КОИТО СЖ СЪЗДАЛИ РЕЛИГИЯТА НА ПЪРВОБИТНИЯ ЧЕЛОВѢКЪ.

Първитѣ религиозни вѣрвания на първобитния человѣкъ, безъ всѣкое съмнѣние, проистичатъ отъ страхътъ, когото внушавали разнитѣ природни явления и окржжающата го природа. Тоя пакъ страхъ отъ природатата и природнитѣ явления е ималъ за основа, проистичалъ е отъ невѣжеството на тоя пръвъ человѣкъ. Ако земята се потржси; ако на небето се появи грьмотевица и свѣткавица; ако тая грьмотевица разруши нѣкое дрьво; ако се появи вихрушка и искубе изъ коренъ нѣкое дръво; ако человѣкъ, силенъ и здравъ, ненадѣйно умрѣ или падне въ несвѣстъ; ако свѣтливото слънце наведнъжъ помръкне, или ясния мѣсецъ потъмнѣе — всичко туй е нанасяло ужасъ и трепетъ на тоя първобитенъ человѣкъ; всичко това той е считалъ за дѣло на нѣкакви невидими, лоши, могжществении духове, които, като неможалъ да види, гледалъ е да ги умилостиви чрѣзъ молби, дарове и жъртвоприношения. Даровете и жъртвоприношенията сж се състояли отъ найскжпоцѣнното нѣщо за человѣка; по нѣкога даже тия разсърдени невидими духове сж изисквали по нѣкогэ, или человѣкъ да жъртвува самъ-себе си, или да жъртвува своето първородно и единственно дѣте!

Това за невидимата природа.

Сжщето важило и за видимата.

Слънцето, мѣсецътъ, звѣздитѣ, огъньтъ, водата, врѣдителнитѣ животни-сѫ накарали човѣка да ги обоготвори, да имъ принася жъртви и въ тѣхна честь е опрѣдѣлилъ и празденства. И забѣлѣжено е, че жъртвоприношенията и праздницитѣ сѫ повече правени въ честь на злитѣ духове, лошитѣ стихии и врѣдителнитѣ звѣрове, когато на добритѣ духове, на добритѣ стихии и полѣзнитѣ животни, или никакви жъртвоприношения не сѫ правени или съвършенно рѣдко, и то пакъ съ користна цѣль.

Изидитѣ или поклонницитѣ на дявола, които и днесь сѫ распространении по *Иракъ-Аджеми* и *Сѣверна-Месопотамия* сѫ най-вѣрнитѣ прѣдставители на тоя култъ. Тѣ обясняватъ своето поклонение на дявола съ това, че *доброто начало*, *добрия духъ — Господъ*, като благъ, добъръ и милостивъ, нѣма да направи никога на човѣка зло, а *дияволътъ*, *лошия духъ,* като лошъ, зълъ, отмъстителенъ, трѣба да се умилостивява чрѣзъ молби, жъртвоприношения и празденства, за да не прави злини и пакости.

Тия елементи виждаме въ всичкитѣ религии на старитѣ народи; подобни елементи се срѣщатъ и въ християнската.

Нашата стара идолопоклонческа религия е била пълна съ такива елементи; тѣ останѫли непокѫтнѫти и слѣдъ приеманието на християнството. И днесь, послѣ десеть вѣкове, ако и да се изгубило нѣщо отъ тия староврѣмски вѣрвания, све пакъ се срѣщатъ голѣми останки, отъ които нѣкои сѫ облѣчени въ одѣждата на християнството, а нѣкой сѫ останѫли въ чиститѣ си староврѣмски дрѣхи.

Тия староврѣмски вѣрвания ний ще опишемъ, до колкото можехме да ги съберемъ.

А. СТАРОВРѢМСКИТѢ ВѢРВАНИЯ И ПРАЗДНИЦИ НА НАРОДА.

I. Понятията на народа за видимия свѣтъ:

1. ПОНЯТИЯТА НА НАРОДА ЗА ВИДИМИЯ СВѢТЪ: НЕБОТО, ЗЕМЛЯТА, СЛЪНЦЕТО, МѢСЕЦА, ЗВѢЗДИТѢ, ВОДАТА, ЖИВОТНИТѢ И ПР.

а) *Небето.* Било е нѣкога врѣме, когато дѣдо Господъ ходилъ по земята. Това утвърждаватъ многобройни прикаски. Това правилъ той отъ обичь към човѣка. Въ онуй врѣме човѣкъ билъ много *неумѐтенъ* — незнаялъ нищо, та за това е трѣбало да има, кой да го научи въ всичко, и дѣдо Господъ сторилъ туй. Той го научилъ: какъ да оре, да какъ пасе стадото си, какъ да си намѣри огънь и други много нѣща. Като се понаучилъ човѣка, тогава дѣдо Господъ си отишълъ на небото.

Небото не е било така високо каквото е сега: то е било ниско и много ниско, щото можало да се достига; трѣбвало е да си простре човѣкъ ржката и да го докачи. Веднъжъ една жена, като прала пеленитѣ на дѣтето си, сѣгнжла та си отрила ржцѣтѣ отъ небото; друга пакъ си отрила омацанитѣ ржцѣ отъ самия мѣсецъ, и тогава дѣдо Господъ си дигнжлъ небото повисоко. Другожъ, единъ орачь, като оралъ — *цѣпилъ цѣлина* — искалъ да бодне съ копрàлята си (четвѐрняка) прѣднитѣ волове въ четверката, но мушнжлъ у небото. Дѣдо Господъ се разсърдилъ и дигнжлъ небото още по високо. Попослѣ единъ косачь косилъ сѣно; косилъ *дòпладне*, а *òтпладне* почнжлъ да *бере сѣното*. Натрупалъ *навйльаци*, отъ тѣхъ направилъ влаченьаци, сетнѣ и пластъ. Укачилъ се на пласта да го *завръши*, но не можалъ, защото небото било близо вече; разсърдилъ се косачътъ и мушнжлъ небото съ вйлата. Дѣдо Господъ дигнжлъ най-послѣ небото толкова високо, както го виждаме днесь.

Небото се склапа съ земята тамо нѣкждѣ много далечь, *на край светъ*, а *òзгоръ* него живѣе дѣдо Господъ съ ангелитѣ.

Тамо ще идѫтъ и праведнитѣ. На небото има такъвъ сѫщъ свѣтъ, какъвъто и тука, само че тамъ се опасватъ около шията. На земята, която се намира на срѣдата на свѣтътъ, хората се опасватъ *на кръстътъ* (половината), а исподъ земята има другъ свѣтъ — *доленъ свѣтъ* — и тамошнитѣ човѣци се опасватъ на колѣнѣтѣ.

б). *Слънцето*. Нѣкога е имало повече слънца, а сега сѫ останѫли само двѣ: *лѣтното* и *зимното*, които се промѣняватъ. Едвото грѣе лѣтѣ, а другото зиме, Лѣтното истича на *летний ѝстокъ*, а зимното — на *зимни ѝстокъ*. Лѣтното слънце дохожда кѫдѣ Гергевденъ, а зимното прѣзъ гроздоберъ, кѫдѣ *Кръстовденъ*.

Слънцето е най-ближния роднина на бога. То нѣма баща, но има майка. Мѣсецътъ, *зорницата (зорніача)*, *вечерницата* и *Лъжи-карванъ (карванка)* (1) сѫ негови много блиски сродници.

---

(1) За названието *Лъжи-Карван* се срѣща слѣдующата прикаска:
«Едно време единъ карван (керван) дръваре пошли за дръва и замръкнали на едно мѣсто. Пущили воловете да пасът, събрали *съчки* (сухи клѣчки) и наклали ѻгині. Като вечерали и поприказвали, лѣгнали си да спѫт. Секи знае, че преди петлено време не треба да се пѫтува, оти има самодиви, самовили, вампири, таласъми, врьколаци и много такива дипания лоши и човѣк може да си опати зло. Дремнали малко и един от ніих се сабудил и видел, че зорницата излезла. Помислил си, че сѫ закъснели та сабудил и другите; упрегнали и пошли. Но онѻ още не било време за пѫт; петлите още не били пели. Вървели що вървели, дошли до едно *самодивско ѝгрище*. Тамо чули тѫпани и зурла, чули гайда, чули игра и накийванье. *Исаървенкрай* полислили си, че иде некоя свадба. водатъ некоя мома, но после видели че сѫ излъгани и разбрали, че това не е чиста работа, това е самодивско оро. Боднали воловете да вървѫт поскоро, а по ніи'х иде сме', наки'ванье, кисканіе. Минали падѝната и испъкнали на връ'а: по ніи' нема нищо. Вървели още малко и *гавнали* у дола, у реката. На вред била ти'о. Нагазили реката и воловете, като всѣко добиче почнали да пият вода. Между карвана имало и едно младо момче. Оно че попита: «А бе, чичо, какво би това оро, наки'ванье, кикотеніе по нас?» «Мълчи бре синко» — отговорил човека: «не знаеш ли, че това беше самодивско оро.» Като казалъ тия думи, ете че у вира пълно съ голи жени:

Зорницата излиза най-рано та му прави пѫть, втората-вечерницата връви слѣдъ него, а третата връви слѣдъ мѣсецътъ, който е братъ на тия три звѣзди.

Слънцето ѣде, пие, спи. Нѣкога си слънцето поискало и да се ожени, и то за мома отъ земята, но отъ това намѣрение го *отвърнѫлъ* таралежътъ, който носи още и *прѣкоръ «стара вера»*. Кѫщата на слънцето е тамо нѣкѫдѣ на *край светъ*, на небого, но пакъ близо до земята, защото човѣкъ може да отиде при него. Тамо живѣѭтъ орисницитѣ, русалкитѣ, самодивитѣ и другитѣ духове и богове.

Заранѣ слънцето е весело, за това и не пече толкова; около пладне, като огладнѣе, много е сърдито, за това и толкова силно пече. Колко повече остава да си с'иде, толко повече то ставало повесело, когато вече е на *захождание*, то е уморено, гладно и гледа да се скрие поскоро. Тамъ, отъ дѣто си отива дома, има голѣма планина и задъ нея голѣмо море.

Майка му прѣзъ цѣлия день му готвила за вечера, вечерьта всичко е готово, сложено, и слънцето, щомъ стигне, почне да вечера. Ѣденьето му се състои отъ хлѣбъ, месо и вино. Дордето се навечера, никой не смѣе да излѣзне на прѣде му, защото е много сърдито; но послѣ става повесело. Слѣдъ като се навечера, то си лѣга да спи, за да се събуди *ŭвреме*. Събужда го зорницата.

Дордѣто вечера, то расказва на майка си всичко, що видѣло по земята прѣзъ деньтъ.

в.) *Мѣсецътъ*. Мѣсецътъ свѣти нощемъ. За това той и знае повече нѣща отъ слънцето. Въ обществения животъ и въ мититѣ

кѫпат се, кискат се, кикотат се боричкат се като луди и викат на име човеците. Пѫтниците бодѫт воловете! но воловете едвам одѫт; голите жени идат, тръчат на кѫде карвана, викат ги и се кикотат.

Еле искарали колата из реката и пошли по пѫта.

На зараньта всичките се растресле и до един умрели. От тогива тая дзвезда се н а р и ч а: „*Лъжи карван*", оти лъже пѫтниците та ги съсипва.»

на народа мѣсецътъ играе по голѣма роль. Тъй той влияе върху водата, върху земледѣлието, върху скотовждството, върху домашнитѣ занятия, па дори и върху здравието на човѣка.

Знажтъ се слѣдующитѣ негови фази: *нóва свѣщь* (младъ мѣсецъ), *пълнъ мѣсецъ* или *пълна свѣщь*: *рàсипъ* и *стара свѣщь*. Новата свѣщь се вижда вечерь, а старата заранъ.

Новата свѣщь отъ много тънъкъ сърпъ , почне да се пълни малко по по малко, додѣто стане *пълна свѣщь*. Отъ пълна свѣщь почнува да се *нàчнува* (да се ѣде) и става *рàсипъ*, а най-сѣтнѣ и *стара свѣщь*.

Щомъ се начнжлъ мѣсецътъ, не трѣбва да се сѣе сѣме отъ нищо: защото всичко, що се посѣе, ще излѣзне ялово, праздно. Особенно се пази да се не прѣсаждатъ цвѣтья. Сжщо не трѣбва да се прѣсаждатъ и фиданки, защото нѣма да завържатъ никаква *рожба*. Така сжща, слѣдъ *нàчнуваньето* на мѣсеца, нетрѣбва да се разсажда *рàзсадъ*, защото нѣмало било да *завърже рожба*.

Ако е пъкъ на *менà*, т. іе. ако е въ моментътъ на новолунието, то нетрѣбвало било да се оставятъ ризитѣ въ корито: защото щѣли да се *назобжтъ* или *с'ядътъ;* нетрѣбвало било да се залива нито зелье, нито оцетъ нито друго нѣщо: защото нѣмало било да *сташе* (втаса); ако ли се *пръкне* (зачне) нѣщо *на менà*, било човѣкъ или животно, то или неможяло да живѣе или болѣдувало и не *вирѣяло*. Ако *на менà* се насадяла кокошка, гжска, или пуйка, за да мжти, яйцата ще излѣзнжтъ «Запрътцѝ» (запрътъкъ). Млѣко се неподквасвало, сиренье се неподсирвало.

Магйосницитѣ черпѣли отъ него сила и знание, за туй го и сваляли на земята.

Мѣсецътъ, като гледалъ нощемъ, когато се връшяли всичкитѣ тайни нѣща, то знаялъ и всичко.

Пятното, което се вижда по лицето на мѣсецътъ, е направено отъ една жена, която, като прала пеленитѣ на дѣтето си, отрила си калнитѣ ржцѣ отъ мѣсеца.

Слънцето и мѣсецътъ нѣкога сѫ обоготворявани; и днесь сѫ съчувани бѣлѣзи и слѣди отъ туй обоготворение.

По селата сутрень, когато човѣкъ ще си омие лицето, прѣди да си плисне вода на лицето, ще се исправи, ще погледне къмъ *ѝстокъ слънце*, ще се прѣкръсти и тогава ще си мие лицето. Когато слънцето е въ моментъ на изгрѣваньето, орачътъ, косачътъ, жътварътъ, овчарътъ, копачътъ или пѫтникътъ, ще остави работата си, ще се спрѣ, ако е сѣдналъ ще се исправи, ще се обърне къмъ слънцето и ще се прѣкръсти.

Това е сѫщото и за мѣсецътъ.

Когато се появи на *заòдъ-слънце нова свѣщь*, всѣкой ще свали капа, ще погледне у него и ще се прѣкръсти. Когато е пакъ *пълнолуние — пълна свѣщь* старитѣ го покàзватъ на дѣцата и го наричатъ *дѣдо боже.*

г.) *Звѣздитѣ.* Дзвѣздитѣ сѫ нàкитъ на небото. освѣнъ туй тѣ иматъ и друго значение. Тѣхното число показвало числото на живитѣ души на земята: колко сѫ звѣзди на небото, толко имало живи души на земята. Щомъ се роди нѣкое животно на земята, поевявала се и нова звѣзда на небото; умрѣ ли нѣкое животно на земята, *щукнувала* и звѣздата му на небото. Голѣмитѣ и свѣтли звѣзди сѫ звѣздитѣ на голѣмцитѣ — князье, кральецарье и пр., а малкитѣ звѣзди сѫ на сиромаситѣ и бѣднитѣ; най, ситнитѣ звѣзди сѫ звѣзди на другитѣ живи души. Ако човѣкъ *улӯчи* (познае) звѣздата си, той умиралъ. Звѣздитѣ влияли връху здравието и щастието на човѣка: за туй никакви *полѝвкiи* не се правѫтъ, ака прѣдварително лѣковититѣ билкiи се не турѫтъ да стоѫтъ на звѣздитѣ.

Звѣздитѣ иматъ свои имена: *квачка рало*, кола, *вълкъ* и пр. Тия съзвѣздия показватъ на селенина и часоветѣ прѣзъ нощьта. Млѣчния пѫтъ се нарича *кӯмова слама* и приказката за цея се прѣдава отъ поколение на покаление.

«Едно време един кумец отишал у кръсника си на госкiе. Тая го

дина била зимата много зла и ранà за стоката немало, та мрела. Кумеца видел у кръсника си много камàри слама и оти не посака, нолò отишал та откраднал. През нощьта, дордето сичките спали, кумеца станал, напълнил един *кош* (кошле) с слама и си пошъл. У мрачинàта кумеца не видел, че кошлето е *издъното* (бездно) и си вървел, а сламата се стървила и правила по (слѣд) него *дӥрка*, Когà стигнал у дома си си, що да види: у кошлето не останало нищо.

На заранта станал кръсника и видел, че кумеца си отишъл. Докривело му, че кумеца си отишъл, а не се обадил, но какво ще му прави, когито така сакал, така направил. Излезнал у гумното и познал, че у *камарàта* е бръкано, краднато е слама. Усетилъ чà сегѝ работата. Стегнал си опинците пошел по дирката на растървената слама. Одил що одил, и дирката го довела право у кящата на кумеца. «Бре, куме, бива ли така? Неможàли ми посакаш? Крадне ли се, бре, от кръсник?» Кумеца: «хък, мък, я не съм, кръсниче, *вера ти казвам.*» Тогива кръсника казал: «Нека са запали тая крадната слама и никоги да не гасне, та да се знае и помни коги е кумец househ краднал от кръсник.» Така и станала: сламата се запалила и гори и до *ден днешен.*"

(Слушана отъ баба Цвѣта отъ Ломъ).

По звѣздитѣ селенина може да познае каква ще бѫде годината — плодородна или не и то въ какво ще има берекетъ, а въ какво не.

д) *Землята* Землята е равна и много безкрайно широка, щото неможе да се исходи; тя се свършва тамо нѣкѫдѣ при *край свѣтъ*, дѣто се допира съ небото, което ѭ заклапа като *връшнікъ*. Наврѣдъ около землята има голѣмо море, което трѣбва да се мине, за да се дойде до *край свѣтъ*. Землята се държи на роговетѣ на единъ волъ или биволъ; като му дотѣгне на единия рогъ, той си прѣмѣства на другия, и отъ туй ставало трѫсението на землята. Исподъ землята живѣѭтъ други, които се опасватъ кѫдѣ колѣнѣтѣ; исподъ землѣта живѣѭтъ и сѫщи животни, каквито и на землята.

Землята се намира на срѣдата на свѣтътъ, затова хората на неѭ се опасватъ прѣзъ кръстътъ (половината).

Испървенъ край землята е била съвършенно равна, но послѣ, когато дѣдо Господъ е ископалъ коритата на рѣкитѣ и моретата, трѣбвало да се намѣри мѣсто за исхвърлената земля. Като

нѣмалъ кждѣ да дѣне пръстьта, то той ж натрупалъ на купове: пръстьта отъ коритата на рѣкитѣ — покрай самитѣ рѣки, а тая отъ морскитѣ корита — покрай моретата и по другитѣ мѣста. По тоя начинъ сж станжли брѣговтѣ на рѣкитѣ, връховетѣ и планинитѣ.

е.) *Животнитѣ.* Нѣкога животнитѣ сж били като насъ хора, но по послѣ, вслѣдствие на разни клетви, майчина, бащини или божии, сж прѣвърнжти въ животни и риби.

За животнитѣ сжществуватъ много приказки. Прикаски има почти за всѣкое домашно и диво но познато животно. Ето отъ тѣхъ нѣколко, които съмъ можалъ да съберж:

а.) За *Кръгицата.*

«Едно врѣме един поп имал 40 души синеве; они сж се много карали и най-послѣ посакали да си раздѣлят топрака. Единъ сакал тая нива, друг оная, еле неможали да се сговоратъ. Ишло кавги, ишло бой дббога. На баща'м'ги дотегнало да слуша толко кавги, да гледа толко бой, за това и проклел: «Да даде Госнод, синко, да станете на кръгица, свеко от вас да зафане по 40 места и пак да ви е тѣсно.» Случило се у лош час и клетвата се сбждпала: сичкитѣ се превториле на кръгици: секи от нїй, зафанал по 40 места — кръгичини и пак м'ги е тѣсно.» (Записана отъ Божиновъ Иванъ. Ломъ).

б.) *За Ластовицата.*

Едно време ластовицата била девокіа и оженпле я за един айдук. Не само мжжъ ѝ бил айдук но и свекъра. Мжжъ ѝ и свекъра одили по айдуклък по цели нощи и си дходили све кървави и донасали човешки глави. Дотегнало и да гледа мрътви ора и да пере кървави ризи. Немало кому да се іоплаче. Помолила се Богу да е префтори на каква-годер гадинка та да избегне. Господ ѝ чул молбата и е префторил на ластовичка. На *коцáка* си имала три гайтане; когито да фръкне, свекъра ѝ посакал да е фане и уловил само един гайтан, които останал у ржцете му. Ете защо ластовицата на опашкта си има само две пера, а на местота на откинатия гайтан, стои празно мѣсто.» (Слушана отъ баба Мина Пепекица Ломъ).

За сжщата птица:

«Една време ластовицата била ангел и като престжпила нещо на Бога, Бог е направил на ластовица за да фърчи под небето.» (Записана отъ Филипов Георги Ломъ).

в.) *Златокрилото враиче.*

«Злато крилото или жълтокрилото врабче е било нѣкога мома. Баща ѝ имал много дъщери и най-старата јоженилъ много далеч, та не можала да ги спообди. Домжчнело ѝ за домашните и за родата ѝ, а най повече ѝ домжчнело за най-мъничката ѝ сестра. Она молила Богу да е префтори на врапченце, та да си иде іу дома, іу градинката. Господ ѝ послушал мол-

бата и е префторил на златокрило врапче. Оно си доодило секое лето іу градинката и си вило гнiездо между трендафила.»

(Записана отъ Икономов Иванъ отъ с. Вълчедръма).

г.) За *Кукумевката.*

« Она била ангел, но като прегрешила нещо на Бога, Бог е заради това префторилъ на кукумевка. Кукумевката предсказва и добро и зло: ако пее на некоя кѫща, предсказва добро или тая кѫща ще се поднови; ако чррулика, то предсказва зло, на пустиніàк.»

д.) За *Кукувицата.*

«Едно време имало един братъ и една сестра. Они се скарали веднъж за нещо си и братътъ се разсърдилъ та забегнал много далеко. Сестрата го чакала да се върне, но като го нѣмало, ніой се дожалело много за него и се помолила Богу да е префтори на каква годер гадинка та да иде да го тражи. Господъ ѝ чулъ молбата и е префторилъ на кукувица. Името на брата и било *Куку*, за това и она све кѫде оди, вика го *Куку* да ѝ се обади.» (Записана отъ Икономовъ Иванъ с. Вълчедръма).

е.) *За Щръка.*

«Едно креме единъ човѣкъ прегрешилъ нещо на Бога «Господъ го наказалъ така: дал му единъ човал пълн съ змии, гущери и жаби и му казалъ да не іотваря никак човала. Но човека го бòло на сърцето да види що има іу човала; он іотворил човала и змиите, гущерите и жабите избегали. Тогѝва Господ го попитал: дека е това що ти бе(х) дал у човала? Човека му іотговорил, че не знае. Тогива Господ го префторил на щрък и го проклелъ до тогива да бѫде щрък, додето не събере пак у човала змиите, гущерите и жабите. Ете заще щръка се скита по блатищата та събира змии, гущери и жаби.»

(Записана отъ Филиповъ Георги Ломъ).

ж.) За *Котката.*

«Едно време Господъ одилъ по земята и спрелъ се на едно место да пренощува. У торбичката си имал лебец и мишките зели та му изели лебеца. Дедо Господ се разсърдил и фърлил си ръкавица по една мишка и тая рѫкавица станала на мачка (котка). Така се направило на света мачката».

(Записано отъ Икономовъ Иванъ с. Вълчедръма).

з) *Невестулкіата.*

«Едно време невестулката била невеста (млада булка) и не се срамувала на свекъра си: когито се задавал свекъра и она ще земе *урката* да преде божем да се покаже, че е много работна и уметна. Веднъж така, дваш така, най-послѣ свекъра ѝ е проклел: «Да даде Господъ синко да станеш на такова животно та заман да си невеста и заманъ да предеш.» Случило се у лош час и невастата станала на невестулка. Ете защо и сега, ако сакат да не прави пакост на кокошките, турат пред курника урка.»

(Записана отъ Луканов Иванъ.)

Всѣкое животно знае всичко, вижда всичко, прѣдвижда всичко; повече нѣщо, то знае и какво чувствува човѣкъ. Това е една дарба отъ Бога повече, въ замѣна на това че немогѫтъ да говорѭтъ. Като казваме говорѫтъ, трѣбва да разбираме говоръ като насъ, защото и животнитѣ се разговарятъ помежду си съ езикъ понятенъ само тѣмъ. Разнитѣ гласове, които издаватъ разнитѣ животни не сѫ нищо друго освѣнъ тѣхнитѣ езици. И самитѣ риби, които сѫ безласни, иматъ езикъ и се разговарятъ помежду си. Не само животнитѣ, на които ний чуемъ гласоветѣ, се разговарятъ, но и растенията, камацитѣ и другитѣ прѣдмѣти нѣкога сѫ имали езикъ и сѫ можали да говорѭтъ, да виждатъ и да слушатъ, Пословицитѣ: *«И гората има йочи,» «И дуваритѣ иматъ уши,» «И каманьетѣ иматъ уста,»* утвърждаватъ това вѣрвание за неодушевленитѣ прѣдмѣти въ народа. Суевѣрието, което сѫществува и день-днешний, щото вечерь, когато се зарева огиніътъ и когато ще се лѣга, трѣбва *ръженіътъ* да се положи и да се неоставя исправенъ, почива на това убѣждение, че нощно врѣме, ако *ръженіътъ* е исправенъ, отварялъ билъ вратата било на хайдути, било на други лоши духове. Сѫщето е и за *мѫшитѣ* и *огрибката.*

ж.) *Водата.* Водата извира изъ планинскитѣ долове, тече прѣзъ гори и полета и се втича въ морето; отъ тамо прѣзъ подземни пѫтища се връща пакъ въ планинитѣ, отъ дѣто изново извира. У планинитѣ има подземни пещери. пълни съ вода, и по нѣкога, когато се пукне нѣкоя планина, водата рукне та стане *повбгіе* (наводнение). У водитѣ живѣѭтъ самодивитѣ, *àлитѣ* и дияволетѣ.

Народа знае само три морета: *Чрьно, Бѣло и Синьо.* Чърното море е днешното чърно море: бѣлото е Архипелагътъ съ Срѣдиземното море, а *Синьото?* За Синьото море селенитѣ казватъ, че то е тамо нѣкждѣ много далечь, *отъ декъ истича*

слънцато. [Да ли не е Индийский океанъ? Сжщо подлѣжи на провѣряванье и утвърждението, че подъ синьо море се разбира Адриатическото море].

з.) *Раздѣлението на врѣмето.*

Годината се дѣли на двѣ главни части: *зиме* и *лѣте* (зима, лѣто), обаче има и други двѣ подраздѣления, които се споменватъ въ много случаи: *пролѣтъ* и *есень*. Така: *пролѣтнiа̀к* и *есенiа̀къ* лукъ; *пр*о́*летна* и *ѐсенна* ньива и пр. Относително мѣсецитѣ, точно сж означени симо три: *гол*е́*м с*е́*чко*, *малъкъ с*е́*чко* и *марта* (баба марта). Другитѣ мѣсеци се означаватъ, или съ полската работа, която се връши прѣзъ тѣхъ, или съ названието на нѣкои праздници, и то по такъвъ начинъ, щото единъ мѣсецъ се дѣли на нѣколко части. Така: *Октомврий* се каз-ва *Димитровски мѣсецъ* и се дѣли; *убранiѐ кукурузъ*, *Петк*о́*деденъ*, *Димитровденъ* и *М*и̑*шинденъ*.

Ноемврий се нарича Рангеловский мѣсец, и се раздѣля на: *Рангеловденъ*, *Мратинцишѣ* и *Андрей.*

Декемврий се нарича *Никул*и̑*ца* и се дѣли на: *св. Никола*, *Игна̀жденъ*, *Коледа* и *Мръснитѣ дни* които завзиматъ и часть отъ *Гол*е́*мъ с*е́*чко.*

Януарий се нарича *Гол*е́*мъ с*е́*чко* и се дѣли на; *Сурваки, Водици, Бабинъ день*, *Св. Атанасъ* (средзима).

Февруарий се нарича *Мали сечко* и се дѣли на дѣли на: *Влъчи праздниц* (Трифунцитѣ), *С*и̑*рни п*о́*клади*, *Тудурица.*

Марта се нарича Баба Марта и се дѣли на: *Младенци*, Благовецъ.

Априлъ се нарича *Гергевски мѣсецъ.*

Май се нарича *Спасовский* или ко̀панье кукурузъ.

Юний се нарича *Русалски мѣсецъ* и се дѣли на: Русалска недѣля, *Еньовденъ*, *косидба.*

Юлий се нарича *Гор*е́*щнiъцитѣ* и се дѣли на: *Прокопии*, Гере́щнjъци, Св. Илия. Жътва.

Августъ — Преображеніѐ, Голѣма Богородица, Секно- *ˀніѐ*, Врьшидба.

Септемврий — Мала́ Богородица, Кръстовденъ, Гроздоерь. (а).

Всѣкой мѣсецъ почнува съ *но́ва свещь* и се свършва съ *та́ра свѐщь*. Но понеже новата свещь се появлява прѣди исти-анието на старня мѣсецъ, то обикновенно се казва: «*Свещьта е а баба Марта* (да кажемъ), *а дните са йоще на Мали ɔчко*».

Де́нонпщието се дѣли на по слѣдующия начинъ: зора́ (узорѝ, ззо̀рило се), *исти̇̀чаніе на слънцето* (слънцето исте́кло), *обе́дъ*, *.ла́дне* (о̀тпладне, до̀пладне), *икиндия* (на икиндия, по икиндия). *а́одслънце* (у за́одслънце, по за́одслънце, преди за̀одслънце), *ве-:ѐра*, *мала вечѐра, голе́ма вечѐра* (Лъжи карванъ) *глу̑одо́ба* потайно доба, потайно време), *први пе́тли*(б) *втори петли*, *ιрети петли.*

Странитѣ на свѣтътъ сѫ четири: *И̑стокъ слънце, за́одъ-ънце, пла́дне, полўнощь.* Други второ степенни раздѣления нѣма.

Вѣтроветѣ. Вѣтровете се дѣлѫтъ на: *Горнія̀къ* (ако духа гъ горе Западъ), *Долнія̀къ* (ако духа отъ доле, отъ къмъ ис-)къ), *Коша́ва* (ако духа отъ къмъ юго-исгокъ), *Поду̑навецъ* ико духа от към Дунава и въз течението на Дунава), *Козѝца* ико духа отъ къмъ северъ или сѣверо-истокъ; Козицата е тънка рѣже; тя духа и лѣте и зѝме), *Югъ* или *Лодосъ* (ако духа гъ къмъ югъ). Той е и *Ясне́цъ*. Студения вѣтаръ, който духа зъ клисурата (си) въ Ста̀кьовци [бѣлоградч. ололия] се казва «*мо́ар.*»

(а) Има и друго дѣление на годината: *Ве́лики пости* (прѣзъ про-тьта), *Петро́ви пости* (прѣзъ лѣтото), *Богоро́дични пости* (прѣзъ есе-та) и *Ко́ледни пости* (прѣзъ зимата).

(б) „*Пели ли са први петли и втори*
Викал ли е Селим-оджа на джамия.“

По бързината си вѣтърътъ бива: *полйбникъ* (вѣтърецъ *полйбва*), *спрйя*, когато духа силно и *вйрушка*, когато силно духа и се являва ненадѣйно. Вихрушката се още и *хàла*, която искубва на пжтътъ си дървета и събаря сгради.

Вѣтроветѣ сж затворени татъкъ нѣкждѣ далече въ подземни пещери и се пазжтъ отъ змейове — *хàли*. Пущатъ ги, когато имъ се заповѣдва. Вѣрва се обикновенно, че всѣкога, когато хвърчи, или змей, или *хала*, тогава се появлява вихрушка и *сприя*. Сприята е още и самодива.

Дъждътъ. Дъждътъ иде изъ облацитѣ, които се пращатъ отъ Бога, Дъждътъ *ръмй* ако вали много ситно и много тихо. Тоя дъждъ *ръможлïàкъ* е много полѣзенъ за сеидбитѣ. Обаче още по полѣзенъ е *влажнïàка*, дъждъ, когато вали тихо и на пóедри капки, защото всѣкоя негова капка се попива отъ земята; *влажнïàка* дъждъ най-много намокрува човѣка. Дъждътъ е *бучнïàкъ*, когато капкитѣ сж едри и падатъ силно съ силенъ вѣтъръ.

Отъ дъждътъ става *тйня* и пжтищата ставатъ *кални*. Ако тинята е много рѣдка, казва се *шкàля*, а тук-тамъ останжлата отъ дъждовнитѣ *порои* вода се нарича *лóква*, локванъ. Кальта, когато изсъхне става *ръполïàкъ* и пжтищата сж *ръполïиви*. Мѣста, които сж водни и гдѣто би можала да изври вода, ако се копа, се казватъ: *млакà*, *млакйще;* въ такива млаки, трѣвата е всѣкога зелена и расте и слѣдъ покосванието, става *отàва*. Ако мѣстото е много водно, и почвата е много мегка, щото може човѣкъ да потъне, тогава се казва *тръсище*, тия тръсища сж много опасни, защото отгорѣ сж покрити съ трѣва и човѣкъ потъва ненадѣйно. Водата извира изъ йзвори, кла́денци бунари, гjерани. Ако водата извира и се губи, това мѣсто е *панòръ*. Водата, която тече е *рекà*, *бàра* и *пòтокъ*. Рѣката постоянно тече изобилно, барата тече оскждно, а потокъкъ прѣсъхнува и има вода само въ дъждовно врѣме. Ако потокътъ е много голѣма, а обикновенно такива се наричатъ въ планенинскитѣ мѣсти, тогава той е *дòлъ*.

Снѣгътъ. Снѣгътъ се праща также отъ Бога. Ако вали тихо безъ вѣтъръ, се казва тихъ снѣгъ; ако е придруженъ съ силенъ вѣтъръ, снѣгътъ е виялица и фъртуна. *Юговъ-снѣгъ* е ако вали и се топи; *пръхъкъ*-снѣгъ е когато се не топи, сухъ е и вѣтарътъ го носи. Много едрия снѣгъ е *щръковъ-снѣгъ*, който вали послѣденъ.

Ако снѣгътъ е много ситенъ и смрьзнатъ казва се *сугрäшица*, отъ която става *полéдица*, т. іе. земята е покрита съ тънъкъ леденъ слой; щомъ има полéдица, то е *пръзальиво* (хлъзгаво). Ако водата хване отгорѣ тънкъ леденъ слой, тя се *скрежила*, хванала *скрежъ*. Ако земята се смръзне безъ снѣгъ, тогава е *помръзльица*, и има *промъзльъсци* (по мръзльякъ). Врѣмето студено е *мразъ* и нощемъ, както и денемъ пада *ѝнiа*. *Суомразица* е студено врѣме безъ снѣгъ.

Снѣгътъ се пръти, за да се отвори пѫтъ, (прътина).

---

2. ПОНЯТИЯТА НА НАРОДА ЗА НЕВИДИМИЯ СВѢТЪ.

Ако за видимата природа е ималъ, или има, тия тъмни понятия, то тия понятия за невидимия свѣтъ сѫ още по тъмни, още не опрѣдѣлени.

а). *Прѣдопрѣдѣлението*, *Сѫдбати*, *Писаното*.

Българинътъ вѣрва, че всичко се връши и става така, както е опрѣдѣлено отъ Бога, отъ сѫдбата, отъ орисницата. Явленията въ природата, събитията въ живота на народитѣ; войнитѣ, болѣститѣ — всичко иде отъ Бога, всичко става тогава и въ това врѣме, когато е рекьлъ Господъ. За щастието, или нещастието пакъ на човѣка, за неговото материялно благосъстояние и за неговото дълго или кратко живѣние опрѣдѣляватъ. *орѝсницитѣ*. *Орѝсаното* отъ тѣхъ неможе да бѫде измѣнено, отъ него неможе да се избѣгне. Какво ще пàти човѣкъ: добро или лошо, отъ *люлкiата*

па до гроба, всичко това е опрѣдѣлено отъ орисницитѣ още при ражданьето на дѣтето; орисницитѣ сѫ написали на челото му орисаното отъ тѣхъ. Онѣзи ставички и гѫвки, чрѣзъ които сѫ свързани по между си разнитѣ кости на главата, сѫ ония таинственни рѣзки, букви, съ които пишѫтъ само орисницитѣ. Ето защо българинътъ се не грижа и не трѣвожи много отъ бѫдѫщето, нитипакъ пада въ отчаяние отъ станѫлото нещастие, «*Така ми е писано било*», «*така съмь орисанъ*», или «*такава ми е орисницата*» — казва той и се покорява на сѫдбата. Пословицитѣ: «*Роди ме мамо съ касмет, па ме фърли на буклука*», или «*Роди ме мамо безценнъ камъкъ па ме фръли на дното на морето*» — сѫ слѣдствие отъ това суевѣрие.

При всичкитѣ тия вѣрвания обаче, пакъ се запазила въ него една искрица отъ надѣжда, че лошото може да се обърне на добро и съ тая надѣжда той се храни въ врѣме на нещастието.

б) *Деброто* и *лошото начало*, *Ангела* и *Гїавола.*

Целия невидимь свѣтъ е пълнъ съ духове и невидими сѫщества. Тия духове и невидими сѫщества иматъ человѣчески образи; иматъ сѫщитѣ страсти, каквито и човѣкъ: обичать се и мразятъ, веселятъ се, играятъ пѣятъ ,ядѫтъ, пиятъ, женѫтъ се, както и човѣцитѣ; за сторената обида отмѫщаватъ, а за сторено добро награждават — съ една дума, тия невидими духове се различаватъ отъ човѣка само чрѣзъ това, че сѫ невидими, безсмъртни, а въ нѣкои случай всемогѫщи, вездесѫщи и всевѣдящи. Тия послѣднитѣ три качества сѫ много ограничени: защото много отъ духоветѣ не могѫтъ да направѭтъ всичко що желаѭтъ; немогѫтъ да присѫтствуватъ наврѣдъ, кѫдѣто поискатъ и не могѫтъ да видѭтъ всичко, що желаѭтъ.

Всичкитѣ тия невидими духове, цѣлия тоя невидимъ божественнъ миръ е раздѣленъ на два лагера, които водятъ по между си вѣчна борба. Прѣдмѣтътъ на тая борба е човѣкътъ.

Българинатъ въ тоя край стоѝ въ това отношение много бли-

зо до първобитното си положение. Той вѣрва, че всѣкой часъ, всѣкоя минута и всѣкоя *дакика* (секунда) злия духъ (гіавула) гледа да му стори зло и да го съсипе, а пакъ добрия (ангела) напротивъ гледа да го запази отъ зло, да го отърве отъ *напасть*. Ако злия духъ бѫде посиленъ, човѣкъ може минутно да бѫде нещастенъ, било като полудѣе, било като ограише (ограма, парализация), било като умрѣ.

Прѣдставительтъ на добритѣ духове е *ангелътъ*, а прѣдставительтъ на лошитѣ духове е *гіавола*.

Всѣкой вѣрва, че човѣкъ има свойтъ ангелъ (добъръ духъ) и свойтъ *гіаволъ*; ангела сѣди на дѣсното рамо на човѣка, а *гіавола* на лѣвото му рамо. Ангела и гіаволътъ водѭтъ непрѣстанно борба. Ако ангела е по́силенъ, човѣкътъ е добъръ и прави добри работи, запазенъ е отъ всѣкое зло и за тъкъвъ човѣкъ нѣма нещастни случки; имали пакъ такива случки, то тѣ се свършватъ безъ лоши слѣдствия за здравието на човѣка. «*Силенъ, ягкъ му билъ ангела*» — казватъ за човѣкъ, който се избавилъ отъ нѣкакво нещастие. Бъде ли напротивъ по̀ силенъ гіавола, то такъвъ човѣкъ прави само зли работи, върху главата му се сипватъ хиляди нещастия. «*Слабъ му билъ ангела*» казватъ за човѣкъ, който прѣтърпѣлъ нѣкакво нещастие.

Ангели и *гіаволе* има безброй много. Ангелътъ е младъ, красивъ момъкъ съ крилѣ, а *гіавола* е чърнъ като арапинъ, *раскривенъ* (4), грозенъ, отвратителенъ и страшенъ човѣкъ съ рого-

---

(4.) *Раскри́венъ* — значи много грозенъ съ отвратително устройство на тѣлото. *Раскрѝвен* човѣкъ произвожда и отвращение и смѣхъ. „*Тя е жи́ва раскрива*“ значи очитѣ ѝ сѫ на криво, устата грозни, ушитѣ голѣми — въобще съ отвратително—смѣшна физиономия. Отъ тамо и узречицата: „*Смѣхме се та се раскриви́хме*“ или «Отъ смѣхъ се рискривихме» — станахме грозни. Тая дума происхожда отъ думата *криво, кривѭ*. Тя има и друго значение. „*Криво ми е*“ значи противно неприятно ми е за нѣщо. „*Накривѐло ми е нѣщо*“ или „*Накривѐло му па нема отъ*

ве, опашка кучешка *пръліїца* (муцуна) и четиря кучешки крака съ ноктье. И той има крилѣ. Опашката му израсла по послѣ, когато отпаднжлъ отъ Бога.

Гіавола може да присжтствува на вредъ, вижда всичко, може всичко, прислушва и непрѣстанно се труди да накара човѣка къмь зло. *«Гіавола нѣма работа»* *«Да те не издус гіавола»*, *Отъ дека ме изду гіавола, та направи (х)това»*

(«От де ме изду гіавола
Сноци на седенкіа да ида
. . . . ») *сж пословички*, които поддръжатъ мнѣнието, казано по горѣ.

Понеже съ никакво срѣдство човѣкъ не е можалъ да се избави отъ примкитѣ и лошитѣ замисли на гіавола, то понѣкога той гледалъ да се побратими съ него и по тоя начинъ да се избави отъ неговитѣ ноктье. *«Стани на гіавола ортакъ (братъ по нѣкждѣ), додето минеш моста* — е пословица, която съвѣтва да се сдружи човѣкъ понѣкога и съ най-лошия човѣкъ, само да се избави отъ неговото зло. Гіаволътъ, въ много отношения, се прѣдставлява като повѣщь и съ по-голѣмо знание отъ ангела. Много пжти гіавола става на човѣкъ, и въ тоя случай се прѣдставлява като старецъ съ бѣла брада — образъ, въ когото се прѣдставлява само Господъ. Името гіаволъ се употрѣблява много често като укорителенъ епитетъ *«Прóклети гівволъ»*, *«Да те земе гіавола»*, *«На гіавола слугувашъ, ама онъ не дере залуду опинките по тебе»*. Но нѣкога и човѣкъ може да надхитри гіавола.

Прикаската за «гјавола и чирака» оправдава това народно мнѣние. Ето ж:

«Едно време имало единъ баща и единъ синъ; бащата обичал да

кого да си отуши ами отъ мене"—значи дотегнжло му нѣщо. *„Ще му накрйвиш ако не дойдеш"*—значи: ако не дойдешъ или ако не направишъ нѣщо нѣма никому да повредишъ ами на самаго себе. *„Присмъла се кука на кривото дръво"*—тукъ криво означава противното на право.

изучи сина си на какъв-годеръ занаятъ и давалъ го на много майсторе, но нигде не доседвалъ. Най-послѣ бащата се разсърдил много, и единъ день, като му далъ малко лебец, казалъ му: «Иди синко, дето ти очите видатъ и да се не връщашъ при мене безъ занаятъ.»

Момчето излезло изъ кѫщи и пошло на пѫть. Вървело що вървело, най-послѣ стигнало до едно блато. На брега имало едно дръво и момчето седнало подъ дърво то да си почини. Мислило на коя страна да иде и какво да прави. Така като мислило отъ мѫка казало: «да знам дека е гјавола, ако не би отишалъ при него!» Какво па да се случи, та гјавола живелъ бил ју това блато и чулъ тия хоратѝ на момчето! Ето ти че единъ старецъ дошалъ при момчето и му рекалъ: «Защо ме викашъ? Това било гјавола. Тогива момчето испрказало свичкото, и гјавола му рекалъ: «като сакашъ да научишъ занаятъ, то дойди със мене.» Гјавола јузелъ момчето и го скрил ју блатото. Като отишли ју кѫщатаму, гјавола зелъ момчето турилъ го ју една напалена пещ и като изгорело, турилъ го ју една чутура, та го скълцалъ на пра(х). Катъ го скълцалъ добре, изсипалъ го на една кръпа, поръсилъ го сас вода, и момчето јоживело. Попиталъ го: «Паучили нещо?», а момчето јотговорило че не е научилъ нищо.

Гјавола ималь една дъщера и она научила момчето да казва секоги че не е нищо научилъ, оти, ако каже че знае нещо, гјавола ще го убие.

Гјавола турялъ седамъ пъти момчето ју пещьта, скълцвалъ го ју чутурата, съживлявалъ го, но оно све казвало че не е нищо научилъ. Тоги-ва гјавола се разсърдилъ, пропѫдилъ момчето и му рекалъ: «Ти коги при мене не научи нищо, то дека и да идешъ, нема нищо да научишъ.»

Момчето излезнало изъ блатото и отишло при баща си. Баща му го попитало: «Какво синко, научили нещо занаятъ? «Ще видиш» — отговорило момчето.

Дошло пазаренъ день, а момчето рекло на баща си: «Тате, я ще станемъ на два хубави вола и ти ще ме заведешъ на пазара. Само повик, когито вече свършите пазарлъка, земешъ парите и ме дадешъ на купувача, *капистрите* да си земешъ.»

Бащата повелъ двата вола на пазаръ. Като стигналъ на пазара, цѣлия пазаръ се *сруккалъ* да види воловете, оти такива волове не сѫ виделе другъ пѫть. Около сейбията на воловете натрупали сѫ се мущерии и наддавали *кой-ис-кой* по много. Еле пазарлъка станалъ съ едного, и воловете сѫ били продадени. Бащата си зелъ парите и капистрите и си пóшалъ за у село, а купувачътъ отвелъ воловете у кръчмата и ги вързалъ у кошàрата. После неколко часа, като си свършилъ работата, отишалъ у кошарата, за да земе воловете, но що да види! воловете нема! Тукъ волове, тамъ волове, волове нема!

Бащата не изминалъ ни половинъ-часъ место и видел че синъ му го стигналъ. «Какво нáпраи?» — Попиталъ бащата сина си. «Нищо» — отговорилъ сина: «айде да си сидеме!» Купувача на воловете доодилъ и питалъ за воловете, да не би, като секои добичета, да си сѫ дошли, но ви-

делъ, че воловете нема. «Да си пазилъ, брате, они сѫ добичета, па малко и аджемии, кой знае на кѫдѐ сѫ *заӱшили*“ — говорилъ бащата, и купувачътъ му давалъ право, оти си е така, а воловете (момчето) стояли край него и слушали разговóра.

Другáта неделя момчето се преправило на единъ много добъръ *áтъ*, и баща му го отвелъ на другъ пазаръ, за да го продава. За ата прикаска неможало да да бѫде: јубавъ, зеленъ на пулове, едъръ. Мущерии имало много, и ата се продалъ за голема ценá. Бащата теслимилъ ата, но си залъ *иоводнйка* (юлара).

Ата връзали у яхъра и отишли да се почерпатъ. Бащата не отминалъ билъ ни три *фръ̆лјъка* место, и момчето му го стигнало. Сейбията на ата като поседелъ отишалъ по чаршията да купи новъ такъмъ за ата; купилъ и се върналъ. Коги улезнал у яхъра, конја нема! Тукъ конј, тамъ конј, конј нема! Познало се, че конја е избегналъ, но коги, никой го невиделъ.

Додето момчето връшило тия работи, гјавола го билъ следилъ; онъ виделъ, че момчето е научило много добре разни *гјаволий*, затова посакалъ да го убие. Момчето като вървело съ баща си, видело, че гјавола иде преворенъ на арапинъ съ *пусáт* (орѫжие), за това казало на баща си да върви, а то останало *бóжемъ зарадъ себеси*. Сеги се почнала борба между гјавола и момчето.

Гјовола посегналъ да посече момчето, но момчето било вече на врапче и фръкнало на едно дърво. Гјавола замерилъ да го удари съ пушката, но момчето станало на мренка риба и се скрило у реката. Гіавола станалъ на щука и се сўналъ по мренката да е гълтне. Момчето станало на рибарь, фърлилъ *зáгъжнята* и фанало щуката. Гіавола вече виделъ, че момчето испекло гіаволтийте по-добре и отъ него, сторилъ алáлъ на момчето и се помолилъ да го пущи.»

[Слушана отъ Цвета Торньова гр. Ломъ],

Друго название на тоя лошъ духъ се срѣща, и то много рѣдко, още и «*нечестивий*» и «*врагъ*». «*Нечестивия го надъ (х) алъ*» — казватъ за полудѣлия човѣкъ; «*врáгу нѝ'единъ*», «*вражле нѝ'едно*» — казватъ нѣкому за укоръ. «*Дигнала му се нѣкаква врàга*» — се казва за болѣстъ, на която името не се споменва, за да не порасте. Такива болѣсти сѫ: *червенка*, *ўстрелъ*, *сурма*.

На диаволътъ се дава по нѣкога название и «*кѫсъ*»: Да те земе «*кѫсия*» или «*Ще те земе кѫсия*» и «*еднокракъ*»: «*Да те земе еднокрàкия.*»

«*Сотона*» — «осотонил го е» т. е. умаялъ го, направилъ го серсеминъ.

«*Демонъ*» се не срѣща никждѣ.

Освѣнъ ангелитѣ и *гіаволитѣ*, въ невидимия свѣтъ обитаватъ още много духове. Най-познатитѣ сж: *Самодиви* и сестритѣ имъ *вихрушки* и *русалки; лахуси (лафуси)*, *орисници*, *змейове* и *змейци*, *вампири, вркколаци*, *таласъме* и *полуверници*, *караконджо* и *плътеникъ*. *Вѣщици* и *магіосници* сж жени, които иматъ много тѣсно общение съ злитѣ невидими духове.

Народното повѣрие прѣдставлява тия духовевъ слѣдния образъ:

1. *Самодиви, Самовили*, *Вихрушки*, *Русальки*.

Самодивитѣ, самовилитѣ, вихрушкитѣ и русалјкитѣ сж сестри. Народното повѣрие ги прѣдставлява като моми и жени, но много хубавици, русокоси, бѣлолики, чърноoки. Когата имъ е всѣкога расплетена. Тѣхнитѣ жилища сж татъкъ нѣгдѣ много далечь, крайсвѣть; когато се пукне пролѣть, отъ бла́говецъ самодивитѣ дохождатъ при насъ и живѣжтъ цѣло лѣто до *Секновенiе*, а русалькитѣ живѣжтъ при насъ само една недѣля, прѣзъ *Русалската недѣля*.

Самодивитѣ, самовилитѣ обитаватъ въ рѣкитѣ, ѝзворитѣ, кладенцитѣ, лѣсоветѣ, долинитѣ, полегата и усойто.

Нощемъ, слѣдъ *голѣма-вечера,* около *потайно доба*, самодивитѣ излизатъ, та се веселжтъ. Въ това врѣме тѣ игражтъ, смѣжтъ се и свирктъ. Хорото имъ става само на опрѣдѣлени мѣста и тамо се събиратъ всичкитѣ самодиви изъ околностьта. Тия мѣста се наричатъ *самодѝвски ѝгрища*. Самодивското ѝгрище се лѣсно познава въ полето; то е кржгъ голѣмъ отъ угазена и утжпкана трѣва, а въ срѣдата, гдѣто е стоялъ свирецътъ имъ, има окржгло пѝ голѣмшко пятно отъ тъмно-зелена трѣва, която личи между останжлата трѣва въ ливадата. Такива ѝгрища не сж мно-

го, тѣ сѫ много рѣдко: въ всѣкое поле ще се намѣрѭтъ едвамъ едно или двѣ. При самодивскитѣ игрища расте цвѣтьето *Росенъ*, любимото цвѣтье на самодивитѣ и никнѫтъ гѫбитѣ червенки, най-вкусната за самодивитѣ закуска.

Нощно врѣме, когато тѣ пѣѭтъ, когато се смѣѭтъ, свирѭтъ и играѭтъ, много е опасно да се доближи човѣкъ до такива самодивски ӥгрища, които се наричатъ още и мѣста *ȍтврътни* [отъ думата вратӥка]. Ако нѣкой е случайно замръкнѫлъ въ полето и се намѣри близо до такива игрища, той чуе гласоветѣ на самодивитѣ и звуковетѣ на свирката. Ако не би знаилъ, че самодивското ӥгрище е близо и нѣкакъ мине или прѣзъ него, или много близо край него, то такъвъ нѣма да пати добро: или ще полудѣе или ще ограише (ограмà парализация), и ако не се потрудѭтъ домашнитѣ му да го излѣкуватъ ускорѐ, то най-послѣ умира.

Само овчаретѣ правѭтъ исключение. Било за това, че тѣ веселѭтъ самодивитѣ съ своитѣ *медни кавали*, за които тѣ умӥрали; било че, като ходѭтъ по *ливагіето* и газѭтъ всѣкакви лѣковити *билкіи*, тѣ ставатъ неприкосновенни за тѣхъ, еле — овчаретѣ нощно врѣме ходѭтъ съ овцитѣ си свободно по польето, свирѭтъ съ своитѣ кавали и газѭтъ навредъ безъ страхъ. Никакъ не се помни, щото нѣкой овчаринъ да е пострадалъ нѣщо отъ самодивитѣ.

Послѣ играта, като наближи *първи пѣтли* самодивитѣ ще отидатъ да се окѫпѭтъ, или въ рѣка, или въ кладнецъ. Додѣто трае кѫпаньето самодивитѣ лудешки се веселѭтъ: викотѭтъ се, смѣѭтъ се, крѣхатъ се като моми, и гласоветѣ имъ се чуватъ по нѣкога пò надалечь. Въ туй врѣме много е опасно било да отидешъ на кладенаца, било да се приближишъ до туй мѣсто: тѣ сѫ много страстни и почнуватъ да викатъ човѣка съ гласъ да тичатъ слѣдъ него, За да го земѫтъ съ себе си. Такъвъ човѣкъ е всѣкога умиралъ.

Въ всѣкое кладенче, всѣкой изворъ, всѣкоя чешма, всѣкоя рѣка и всѣкой *виръ* въ рѣката въ потайно доба ще се кѫпѭтъ Самодиви; въ това врѣме изъ кладенецътъ или изворътъ водата *ще луѝ* поизобилно, за да има доста вода за кѫпанье.

Отъ много сѫществующи суевѣрия, азъ щѫ съобщѭ само слѣдното.

Между Мокрешъ и Омерова махла (Борисово) Ломска околия Ломский окрѫгъ, сѫществува изворъ, съ много студена бистра и вкусна вода. Водата, казватъ, идяла била отъ планината чрѣзъ подземни канали; за доказателство на това вѣрванье служатъ букòвитѣ листове, които излизали не рѣдко изъ водата. Тоя изворъ носи прѣкоръ *„Рúстинъ кладенецъ,“* защото нѣкога при тоя кладенецъ умрѣлъ нѣкой си Ристо отъ самодивитѣ. Водата извира толкова изобилно, щото тя би карала единъ воденичен камъкъ, за това и казватъ че вода има за единъ воденичен камъкъ. На тоя изворъ перѫтъ, и лѣтно, и зимно врѣме, женитѣ отъ селата: Мòкрешъ. Душилница, Омерова махла, Вълчедръма и други. Съ водата отъ тоя изворъ Мòкрешченіе поливатъ градинитѣ си, които сѫ расположени пóдолу отъ извора.

Между народа има суеверие, че въ тоя изворъ отъ Блáговец до Секновеніе обитаватъ самодиви; въ *потайнодоба*-тия самодиви, па и други самодиви отъ околнитѣ страни дохождатъ та се кѫпѭтъ; въ туй врѣме водата извира пò изобилно и *поплáвяла* (заливала) градинитѣ.

Градинитѣ сѫ наредени на дължъ, и поливаньто става по редъ: всѣкой ще чека да полѣе градината си тогава, когато му дойде реда. За да се полѣѭтъ всичкитѣ градини ще се почне отъ *икиндия*, па ще трае до *голѐма вечѐра;* слѣдъ това врѣме всѣкой ще си отиде; комуто градината останала *непòлгнна,* той дохажда слѣдъ *пръви петли*, за да ѭ полѣе. Прѣкѫсванието става по тая причина, защоте у *потайно доба* самодивитѣ излизали та се кѫпали у извора. Който би се случилъ у туй врѣме тамо или же тамо нáблизо, такъвъ или ограисвалъ, или полудѣвалъ.

За да се подкрѣпи туй суевѣрие, освѣнъ прѣдание-то за Ристо, отъ името на когото останѫло и името на клденеца, има още едно, много пó прѣсно и скорашно прѣдание. Ето го.

Една вечерь, селенинътъ отъ Мокрешъ, ако съмъ му запомнилъ добрѣ името — Първанъ — като поливалъ градината си по редътъ, закѫснѣлъ малко по вечко, отъ колкото е трѣбвало да стои; не рачилъ да прѣкѫсне поливаньто, защото пакъ на другия день си ималъ друга работа. До едно врѣме поливалъ, и водата вървѣла като всѣкога, обикновенно. На веднѫжъ отъ къмъ извора се зачулъ смѣхъ и кикотенье женско; помислилъ си той, че сѫ жени или моми. дошли нá вода. Послѣ малко чуло се плисканне водà и *цпшанье* въ водата, като коги се човѣкъ кѫпе. «По това време жени при извора! — помислилъ си той: «това не е чиста работа.» Градината му била малко пó далечко, но той смѣилъ ни да погледне къмъ

извора, ами бързалъ да полѣе и останжлитѣ още нѣколко *тѝрове* и да се махне отъ това мѣсто. Водата почнала да тече пó буйно и пò изобилно, и *тироветь* и лехитѣ почнжли да се пжлнжтъ пò бързо. До дѣто да осѣти водата стигнжла до *глѐженјът* му. Било много ясно, и мѣсецътъ свѣтѣлъ; било *вѝдело* като день. Той поглѣднжлъ къмъ извора, и що да види! . . . . . всичкитѣ градини били потънжли въ вода, а при извора *кѝсканье, кикотенье, крехòтанье* безъ прѣстанка. Той разбралъ каква е работата, това сж самодиви. Сега чá се сѣтилъ за прикаскитѣ на баба си. Рѣшилъ се да бѣга отъ това мѣсто. Бѣга Първанъ и се кръсти, но краката му не щжтъ, по него кисканье и крехóтанье, и женски гласове го викали да не бѣга, но да отиде при тѣхъ.

Отъ градината му до селото имало колко два куршума мѣсто, но той извървѣлъ това пространство за единъ часъ. Както и да е еле той стигналъ до дома си, потропалъ да му отворжтъ. Жена му, като му отворила и го поледнжла, *изровáла* (отъ глагола ровем, варекам, ревем—плачж) колкото ѭ гласъ държало: Първанъ билъ *блѣдъ*, жълтъ, синь и *трепералъ на листъ*. Той лѣжалъ цѣлъ мѣсецъ и умрѣлъ.

На другия день цѣлото село повървѣло, ту при Пръвана, ту у градинитѣ. Всички видѣли, че слѣди отъ многото вода имало.

Вихрушкитѣ сж сестри на самодивитѣ и всѣкога ходжтъ съ тѣхъ, та имъ помагатъ.

[«Мáма Стоя̆ну думӑше:
Стоя̑не, сѝнко, Стòяне,
Не си разрéвай стáдото,
Низ самодѝвска падѝна,
Или като го разрѐвашъ,
С' мéден си кавал не свирѝ!
Да ми те Дѝва не чуе,
Дѝвата Само-Дѝвата
Да ми се с'тебѐ небòри.
Стоянъ си мáкіа не слушá
Нол'си стадото разрѝна
Низ самодѝвската падѝна
С' мѐденъ ми кавалъ засвѝри
Самодива си пòкани,
«Да дойде да се побòратъ.
Само-дива ми го пóслуша,

Дотицала е в' падѝна
Та се с' Стояна фанáла.
До три дни ми се борѝли
Стоянъ ще да надвие!
Само-дива ми се провѝкна:
Вúрове сестри вѝ(х)рушки
Днеска ще ми Стоянъ надвие!
Ви(х)рушки се спущúле
Вѝ(х)рушки се свѝле
Че си Стояна фанáли
Че си Стояна дигнáли
Йотъ дръво на дръво слагáли
Йотъ връ' на връ' дигáли
Кѫс по кѫс го кинáли
И стадото му се пръснáло.»

[Слушэна отъ Параскева Цветанова отъ с. Баня Кутл. Окол. Лом. Окрѫгъ].

Самовилитѣ сѫ самодиви, които живѣѭтъ въ планинитѣ.

Има много тъмно напомнуванье, че самодива може да вземе человѣчески образъ и да стане съпрѫга (жена) на човѣка. Освѣнъ долната пѣсень, никакво друго прѣдание за утвърждение на горнето повѣрие не се откри.

[«Либе Петкáно, Петкано,
Защо ми не си іубава
Като пръвніата гòдина
Като двéкіата нéдѣля.?
Вечеръ си двама лѐгнемо,
Като стáне полунощъ,
Ти си, либе излéзнешъ;
Когѝ си бѫде у пéтли,
Ти си, либе добдишъ.

Орисницитѣ живѣжтъ на *край́ светъ*, близо до жилището на слънцето, въ една зелена долина, въ която има сѣнчести дървета. Тѣ ѣджтъ, пиьжтъ, веселжтъ се, както и човѣцитѣ, само нѣма повѣрие, че се женжтъ.

За да се умилостивжтъ, та при орисванието на дѣтето, да му прѣдопрѣдѣлятъ щастливо бждяще, вечерьта имъ гуждатъ хлѣбъ, ѣстие, вино, пари и други драгоцѣнни нѣща.

Понятията за орисницитѣ се основаватъ и допълнятъ отъ слѣдующитѣ прикаски.

а *Сиромашкия човѣк.*

«Едно време имàло двама бракіа: единия бил млого богат, а другия — млого сирома'— немàл нищо с,нищо; *бжскал* се по *вѐсдѐн* и пакъ неможал да нахрани децата си. Дотегнало му и он намислил да иде да намери орисницата си, та барé́м на нея да си *оттуши.* Приготвилъ се и пóшъл на път. Вървел що вървел, стигналъ до ветара и го попитал: знае ли, дека живѣят орисниците? Ветара му казал, че това знае слънцето. Човека пак пошъл на пжт; вървел що вървел, дошъл до кжщата на слънцето. Като іулезнал іу кжщи, човека иснриказалъ сичко на слънчовата макіа, іона му казала: «дай да те скутам, оти слънцето че дойде сеги па е млого сърдито та че те изеде. Човека се скутал на скутно место и стоял тамо додека дошло слънцето.

Слънцето дошло сърдито, седнало да еде ѝ *чáс пó час* питало: «мамо, мирише ми тука на човешко месо.» Макіа му думала: «Така ти се чини, синко.»

Като се навечерало слънцето, макіа му му казала сичко. Тогива слънцето казало, та дошълъ при него скутания човек. Он исприказалъ сичко на слънцето и оно го упжтило надека да иде та да намери орисниците. Орисниците живели край свет, близо до кжщите на самодивите, русалкіите, чумата и други-дуове.

Човека пошъл на пжт; вървел оше неколко дни и стигнал до кжщите на орисниците. Он стигнал до една орисница, дека гребала из едно блато иманіе и го фъргала на суо. Човека я запитал и она му обадила, оти е орисницата на брата му. Тогива он попитал да му каже, ако знае, дека живее неговата орисница и она му посочила едно високо дърво: «е! е! тамо под онова дърво седи твоята орисница.» Човека се запжтил и дошъл при орисницата си. Като дошъл при нея, он издигнал кривака и ѝ рекал: «Я съм и така и така пропаднал, чекай *барѐм* и тебе да утрепем:» Стой бре, какво сакаш от мене?» «Оти ти само седиш, едеш и пиеш, а мене си орисала да мрé́м *jòтгладн* и да не можем да искàрам да нараним децата си?» Тогива орисницата му дала един оре(х) и му казала да го строши, когито стигне іу дома си. [По друга варияция тя му дала три ореха

и той като се връщалъ, видѣлъ. че три дѣца се каратъ за едно врапче (птиче); той дал на сѣкое дѣте по един орехъ та взелъ птичето. Дѣцата сѫ били на орисницата, а птичето носило всѣкой день златни яйца.] Човека зел ореа, върнал се назад и дошъл дома си; като строшил ореа, из него излезнало едно врабченце; това врабченце му носило секи ден по едно златно яйце. Яйцата човека продавал на един чифутин и така станал млого имо́тен и богат. Веднъж чифутина попитал човека: «А бе джанъм, от дека зимашъ ти тия златни яйца? Толкова парà ти дадо, неможем ли и я да знаем това?» Човека му исказал сичко. Човека кате станал много богат, намислил да іотиде на аджилък. Приготвил сичко за пѫт и тръгнал. Когито да тръгне заржчал на жена си да носи яйцата па на оня чифутинъ и парите да къта.

Чифутина, като секи чифутин, почнал да іуди жената и да я мами да му продаде врабченцето, Жената *испървен край* не склàняла, но по после склонила и продала врабченцето. Чифутина зел кафеза съ врабченцето и го іотнел у до́ма си, но оно вече престанало да носи яйца.

Минало се що се минало, човека се върнал от аджилък и видел че нема кафеза сас врабченцето, попитал жената си, но она изнапред *ловила бѣх,* а после исказала сичко. Човека іотишъл при чифутина да си земе врабченцето, но коги погледнале іу кафеза, що да видат! Немало ни врабче, ни нищо, а само един оре. Чифутина почнал да си скубе косата и да се бие у главата дека дал толкова пара́ за един оре.

И така, и човека останал без врабченце, и чифутина без пари.

[По друга варияция, врабченцето било за́клано отъ жената по науката на евреина, който знаилъ, че който изеде сърдцето, ще стане пророкъ; който изеде главата му, ще стане царь. Когато госбата била готова, дошли дѣцата и изели главата и сърдцето. Чифутина, дошъл на обѣдъ видѣл че нѣма онуй, което е било най-важното и наговорилъ жената да отрови дѣцата. Но детето, което било изело сърдцето, познало тие кроежи на евреина и майка имъ и избѣгнали на далечь. Тамо, въ тая далечна земля, момчето, което бѣ изело главата на врабченцето, станало дѣйствително царь, и то много прочутъ. Не сѫ се изминжли нѣколко години и въ тая земля дошълъ и бащата на дѣцата. Той билъ познатъ отъ дѣтето-пророка и билъ прибранъ при тѣхъ.]

[Записана отъ Божана Илиева Ралчева отъ Ломъ.]

б). *За дѣтето и търговеца.*

«Едно време един търговец като одил по търговия, замръкналъ по пѫта и стигнал у едно село млого кѫсно, по *голема вечера.* Всичките кѫщи били затворени само у една горела още свещ. Он се отбил у тая кѫща, потропал и домашните му отворили. Като м'ги расказал какво го докарало по това време у ніината кѫща, они го прибрали да пре́спи у ніи; случило се та през тая нощ на човека се намерило детенце и то момче. Търговеца се свил край огнището и легнал на килима си; но през сичка-

за него не можал око да заклопи и бил буден. По среднощ дошли орисниците да орисат детенцето и търговеца слушал сичко.

Едната орисница рекла: «айде да го орисаме да умре сега, оти баща му е много сирома и оно е девето и не ще може да ги храни.»

Другата рекла: «Дако е сирома, баща му каквото рани другите ще рани и него: да го не уморваме.»

Трекіата рекла: «И я сам на тоя памет: да го не уморваме, мало да го орисаме да земе дъщерята на тоя търговец, та да му стане зет и да му земе иманіето.»

На това склонили и другите и си отишли.

Търговеца, като чул това, много се разядосал и намислил да убие детето. Он подкупил едного отъ комшиите та откраднали детето и му го дали; като зел детето търговеца го фърлил у една гора.

Един си пасал тамо овците и козите; улезнал у дръмката да искара една от козите, чул детински плач; като надникнал дръмката видел детенце. Какво да се случи, та неколко дни пòнапред било му умрело дете и он се смилил на детето, зел го и го отнел на бачията си и го дал на жена си. Като незнаяли какво му е името, кръстиле го *Найден*, оти е намерен.

Минало се много време и Найден порасъл; напълнил е 19-та година. Случило се та дошъл да купува овци пак тоя същия търговец; като видел момчето шупелисал се малко, оти момчето много приличало на фърленото дете и попитал іовчара: «А бе побратиме, това момче ваше ли си е?» «Не е брате, Господ ни го прати да ни помага у стари години,» и расказал му по тънко сичко, какво го намѣрил у дръмката, какво го зел и отгледал и какво до сеги никой не е го потражил. Отъ прикаската на іовчара търговеца се уверил, че това момче е детето, дека го беше он іоткраднал» и фърлил у дрьмката преди 18-19 годин. Почнал да мисли, какво че да го убие, и най после дошъл до тоя памет: да прати момчето домака си божем за пари, а іу писмото да пише на домашните да го скутат и убият. Така намислил, така направил. Подкупил от селото неколко душ аймана да го причекат на пѫта и издебат у нѣкоя падина, та, като мине момчето да го утрепат и закопат; ако ли пàк не сполучат, тогива пá домашните му че го утрепать без друго.

«Побратиме,» рекал търговеца на іовчара: «я купувам овци, че купим и іот тебе, ами пари ми недостигнаа; не мòжели Найден да иде дóма сас едно писамце и да земе пери да донесе?» Овчара казал: «бива, оти да не бива.»

Търговеца написал писмото, запечатал го и го дал на момчето да го носи. Найден пошъл, повърнел малко и рекал у себе си: «оти да вървим по пѫта та да обикалим толко, я чекай да ударим от тука нáпреко та да стигнем пòскоро.» Така е направил. Вървел що вървел, дошъл до един мост и тука замръкнал да преспи. Аймани̇те, декъ беа се скриле да го утрепат, чекале на си іотишле, като го немало.

Търговеца одил из селата и намѣрил у едно село друго много іубаво и имотно момче. «Нека това момче да іожениме за дъщеря си, та така да не може да са сбѫдне орисаното отъ орисниците. Зел та на писал друго писмо до жена си: «Щом стигне това момче, тутакси да іожените за дъщеряни.» Дал на това момче писмото, дал му и конь и го испратил, като му заржчал да ита (хитам, хитам — бързам) та да стигне пôскоро. Това момче вървело що вървело, и оно дошло вечерта до това место, дека беше замръкнало и момчето Найден. «Добрвечер побратиме!» «Дал бог добро.» «Дека така,» — попитал Найден другото момче. «А бе іотносим едно писмо іу града» — му казало момчето, «а ти дека іотводишъ?» попитало момчето Найдена. «И я іотносим писмо іу града.» Погледнали писмата, іеднакви. Заприказали се и видели, че и двете писма сѫ били оттоя търговец. «Айде да преспиме тука, па іутре ако е късмет да пойдеме раничко на пѫт» — рекло момчето. Така и направили.

На дргия ден зараньта раничко, станале, стегнали се и пошли. Момчето сас коня обяздило коня и заминало, а Найден, като пешак останал на назад. Когито да пойдат секи зел писмото си. Момчето коніáка стигнало у дома на търговеца и дало писмото. Жена му іотворила писмото и видела че у него пише: «Щом стигне това момче, да гледате какво, какво еле да го скутате и утрепете.» Жената прочела го веднъж, дваж, триж и казала на едного отъ слугите да извърши заржчаното. Така, момчето, дека го беа испратиле за зет, бил утрепан и скутан. Малко по после стигнал и Найден сас другото писмо и го дало на жената. Она го іотворила и видела че іу него пише: Щом стигне това момче, тутак си да го іожените за дъщеря ни и да го направите зет.» Жената мислила, мислила и найпосле пресекла да извърши заржчаното. Направиле свадба и Найден станал зет на търговеца.

Какво станало така, све наопаки. Ете какво. Вечерта при моста, коги момчетата си приказвали, гледали си писмата, и като били све едиакви, променили ги по погрешка.

Минало се некое време и търговеца се върнал и що да види? Найден не утрепан, а іоще и зет негов. Тогова се сетил за орисаното отъ орисниците и си замълчал. Гледал да намери друг пѫт, та да го утрепе. У една ливада на търговеца имало един много длъбок геран, у когото немало вода іот дълго време. Он нагласил тамо ора и м'ги казал: «нощеска, кой бил и да бил, ако ще-би и я сам, ако дойде тука да го фанете и фърлите у герана и затрупате сас каманіе.»

«Найдене бре, стегни се и иди нощеска у ливадата, оти доождат ора та крадѫт сено, гледай да ги фанеш.» «Добре!» — рекал Наиден.

Стегнал се Найден и іотишал іу ливадата, áма не іотишал при герана, а на друга страна и се затаил да чека крадците на сеното. Чекал, чекал и като немало никого, он си іотишал.

Търговеца неможал да спи от мерак. «Аджеба да ли че да го утрепат іубаво или пà нещо че стане, та да остане жив. Чекай я сам д'идем

та да видим, какво е станало?» Станал търговеца и іотишал іу ливадата при герана. Щом наближил до герана, тутакси искочили скутаните ора, фанале го и го фърлиле іу герана. Он викал: «чакайте бре, я сам, я сам!» — ама кой го слуша; фанале го и, *главантос надол с' главата* іу герана. После го затрупале сас каманье и си іотишли.

Найден останал сас жена си и ял спечелення от търговеца имот.»

[Слушана отъ сжщата Божана Ралчева. гр. Лом].

в). Змията у чехала.

«Едно време една жена немала си деца и много се молила Богу да ú дада некое чедо. Господ ѝ чул молбата и она родила момче. На трекіата вечер дошли орисниците да го оришат, а сестрата на жената ги прислушала. Орисниците си говорили по между си така:

Едната казала: «Айде де го оришеме доіутре да умре!» Другàта рекла: «Не, ами да умре после една неделя.» Трекіата па казала: «Не е така добро; коги че го оришеме да умре, то барем нека го оришеме да умре коги порасте и стане за женидба, та повече че да плачжт по него.» И така сичките склониле и го орисали: «да расте, да порасте, да стане момъкъ, да го сгодът, да отидат за момата и когито довождат момата, да пладнуват под едно дърво у гората. Младоженіака да си събуе чéлите и у един че'ъл (чехъл) да улезне змия усойница та да го уаие и да го умори.» Момичето чуло сичко това и се прокашляло. Орисниците му казали: «ти си чула сичко, ама ако кажеш некому, щом кажеш ще се окамениш.»

Детето расло, порасло, станало момък за жененіе, намериле мома от едно далечно село, іотишле да е доведжт. Стигнале до това дърво и седнале да пладнуват. Тука била и сестрата на жената, дека беше чула орисниците. Она видела, че една змия усойница улезнала у *чеъла* на младоженіъка, зела го и го фърлила у огиніа, та изгорела. Младоженіъка и другите сватове помислиле, че тетката прави некакви магии и щели да я утрепат. Она м'ги се молила да е не закачат, оти това е сторила за добро на млодоженіъка, а не за зло, но они не сакали и да чуѭт. Най-после тетката се видела у чудо и била накарана, ще не ще, да искаже сичко по тънко, каквото беше чула отъ орисниците. Щом свършила расказвзньето, тутакси станала на камик.

[Записана отъ Цвѣтковъ Хр. с. Бутанъ Орѣховска окол. Врачански окржгъ].

4. *Змейове и змеици.* Тия духове сж и мжжски и женски сжщества; невидими сж за човѣка, но ставатъ видими, когато поискатъ и то прѣдъ такъвъ човѣкъ, когото обикнжтъ (залибжтъ). Тѣхнитѣ обиталища сж: пещеритѣ, дупкитѣ и *пукнатйнитѣ* въ нѣкоя канарà. Въ вода не живѣжтъ. жилищата имъ сж *богати палати* и *сарàи*, напълнени съ злато, сребро и безцѣн-

ни каманье. Тия духове иматъ много человѣчески свойства и качества: ѣдѫтъ, пиѭтъ, женѭтъ се, воюватъ помежду си и умиратъ. Отъ човѣка се различаватъ само чрѣзъ това, дѣто сѫ невидими и сѫ всемогѫщи.

Змейовеtѣ владѣѭтъ надъ вѣтровеtѣ.

Вѣтровеtѣ стоѭтъ затворени въ подземнитѣ пещери, отъ дѣто излизатъ, когато ги пущали били змѣйовеtѣ.

Появяванието на змейтъ се познава по туй, че всѣкога, когато той хвърчи има и силенъ вѣтъръ. Ако е нощно врѣме, то отъ змейтъ излизатъ силни искри.

Образътъ на змейтъ се прѣдставлява като *смокъ* (змия), само много по-дългъ и пó дебелъ, съ крилѣ като на *прилѣпъ* и четири крака. Народното повѣрье утвърждава, че смокътъ, ако прѣминялъ 40-годишна възрасть, прѣобразявалъ се билъ на змей.

Змейтъ най-послѣ слѣдъ дълги години животъ ставалъ билъ на *ала* (хала), която е много голѣма и силна. Такава ала вече не живѣяла на земята, но по небето и между звѣздитѣ, и звѣздитѣ, които се виждатъ, че хвърчѭтъ по небето, не сѫ нищо друго, освѣнъ такива *али*.

Змейтъ и змеицата много пѫти се влюбвали въ човѣка т. iе. змейтъ въ — нѣкоя мома, а змеицата — въ нѣкой момъкъ. Момата и момъкътъ трѣбвало да бѫдѫтъ най-красивитѣ и *ли́чнитѣ* въ цѣлата околность. Случайтѣ да се влюбватъ змейцитѣ въ момци сѫ много рѣдки.

Момата, въ която се влюбва змей, вече става чужда за тоя свѣтъ и за неговитѣ хубости; тя е *жива умрѣла*. Змейтъ не ѝ дава нито да се рѣши (вчесва), нити да се мие, нити да се *пременва* [т. iе. да се облича въ нови и хубави дрѣхи] нити пъкъ да излиза на *съборъ* [да отива на сѣденки, тлакѝ, хорà и на други увеселенияномински]. Такава мома трѣбва да отбѣгва отъ всѣкиго, а особенно отъ мѫжь.

Змейтъ дохажда при момата невидимъ, но щомъ влѣзе при

нея, той се прѣобразявалъ на младъ хубавецъ момъкъ, като ангелъ. Той е видимъ само за своята либовница, а не и за другитѣ домашни. Много пжти залибената мома се завлича въ пещерата, въ която живѣе змейтъ и тамъ тя оставяла, додѣто умрялъ или змѣйтъ, или момата. Роденитѣ дѣца отъ момата сж таковжде змейове.

Змейоветѣ ѣджтъ хлѣбъ и пиятъ вино. Хлѣбътъ се меси отъ брашно и се пече въ пещи (фурни). Брашното се меляло отъ жито, събрано отъ всичкитѣ ниви въ прѣдѣлътъ и то първитѣ и най пълни зърна отъ класоветѣ.

Виното е много хубаво и гжсто. Това вино се правяло отъ първитѣ и най-зрѣли зръна, о́тбрана отъ всичкитѣ лозя въ околностьта.

Змейоветѣ и змеицитѣ сж безсилни срѣщу чародѣйската сила на трѣвитѣ: *вратика*, *кумуника*, *перуника*, *чемерика, и овчарска тентава.* Ако момата, въ която е влюбенъ змейтъ, се окжпе въ вода, въ която сж врѣли тия билки, тя вече става излѣкувана, и змейтъ се не приближава до нея, нити дохажда вече въ домътъ ѝ.

Билькiитѣ трѣбва да бждатъ брани на Еньовденъ, или срѣщу Русалската недѣля, или пъкъ въ *Русалската срѣда.*

а) Прѣданието за змей, който живѣлъ въ пещерата находяще се въ *„Рабишката магура,“* уединенъ голѣмъ врѣхъ край селото Рабиша Бѣлограчишка околия, Видинский окржгъ съмъ описалъ въ «Трудъ» кн. XII и XIII год. I стр, 767 — 775.

б). Въ село Василовци, Лом. околия, Лом. окржгъ помнятъ, че жената на Маринъ Топчийский родила дѣте съ глава много голѣма, крака много малки и безъ кости, а вмѣсто ржцѣ имало крилѣ като на птица но голи безъ перя.

Сжщо помнятъ, че снахата на нѣкого си дѣдо Серафимъ отъ сжщото село родила дѣте, което имало на челото си едно око, сжщо и на тилътъ.

И двѣтѣ дѣца споредъ вѣрванията на населението били зачнжти отъ змей, сами тѣ щѣли били да бъдътъ хали.

На часътъ и двѣтѣ били убити. (х)

х) Въ «Македония» год. II 1890 бр 42, земена отъ «Дневна Но-

5 *Таласъмъ*. Таласъмътъ е распространенъ на всѣкждѣ: въ всѣка кжща, въ всѣкоя воденица, въ всѣкой мостъ, чешма и други сгради като: черква, мънастиръ и пр. го има. Въ *глуодоба* той се являва ила като куче, или като *мачка* (котка), или като нѣкое друго животно и напада на човѣка та го *дàви*. Такъвъ *дàвенъ* отъ таласъмъ човѣкъ заболѣва и умира.

Таласъмътъ, спорѣдъ народното повѣрие происхожда отъ двѣ нѣща: или отъ *зазùданъ човѣкъ*, или отъ *закòпано иманье*

а) *Зазиданъ човѣкъ*.

Когато се градѫтъ: кжща, мость, черква, чешма, воденица, но съ каманье или тугли, за да бжде трайно, ягко, трѣбва непремѣнно да се зазида въ зидовѐтѣ човѣкъ, жена.

Зазидваньето, спорѣдъ повѣрието на народа, става послѣдующия начинъ:

«Масторътъ тайно нарича, на пр.: «*кой дойде ютре най-рано при насъ, онъ е обрѣченъ да бжде темелътъ на тоя мостъ, или черкова, или чешма*». На другия день всичкитѣ други подмайстори, калфи, чираци, които нищо не знаѭтъ, работѫтъ, само майстора е неспокоенъ, неработи и се *шунгìоросва* около работницитѣ. Щомъ дойде нѣкой, или човѣкъ, или жена които, не сж отъ тайфата му, майстора прѣмѣрва сѣнката му съ очитѣ си, които сж много навикнали на това и никога не *грѣшѫтъ*. Като си отиде лицето, майсторътъ му прѣмѣрва сѣнката пакъ *скришомъ*, било съ конецъ, било съ прѫчка или *тръсталига* и самъ съ ржцѣтѣ си зазидва въ зùда.»

«Зазидания почне да *вене* (вехне), да съхне и най-послѣ умира. Умрѣлия вече става таласъмъ.»

«Таласъмътъ поддържа *зграгìето* да не падне или да се събòри и се являва всѣкога въ *глуодоба*. Такива таласъме се яв-

---

вини» е напечатана статия: «Чудовище въ с. Свогье» отъ нѣкой си С. въ която се расправя за подобно родено дѣте.

лявать въ тоя образъ, въ тая форма, въ каквато е билъ човѣка при зазидването. Ако е жена, она, или пѣе, или плаче; ако е мѫжь, онъ свири на кавалъ, или гайда. Щомъ се приближи човѣкъ въ глуодоба при такива *згрàгiа*, таласъмътъ го вика *по име*, смѣе се слѣдъ него, или плаче и щукнува (изгубва се). Ако пѫтникътъ, кога мине прѣзъ мостъ, край чешма, или край черкова въ *глуодода* си чуе името и си замине *мълкомъ* безъ да проговори и да се обади, той се избавлюва отъ таласъма; ако ли по погрѣшка се обади, такъвъ се разболѣва и умира.

Зазиданитѣ сѫ обикновенно млади хора: моми, момци, невести и младоженци. [Слушано отъ майсторъ Петра отъ гр. Ломъ].

б, Закопано *имàнье.*

«Змейоветѣ сѫ много богати; у пещеритѣ имъ има злато, сребро и безцѣнни каманье безчетъ. По нѣкога змейть като прѣдвижда смъртьта си, закопва часть отъ това си *имàнье* и поставя да го пази таласъмъ.»

«Хайдутци, които сѫ хайдукували много години и натрупали иманье, и немогѫтъ да се врьнѫтъ по кѫщитѣ си, или нѣма кѫдѣ да го дѣнѫтъ, съгласяватъ се да го закопатъ на нѣкое мѣсто въ гората. Когато закопатъ имàнето, айдуцитѣ *зарѝчватъ*: *парѝтѣ*, *що сѫ тука закопани*, *да излизатъ като*: *куче* [*мачка гѫска или друго животно*]; *кой дойде да ги* ископва, имàнјето да му се даде, ако направи това и това. [Тука се зарича различно; нѣкѫдѣ е наречено човѣкъ да умрѣ, нѣкѫдѣ—да се заколье животно нѣкое и пр. пр.].

Сѫщето прави, ако нѣкой самецъ има много имàнье, а нѣма кому да го остави, намисли да го закопа у земята.

Иманьето неможе да се намѣри по никой начинъ ако се не сполучи зараченото.

Да се налу'чи зараченото има нарочно за тая цѣлъ човѣци, нарѣчени *вражалцѝ* [отъ вражелецъ]; тия вражалци налучватъ заклеваньето или зареченото чрѣзъ вражанье; тѣ налучватъ и мѣ-

стата, кѫдѣто има закопано иманье; това познаватъ пакъ чрѣзъ вражанье.

Много пѫти при такива случаи сѫ извършвани убийства, ако вражалецътъ види въ своето вражанье, че, да се намѣри иманието трѣбва да се заколье надъ него човѣкъ.

Отъ многобройнитѣ подобни случки и факти, ний ще изложимъ само тоя.

Въ 1876 г. имаше такъвъ вражелѐц турчинъ по име Латифъ-ходжа, на когото исключителното занятие бѣ да тражи закопано иманје. Тѣ бѣхѫ цѣла тайфа: българе, турци, цигане, Въ прѣдѣлътъ на ковачѝшкитѣ лозя Латифъ открилъ такова закопано иманіе, но за да се ископа, споредъ неговата книга (той е гледалъ въ една арабска книга) трѣбало да се заколе надъ мѣстото човѣкъ. Безъ туй условие невъзможно било да се ископатъ паритѣ. Между дружината имало и единъ кръчмаринъ отъ селото Голѝнци, при когото много често нощували людие отъ друга съмнителна категория. Случило се та по туй врѣме въ кръчмата му се крилъ нѣкакъвъ си Македонецъ; било рѣшено тоя македонецъ да се принесе жъртва надъ иманьето. Поканилъ го речения кръчмаринъ да отидатъ да копаѭтъ пари и той, безъ да подозира нѣщо склонилъ.

На сутреньта намѣрили при копаното мѣсто мрътвия трупъ на македонеца. Отъ всичкитѣ бѣлѣзи видѣло се, че тоя убитъ трупъ е жъртва на тия *маалджии*. Затворилъ се Латифъ ходжа, като познатъ въ цѣлата околность маалджия-вражалецъ и може-би че властьта щѣла да открие нѣщо, но трѣбавло да се жъртвува Латифъ ходжа, а пъкъ туй било невъзможно, защото той ималъ много силни покровители между мѣстнитѣ беевe, и тъй туй убийство останѫло неоткрито. Латифъ ходжа слѣдъ два дни билъ освободенъ.

Второто условие, когато се кòпа иманьто е, че трѣбва, прѣзъ всичкото врѣме, додѣто трае кòпаньто и до дѣто паритѣ не сѫ изнесени изъ *тра̀па* (ямата, дупката), трѣба да се мълчи, т. іе. никой не смѣе да продума нѣщо, нити да се прокашля, нити да кихне, нити да се засмѣе. Много пѫти вече сѫ дошли съ копаньето до казана или *кюпътъ* (голѣмо гърне, делва), но въ това врѣме, нѣкой отъ копачитѣ, безъ да ще се, или прокашле или кихне или друго и . . . казана, или кюпътъ, слѣти въ земята съ голѣмъ шумъ, и копачитѣ сѫ сега принудени да кòпатъ на доло още толкова, колкото сѫ копали до сега. Но тъй като това копанье става всѣкога нощно врѣме и тайно, то въ такавъ случай

копачитѣ на иманьето закжснѣватъ, почнува да се съмнува, и иманьето остава неископано, защото вече на другата вечерь тука не смѣе да се дойде, понеже всичкитѣ хора, или отъ селото, или отъ градътъ знажтъ, че на еди-кое си мѣсто е копано за пари и властьта бди.

Такова закопано иманье било то отъ змей, било отъ хайдуци или отъ другъ частенъ човѣкъ, заречено и заклето, вече въ *глуодоба* излиза като таласъмъ.

Ако случайно човѣкъ пжтникъ мине край такова имàнје въ *потайно доба*, таласъмътъ го напада и мжчи се да го *дàви*. Ако човѣкътъ не е страхливъ, и, вмѣсто да бѣга, той сграбва таласъмътъ, прѣстоненъ на животно, за ушитѣ, то въ ржцѣтѣ му . . . вмѣсто животното оставалъ, или казанътъ, или кюпътъ съ иманьето. Бждели слабъ и страхливъ и почне да бѣга, то таласъмътъ го *пóгва* (погинямъ), стигва го и почне да го дáви; такъвъ, или умира тамо на мѣстото, или пакъ отива въ дома си боленъ и слѣдъ нѣколко дни, умира.

Дѣдо Лашко отъ село Левчево Кутлов. околия Лом. окржгъ билъ момъкъ. Тръгналъ отъ Левчево за селото Горна-гноеница, за да отиде на нѣкаква си свадба. На пжтътъ излѣзналъ единъ *хрътъ* (куче) и вързлѣтѣлъ на него да го ухапе. Той се уплашилъ, но да бѣга на останало врѣме. Той знаилъ, че ако клѣкне чевѣкъ, кучето, колкото и да бжде зло, несмѣе да се приближи до човѣка, за туй клѣкнжлъ и той, но хрътътъ скочилъ на него. Той почнжлъ да се защищава и първата му работа била да хване хрътътъ за ушитѣ. На часътъ хрътътъ исчезнжлъ, а въ ржцѣтѣ на Лашка останжлъ една делва съ жълтици старорвѣмски. Лашко нагърбилъ делвата и се върнжлъ въ кжщи, Отъ много бѣденъ Лашко станжлъ първъ въ селото.

Иманьето се проявлява и по другъ начинъ: тамо, кждѣто е закопано такова иманье, нощно врѣме, до дѣто не е настжпило още *глуо доба*, горѣлъ огань и излизалъ синь пламакъ. Щомъ се забѣлѣжи нѣкждѣ такъвъ синь пламакъ, вече се знае, че тамо има закопано иманье.

6. *Връколакъ*, Тоя невидимъ духъ се прѣдставлява отъ народното повѣрие като голѣмъ човѣкъ, който има само едно око,

голѣмо като *гжшчо яйце* (на гжска яйце) и то на челото си. Вриколакътъ обитава въ пусти и полусрутени згради, като: пуста воденица, пуста църква, пустъ манастиръ, пуста кула и други. Той излизалъ въ потайно доба, прѣобразявалъ се на животни и пилъ кръвьта на хората и ѣлъ месото имъ.

За вриколака сжществува слѣдующата приказка:

«Едно време на един мжж умрела жената и он повторил, зел повторка. Повторката довела едно момиче, а и мжжá имал момиче, та станали две: *заварениче* и доведениче. Повторката мащеа, много мразила заварничето, била го секи ден, мжчила го и най-послѣ казала на мжжа си, или да пропжди момичето си, или она че бега от него. Мжжа вил, сукал и най-после склонил. Он зел момичето, іотвел го іу една пуста воденица и го іоставил тамо. Момиченцето, когито пошло от дома си, зело сас себе си едно петленце и малко лебец. Като останало іу пустата воденица самò, оно се много іуплашило и почнало да плаче; така като плакало юно заспало. По едно време се сабудило и чуло, че некой тропа на вратата; іоно попитало: «Кой тропа?» «Я сам.» — отговорил некой: «іотвори ми да іулезнем!» Момиченцето рекло: «Че ти іотворим, амá ако ми донесеш на царицата *ńаниза*.» (Гердан отъ жълтици или бисеръ или други мъниста). Връколака іотишъл и после малко се върнал съ ńаниза на царицата и пак потропал: тропам, трòпам девокіо, іотворими да улезнем!» Момичето рекло: «Че ти іотворим, ама ако донесеш на царицата гривните.» Връколака донел и ніи и пак потропал да му іотвори. Момичето рекло: «Че ти іотворим, ама ако ми донесеш на царицата *пжфтите*.» Връколака и ніи донел. Тогива момичето казало да му донесе на царицата и обеците и връколака и ніи донел и пак потропал да му іотвори. Момиченцето тогива побутнало петленцето и іоно пропело. Щом пропело петлето, връколака си изгубил. На зараньта момиченцето събрало сичките тия неща, връзало ги въ престилката и си іотишло іу кжщи.

Коги видели баща му и мащеа му това, іони се много зарадвале и прибрале момиченцето да живее пак при ніи. Повторката казала на дъщеря си — доведеничето — и іоно да иде іу тая воденица и да сака на връколака такива неща.

Макіа ѝ іомесила пресна турта, іопекла ѝ кокошка, наліала ѝ бъклица сас вино и е испратила іу пустата воденица. Коги дошло потайно доба, връколака пак потропал да му іотвори. Момиченцето рекло: «Че ти іоворим, амá ако ми донесеш на царицата: ńаниза іобеците, пжфтите и гривните.» Връколака на часъ ѝ донел сичко и пак потропал да му іотвори. Момичето мълчало и незнаяло какво іоще да сака; връколака пак потропал да му іотвори и момичето све мълчало. Тогива вързколака натиснал вратата, іулезнал, испил кръвта на момичето, а чирвата му расточил по гредите на воденицата.

Макіа му го чекала да се върне, чекала, но момичето нема. Угрижила се много и казала на мжжа си да идат заедно іу воденицата да видат ще е станало сас момичето. Стегнале се и пошли; коги дошле іу воденицата, що да видат! Чирвата на момичето биле расточени по гредите на воденицата, Макіата почнала се бие іу главата, да си скубе косата, припаднало ѝ іот мжка и іумрела там си іу воденицата,

Мжжа е іоставил, върнал се іу дома си, іоженил си момичето и живел си сас ніи много добре.»

[Слушана отъ Цвѣта Торньова гр. Ломъ].

7 *Полувѣрникъ*. Този лошъ невидимъ духъ се прѣдставлява като много грозенъ човѣкъ съ отвратително лице. Той ходялъ нощно врѣме и правялъ разни пàкости на хората.

Какво нещо е *иолуверник* народътъ неможе ясно да опредѣли. Единственното нѣщо, което се знае за него е че полуверника ходи самъ нощно врѣме. Отъ тамо пословицата: „*Щура се като полуверник*,“ се казва за оногова, който ходи ношно врѣме самъ.

8 *Караконджо*. Тоя духъ се являва само веднъшъ въ го дината прѣзъ *мрѣснитѣ дни*, отъ бждніа вечерь до *Водйци*, а спорѣдъ нѣкой баби, до *бàбинъ день*.

Караконджо се прѣдставлява като конь съ човѣшка глава и крилѣ. Караконджо е половинъ човѣкъ, половинъ конь съ четири konски крака и крилѣ, и човѣшка глава, грѫди и двѣ ржцѣ.

Слѣдъ бждніа вечерь у *потайно доба*, Караконджо се вече являва. Неговата пакость, която той причинява на човѣка, е много невинна. Ако нѣкой излѣзне прѣзъ *мрѣснитѣ дни* у потайно доба на вънь, безъ да има при себе си *бѣли лукъ* (чесновъ лукъ, чесанъ), то явява се караконджо, възсѣдва човѣка и ще го кара да ходи съ него, тъй възсѣднжтъ по цѣлото село цѣла нощь до *пръви петли*. Щомъ петлитѣ пропѣжтъ, караконджо щукнува и ѣздения отъ него човѣкъ се връща дома, испотенъ, уморенъ. Друго никакво зло не струвалъ на човѣка.

9 *Вампиринъ*. Тоя духъ е много лошъ. Той пие кръвтьта на човѣцитѣ, на добитъка, храни се само съ кръвь. Той има образъ много страшенъ: глава голѣма съ много голѣми и страшни

очи, крилѣ и крака съ ногти, подобни на бухалъ, но само съ човѣшка глава.

Тоя вампиринъ се различавалъ отъ онзи вампиринъ, който ставаль отъ плътеникъ, за когото ще говорримъ по нататъкъ.

До тука съ нечиститѣ духове, на които происхождението нѣма нищо общо съ човѣка, на които происхождението е неизвѣстно и които живѣѭтъ вѣчно, съ исключение на змеойветѣ.

Има обаче нечисти духове, които сѫ били нѣкога човѣци, а сѫ станѫли такива вслѣдствие лошитѣ си дѣла на земята· Такива духове, прѣобразени отъ човѣци сѫ:

10 *Плътеникъ* (пълтеникъ). Нито едно отъ суевѣрията и прѣдрасѫдѫцитѣ на народа не е тъй распространено каквото туй суевѣрие, че човѣкъ, слѣдъ умиранието може да се прѣобрази на невидимъ духъ лошъ, който прави много пàкости на човѣка. Примѣри и случаи, които съмъ слушалъ отъ народа сѫ до толкова многобройни, щото е невъзможно да ги изложимъ тукъ. Село ненамѣрихъ, въ което отъ 50—60 години насамъ да не е имало понé сто такива примѣри, т. іе. мрътва хора оплътени.

Оплътванието става по слѣдующия начинъ:

Човѣкъ, когато умрѣ, ако го прѣскочи котка, кокошка, куче или друго нѣкое животно, той можалъ билъ да се оплъти, да стане плътеникъ,

Човѣкъ се оплътвалъ, ако умрялъ прѣзъ мръснитѣ дни, т. іе. отъ Бѫдньа вечеръ до Водица.

Човѣкъ се сѫщо оплътвалъ билъ, ако е билъ чорбаджия-изедникъ, лошъ, магјосница, блудница и други тѣмъ лоши качества и занятия.

Ако човѣкъ е много дъртъ, старъ, и той се оплътвалъ билъ. На такива старци и баби, за да се не оплътѭтъ, щомъ умрѫтъ, разрѣзватъ имъ петитѣ на краката.

Плътеникътъ се прѣдствлява като човѣкъ, но само душата на тоя човѣкъ, която имала сѫщия образъ на човѣка; тоя образъ (обликъ) можалъ да види само *сѫбботникъ* или *глогъ*.

Плътеникътъ е невидимъ духъ и може да влѣзе на всѣкждѣ.

Мрътовѐцьтъ, който се оплътилъ не можалъ билъ да изгние, тѣлото му, ако и заровено въ земята, оставало неповрѣдено цѣло-цѣлничко, до тогава, додѣто се *увлъчи* или *увампири*. Плътеникътъ ходи по село, по кѫщитѣ, по нивитѣ, по ливадитѣ въ говедата и пр. и правялъ пакости, и на хо̀рата, и на *стокатa* (добитъка). На стоката плътеникътъ пиялъ кръвтьта, а особенно на младитѣ животни, като: *теленца*, *яганца*, *турменца*, *ждребенца* и пр. а хо̀рата само натискалъ нощно врѣме, когато спѫтъ. Плътеникътъ е тежъкъ 150—200 оки, и човѣкъ, натисканъ отъ него, видвалъ голѣма мѫка. Ако би да е по̀ слабъ или *слабуніовъ* (деликатенъ), или ако бѫде дѣте, то немогѫтъ да истърпѭтъ такава голѣма тежина̀, и умиратъ. Много такива *слабуньови* хора и дѣца сѫ се намѣрвали мрътви въ лѣглото.

За плътеника нѣма *потайно доба*, нѣма *пръви петли*: той ходи въ всѣко врѣме и *дѐніемъ* и но̀щемъ. Той говори, смѣе се, *кри̇ви* се на хората, ка̀шля се, псува и прави разни други дѣйствия, но никой не може да го види.

Плътеникътъ влиза и прави пакости по всичкитѣ кѫщи; само не стѫпва въ кѫщата на сѫбботника и глога, защото тѣ го виждатъ и защото сѫ по̀-силни отъ него и могѫтъ да го убиѭтъ.

Плътеникътъ, като влѣзне въ една кѫща, чупилъ паницитѣ, разливалъ водата изъ ведрото и котлитѣ, разсипвалъ гозбата изъ грънцитѣ и паницитѣ; той влизалъ въ истбата (истъбата) и *изни̇щвалъ* платното, изваждалъ кросно̀то, а по нѣкога съсичалъ и *осно̀вата*; той влизалъ въ *пи̇вницата* и *зи̇мника* (звни̇ка), той изваждалъ *чепътъ* на бѫчвата, та источвалъ виното или ракията, за да отмъсти за туй, че додѣто билъ живъ не сѫ му дали

да пие вино; отварялъ *ко̀вчега* (сандъка) и изваждалъ рубата (прѣмената, дрѣхитѣ) и ги простиралъ по плѣтътъ на *гумното* (гумно) и *обо̀ра;* той влизалъ въ кошàрата, обора и други сгради за стоката, отварялъ вратата и искарвалъ стоката по полето; той искарвалъ коньтъ, обѣздвалъ го и цѣла нощь го каралъ. Такива подобни дѣйствие вършилъ безброи.

За плътеника между народа има толкова много изобилно прикаски, щото само съ тѣхъ би можали да се напълнятъ десетина печатни коли. Въ всѣкое село ще чуете по стотина такива прикаски за плътеницитѣ. Азъ щѫ изложѭ само нѣколко.

Въ село Сливовикъ Лом. околия се опълтилъ дѣдо Геро и правилъ на хората много покости. Между другитѣ пакости приказватъ за слѣдующитѣ: источилъ на нѣколко душъ бѫчвитѣ съ виното, защото, додѣто билъ живъ, не сѫ му давали винце, когато поисквалъ.

Въ Криводолъ, сѫщата околия се опълтилъ Димитръ Парагюрецътъ. Той станѫлъ до толкова опасенъ, щото отъ страхъ отъ него сѫ се събирали по нѣколко семейства въ една кѫща, за да прѣнощуватъ. На всѣкѫдѣ ходилъ, само въ кѫщата на даскалъ Цвѣтко не стѫпвалъ, защото той билъ *сѫбботни̇̀къ* [роденъ въ сѫббота]; въ кѫщата на тоя даскал Цвѣтко сѫ бѣгали по 10—20 семейства да прѣношуватъ, и като се връщали на сутреньта намирали въ кѫщитѣ си всичкитѣ си землени съсдове испочупени, а рубата (ризи, гащи, престилки, вълненици, сукманье и други), исхвърлени въ гумното и *ко̀вчезите* (сандъцитѣ) праздни. Нѣкой си Иванъ Стояновъ отъ сѫщето село се наелъ да спи самъ въ кѫщата си, но прѣзъ нощьта плътеникътъ Димитръ дошълъ и почналъ да чупи и троши. Иванъ станѫлъ отъ леглото си, запалилъ свѣщьта, за да види кой е, но на часътъ невидимъ човѣкъ духнѫлъ та угасилъ свѣщьта и стоварилъ по гърбътъ и главата му такива удари съ тоягата, щото Иванъ паднѫлъ. На сутреньта всичкитѣ видѣли ударитѣ по главата и гърбътъ. Селото пропищяло. Най сетнѣ субашата, който билъ арнаутинъ и сѫботникъ се наелъ да го убие. Стоплили единъ котелъ вино, врѣло, раскопали гроба, распрали тѣлото му, отъ дѣто рукняла ясна чървена кръвь, насипали врѣлото вино, и плътеникътъ вече неизлизалъ. Расказватъ всички, че, когато раскопали гробътъ, видѣли били, че тѣлото му било здраво, чървено и пълно съ кръвь, а Димитръ мърдалъ билъ съ едиинъ мустакъ.

Въ село Ковачица се опълтилъ билъ нѣкой си Първанъ Сивинъ и до толкова се увълчилъ, щото единъ день, когато кръчмата била пълна съ хо̀ра и приказвали за него и за неговитѣ па̀кости, наведнъжъ стъклата, които били наредени по полѝцата (ла̀вица) почнѫли да се чупѭтъ отъ ударъ на невидимъ човѣкъ и невидима тояга. Всичкитѣ видѣли, че това е

Първанъ и почнѫли да бѣгатъ изъ кръчмата, а Първанъ бие дѣ кого стигне.

Подобни суевѣрия се срѣщатъ навредъ. Тия расkази съмъ ималъ прѣдъ видъ при описванието на плътеника.—

Плътеникътъ влизалъ въ кѫщи и тогава, когата всичкитѣ врати сѫ затворени и, когато цѣлото семейство вечеря, той духвалъ и угасвалъ свѣщьта, а послѣ въ тъмнината, чупялъ паници тъкалялъ котли, а по нѣкога и биялъ хората изъ тъмнината съ тояга.

Ако на вратата има *нйщелки* (нити) или, ако въ нѣкоя кѫща има *чрънъ глогъ* (дрьво), то тамо плътеникътъ не влизалъ.

Плътеникътъ врълувалъ по тоя начинъ до 40 дни; ако до това врѣме немогѫтъ да го убиѭтъ, той се *овлъчвалъ*, ставалъ *самсомо́лецъ*, а слѣдъ туй и *вампйринъ*, *овампирвалъ се*. До това обаче положение плътеникъ много мѫчно достигвалъ, защото повечето пѫти биввалъ убитъ, или отъ *глогъ*, или отъ *сѫботникъ*.

Сѫбботникъ е онзи, мѫжъ и жена, които се раждатъ въ сѫббота; тѣ естественно виждатъ плътеника; той бѣга отъ тѣхъ, а тѣ могѫтъ и да го убиѭтъ.

Глогъ е пò силенъ отъ сѫбботника врагъ на плътеника. Глогътъ произлиза отъ самия плътеникъ; когато се увлъчи и увампири, плътеникътъ забѣгва далечь, взима човѣческий образъ и тамо се оженва; отъ тоя бракъ родения ставалъ глогъ. Такъвъ глогъ можалъ да утрѣпе плътеника.

Когато ще трѣбва да се убие плътеника, глогътъ или сѫбботника, отива на гробътъ на умрѣлия, раскопва го, промушва трупътъ на плътеника съ дървенъ шишъ, направенъ отъ *чрънъ глогъ* и поливатъ го съ врѣло вино или масло.

Чрънглог е дърво, отъ което се правѭтъ кръстеве и други домашни потрѣбности. Плътеникътъ бѣгалъ отъ туй дърво; съ шишъ отъ туй дърво и промушватъ тѣлото на оплътения човѣкъ.

11. *Вампиринъ*. Плътеникътъ, който оцѣлѣлъ до четиридесетия день отъ смъртьта си, той се увлъчвалъ, а пò послѣ ставалъ *самсомолецъ*, и най-послѣ и вампиринъ.

Да се *овлъчи* плътеника и да стане *самсомолецъ*, спорѣдъ повѣрието на народа, значи: душата на умрѣлия да се облѣче въ плъть, но безъ кости, и въ тая плъть той вече ходи по земята. Той можелъ да бѫде видимъ и невидимъ, когато ще. Нощно врѣме той оставялъ видимата си човѣшка плъть и ходи съ духътъ си та прави пáкости на хората и стоката.

Когато прѣмине въ това положение нѣколко недѣльи, тогава той се увампирвалъ, ставалъ *вампиръ*.

Вампиринъ или *вампиръ*, споредъ понятията на народа, има человѣческий образъ, но само видимъ: защото въ дѣйсвителность, той е трупъ безъ кости, съставенъ отъ месо, което, ако се най-малко пореже, обръщало се било веднъга на *пихтия* (пача). Нощно врѣме той се прѣобразявалъ въ разни животни и нанисялъ голѣми пакости, и на хората, и на животнитѣ; пакоститѣ се състоѭтъ въ това, че той испивалъ кръвьта на човѣка или на животното, отъ което умирали.

Въ тоя си новъ образъ плътеникътъ отивалъ въ далечни страни, кѫдѣто го никой непознавалъ и тамо, като човѣкъ, се хващалъ за работа. Занятието, съ което той трѣбвало било задължително да се занимава, било или касаплъкъ или берберинъ, т. iе. такова, въ което главното орѫжие е ножъ или бръсначь, та да можялъ билъ по-скоро да се порѣже и да умрялъ.

Въ това си положение плътеника по нѣкога достигвалъ до голѣма почесть, спечелвалъ богатство, оженвалъ се, нараждвалъ дѣца, но достигвалъ до дълбока старость много мѫчно и много рѣдко.

12. *Вѣщица*. Вѣщицата е жена много стара, която чрѣзъ тайната сила на разнитѣ билькiи и *буренiе* и съ съдѣйствието на *гiàвола* и лошитѣ духове, получавала свръхестественна сила, дарба и природа. Всичкитѣ невидими духове сѫ нейни всѣгдашни присѫщници и слуги. Тя постоянно се намира въ тѣхния крѫгъ и чърпе отъ тѣхъ сила и мощь на чародѣйства.

Вѣщицата живѣе въ пуститѣ гори и планини, въ дѫлбокитѣ

непроницаеми лѣсове, край рѣка, изворь или *врѣло*. Тукъ тя е само уединена и се занимава съ събиране билкіи и буреніе. Тя има слѣдующата свръхестественна сила: исцѣрява човѣка отъ каквито и да било болести; прѣдсказвала бждящето на человѣцитѣ; откривала тайнитѣ помишления на човѣка; покорявали ѝ се самитѣ стихии: тя можяла да създаде вѣтъръ, дъждъ; причинявала наводнение; прѣобразявала човѣка въ животно, камъкъ или дърво и повръщала го изново въ първия му образъ; можала, ако иска, да направи човѣка щастливъ или нещастенъ; имала сила да се *префтаря* на разни животни, а, ако искала, да става и невидима.

Змиитѣ сж нейни прислужници и слуги и тѣ ѝ помагали да събиратъ *билькіи* и буреніе лѣковити и чародѣйни. Утровата змийска за неѭ е безъ дѣйствие.

Понятията на народа немогжтъ положително да опрѣдѣлѭтъ да ли вѣщицата умира, както всичкитѣ хора, и какво ставало съ неѭ.

Вѣщицата е зло дихание, и населението не само ѭ мрази, но се и бои отъ неѭ. И днесъ епитетъ «*вѣщица*» се дава на женитѣ и момитѣ за укорение. Има сжщо укорителенъ епитетъ вещерникъ или «*вещугюрнікъ,*» на мжжь, но мжжь вещица не можихъ да открия.

а) За вѣщицата и за силата ѝ сжществува тая прикаска, съдържанието на коѭто съставлява и понятието на народа за неѭ.

«Едно време имало единъ мжж, комуто умрела първніата жена и он повторилъ за друга. Отъ първніата си жена онъ ималь едно момиченце и повторката довела едно, та станали двѣ: една завареніче и едно доведеніче. Мащеата много мразила завареничето, била го и мжчила, а бащата сичко виждал, но немало що да стори, требало да мълчи, ако сака да бжди мир у кжщи. По едно време повторката почнала да казва на мжжа си: «ако не пропждиш момичето си, я ще си с'идем, я неможем да търпим тая смърделщина.» Бащата вил, сукал и най-после склонил да го пропжди. Казалъ на повторката: «іомеси и іопечи леб, че ще да іотведем детето на друго село та да го дадем некому раніеніче!» Она іомесила и іопекла един леб и бащата зел момиченцето си и го повел на пжт. Вървели, що вървели, настанали една пуста гора, «Нека го іоставим тук, па какво му Господ даде«—помислил бащата; он тръколил туртата низ един баир и казал

на момиченцето: «Иди, татино, та фани леба и го донеси!» Момиченцето оттръчало, зело леба и пошло да се искачва из баира на горе. Коги дошло тамо, дето е бил баща му, него нема. Викало то „*тате*,“ плакало, но от нигде ни глас ни вест. Бащата се скрил и се върнал іу дома си, а момичето іостанало самò іу пустата гора. Плакало що плакало и като незнаяло на къде да иде, упътило се по една пътичка низ пòтока на горе, да вида дека че го іотведе тая пътичка. Така, катоървело, дошло до една колибка. Оно се малко іоплашило, но после са *ослободило* (а) и іотишло та почукало на вратата. *Изнътре* се чул глас, и момичето іулезнъло. Оно виделе една бабичка, че варила край òгинѝъ билкіи у гърнци; тая бабичка била вещица. Она попитала момиченцето, от дека така е дошло, и момиченцета испрaказало сичко. Тогива бабичката му казала да се небои, она че го има за свое и че живеят заедно.

На заранта бабичката излезнала по горага да бере билкіи, а на момичето казала: «ти, синко, остани тука и да нагледваш колибката; да се не боиш іот нищо; че излезнать моите пиленца, они не сѫ като вашите, ама ти да се не боиш, забръкай м'ги бръканіе налей м'ги водица, та да ядѫт и пият.»

Бабичката іотишла да бера билкіи и бурениàк, а момиченцето останало само; оно помело, омило паничките и приготвило бръканіице за пиленцата на бабата. Сипала бръканіицето у *чùрепа*, сипала водица у друг чиреп и смамила пиленцата. Она чекала да излѣзнат пиленцата сас квачката, но колко се уплашила коги видела, че излезнали из бурениàка и тревуліака не пиленца, а змии и гущери; она намалко щела да избегне, но се сетила за думитѣ на бабичката и се ослободила. Бабините пиленца се наяле и пинале водица и нà побегнали и се скутале по тревуліака. Наближило пладне и бабата се върнала; іоще на пѫта посрещнале я пиленцата и викале: «бабо, кака ни нарани и напои убаво!» «Добре, бабини, и баба, че пофали кака» — казала м'ги бабичката.

Бабичката и момиченцето седнале да обедват и като се наяли, момиченцето дигнало синията, примело троите. После пладнуваньето бабата казала на момиченцето да иде та да се іокѫпе іў барата. Момиченцето іоти-

---

(а) *Ослобождамъ, Слòбоден, Слободùя.* Значение на глаголътъ има туй значение да се небоѝ човѣкъ отъ нищо, да се окуражва и ободрява, насърдчава. *Бѫди слободен* — значи не бой се отъ никого. „*Не закачай никого, не прави никому пакости, плащай си данъка и дълга, па бѫди слободен*“ — е съвѣтътъ на бащата къмъ дѣцата. «Слободия» и *слободен* още означава и óхолность: „*Слободен си, та се смееш*“ „*Широко ти около огрълъето.*“ „*Слободùята те издула*“ или „*Слободията е пó лòша и јот неволията.*“ Значи, че къ охолностьта човѣкъ по нѣкога може да направи по вече грѣшки. „*Слободин печен божур*“ има сѫщето значение.

шло, іокжпало се и коги излезнало из водата, оно светнало като слънце: било цело-целеничко позлатено. Тогива бабичтака му казала: «ако сакаш седи при мене, ако сакаш иди си при баща си: от сеги на́та(к) никой нема да те мрази и пжди; ти че земеш царския син.» Момиченцето рекло че сака да си с'иде. Оно пошло и като вървело неколко дни, стигнало іу дома си. Мащеа му, като го видела такова іубаво и позлате́но, почудила се и посакала и нейното момиче да стане такова.

Вечерта дошъл си мжжа и като видел дъщеря си и іоще и такава іубава много се зарадвал. Жена му рекла да заведе и нейното момиченце тамо, дека е билъ іоставил своето. Омесила пресна турта, іопекла кокошка и момиченцето пошло сас о́чува си; като дошле до пустата гора́ о̀чува го оставил само́ и се върнал. Момиченцето пошло по пжтичката и дошло до колибката на бабата. Потропала на вратата и бабат ѝ іотворила; оно іулезнало іу колибката и исприказала на бабичката сичко. Бабичката се склонила да іостане при нея. Бабичката пак пошла да събира билкіи и буреніе и казала на момичето да нарани пиленцата. Момиченцето останало само, легнело да спи, а пиленцата бабини (змии, змийчета и гущери) излезнали и зели да тражатъ рана̀. По едно време момиченцето се сабудило и се сетило какво му беше заржчала бабичката. Оно стоплило вода, забръкала бръканіе и дала на пиленцата. Бръканіето било жежко, водата била жежка и пиленцата сж се попарили и побегнали по тревуліака. За пладне бабата се върнала пак, и пиленцата е па́ посрещнале и се іоплакале іот кака си, че ги іопарила сас бръканіето и водата, и сж гладни. «Нема нищо и баба че ѝ плати» — рекла бабичката.

Седнале да іобедват каквото се нашло и после бабичката казала на момиченцето да иде да се іокжпе іу барата. Момиченцето отишло па се іокжпало и като излезнало оне било чърно като арапкиня. Като се видело така грозно и чърно, момиченцето зело да плаче и плечешко̀м се върнало іу дома си. Макіа му, като го видела така грозно и чърно, почнала да плаче, да се бие іу главата, и да си скубе косата. Она іоще повече намразила завареничето си и зела по́често да го бие.

Царския син посакал да се жени и пошъл по царството си да тражи момиче за себе си. Одил що одил царския син дошъл и іу това село. Он одил іу секоя кжща па дошъл и іу кжщата, дека живела златнто момиченце. Мащеата извела своето чърното момиче, а завареничето златнто момиче скутала. Царския син попитал: «немате ли друго момиче?» Мащеата сакала да скута, но се уплашила и казала, че има іоще една, ама оно е іу пепеліа. Царския син посакал да види и него и мащеата, ще не ще, извела го, и царския син е аресал, дал ѝ царския пръстен и казал, че ще дойде да е земе сас царски интофи. Минало се неколко дни и царския син пратил дрѐи за момичето да се облече, та да бжде готова за свадба. Мащеата от яд не можала да се побере іу кожата си, затова намислила да направи измама. И тогива, като сеги, невеститѣ се превесвали сас пре́вес

та никой неможал да види невестата. Мащеата зела та іоблекла своето момиче, превесила го и го направила на булка, а златȍто момиче зела та го заклопила под едно корито іу гумното.

Дошъл царския син сас интофи и много воскіа да земе булката и да е заведе іу дома си. Повеле превесаното чърно момиче и мащеата се радвала, че дъщеря ѝ че стане царица. Петела час по час скачал на коритото, и кукуригал: „*Кукуригу! Златȁ кака под корито, а чърната под превеса!*“ Така нѣколко пѫти правил петела и мащеата го пѫдила: «Иш пустиніо!» Царския син чул това пеяние на петела и попитал мащеата: «Какво пее петела и оти така хорутува?» По онова време ȍрата сѫ іотбирали іот язика на животните. Мащеата рекла: „*Он си така пее секоги.*“ Петела пак се іокачил на коритото и пак кукуригал: „*Кукуригу! Златá кака под корито, а чърната под прѐвеса!*“ Царския син дал зор да отклопат коритото и що да види, под коритото седело момичето дека светело като слънце. Тогива царския син заповедал да свалат прѐвеса от невестата и видел момиче чърно като циганка и арапкиня. Млого се расърдил, фанал мащеата връзал ѝ рѫцете и е іудавил, а златото момиче облекъл іу царски дрѐи, турнал го на интофа и го завел іу дома си. После се вѣнчал за него и така оно станало царица.»

[Слушана отъ Цвѣта Торньова отъ гр. Ломъ].

б) Сѫществуватъ много още суевѣрие подобни на слѣднитѣ:

Въ 1884 г. прѣзъ м. Юний реката *Арчаръ* бѣ придошла ненадѣйно и завлѣкла много кѫщи и покѫщина. Наводнението станало въ течение на една нощь. Ненадѣйно дошло, бързо и заминѫло. Прѣди наводнението не е имало голѣми дъждове. Това повлияло върху вѣрванието на народа, и той незакѫснѣлъ да измисли причината за туй наводнение. Ето го:

«Край *Рабишкото езеро* или *Миливанското блато* живѣла била въ *Рабишката мъгура* една вѣщица. Тая вѣщица излизала изъ пещерата, та се расхождала покрай блатото. Мнозина отъ околнитѣ селяне ѭ били виждали. На тая вѣщица скимнѫло било да накаже хората, заради грѣховетѣ имъ, та разиграла езерото, и наводнението станало. Когато буйнитѣ талази сѫ влачили: сено, бъчви, говеда, покѫщнина, хора и други вещи, вѣщицата, прѣтворена на гѫска, пливала била върху водата. Нѣкой си отъ селенитѣ поискалъ да ѭ убие съ пушка, но рѫката му изсъхнѫла.»

Въ разнитѣ села помнѭтъ за много такива вѣщици. Така: Тодора и Мицка въ Крива-бара, Стойна въ Ковачица; Цонка въ Комощица; Пена въ Толовица; Дуда въ Вълчедръма; Камена въ Василовци и други и други цѣлъ редъ имена на вѣщици въ селата, сѫ нѣкога живѣли, правили чудеса, пакости и сѫ умрѣли.

13. *Магйосница. Магесница.*

Магйосницата е жена, която также стой въ съобщение съ лошитѣ духове и съ силата на билькіитѣ и буреніетѣ, правила разни чудеса, но въ много пȍ малкъ размѣръ и въ много пȍ ог-

раничена стъпенъ отъ вѣщицата. Съ своитѣ *магиѝ* магйосницата можала да прави слѣдующитѣ пакости и нѣща за човѣка: съ помощьта на своитѣ магии, тя можала да умòри човѣка, да го осакати, да го полуди, да го парализира, да го направи *половѝнсвѣтъ;* (а) съ магиитѣ си тя можала да играе голѣма роль въ любовнитѣ отношения на мѫжьтъ и жената или момата и мокъкътъ: можала да накара мѫжьтъ и момъкътъ да подлудѣѭтъ отъ любовъ къмъ жената и момата, или да ги намразѭтъ до отвращение; жената е безчестна, а мѫжьтъ строгъ и бѫхте жена си за тая ѝ лоша постѫпка, магиитѣ на магйосницата го смирявали, и той почвалъ да глѣда на всичко като *пуйка* безгласенъ; нѣкой е кметъ, чорбаджия, управитель, сѫдия и пр. и прави работи, които не могѫтъ да бѫдѫтъ одобрени, магиитѣ затискатъ хорскитѣ уста, затварятъ очитѣ на началството, и за неговитѣ мръсни и безчестни дѣла никой не продумва нито думица; търговецъ е човѣкъ и иска да има много мущерии, магиитѣ направятъ, щото всѣкой день дукянътъ му да бѫде прѣпълненъ съ хора, и прочее, и прочее и прочее; нейнитѣ дѣла сѫ многобройни.

Най голѣмата сила и мощь на магйосницата се състояла въ това, дѣто тя можала, съ своитѣ магии, да принуди мѣсеца да остави своето мѣсто на небето и да слѣзне на земята въ нейното тайнствено *сѝто*.

(а) *Половин свет* човѣкъ става тогава, когато е неспособенъ за работа и то, или отъ нѣкое осакатяване, или отъ дълго болѣдувание. „*Половин свет — църн свет*" е пословица, която обѣлѣжва положението на човѣка половин-свет. Много често се казва и за *изсѝпания* човѣкъ, че е половин свет. „*Іубавéц е, работник е, ама е половин свет*"—обясняваше една невѣста прѣдъ Лом. Архиерейския намѣстникъ за своя мъжь, като искаше съ това да обясни на съвѣта, че мъжътъ ѝ билъ *изсипанъ, истуренъ* [»*истурвам*» означава, *помѣтвам* дѣте, ако се говори за жена. Тоя терминъ обаче за мѫжьсе много рѣдко употрѣблява, и то само, когато искатъ да се посмѣѭтъ на нѣкой мѫжь, че е *посаклјѝв:* „*Дай му момà да го не истури!* Има още една дума за жените „*Избивам:*" „*Она е изби-*

Това е онуй *«свàлванѣе на мѣсеца,»* което е обвито съ голѣма тайнственность, около което народното повѣрие натрупало купъ измислица и праздниналучквания и сь което се тълкува и обяснява затмението мѣсечево

Начина, по който се сваля мѣсеца никой не знае, защото нито една отъ магйосницитѣ не е откривала тая тайна никому, но народното повѣрие разсказва слѣдующето:

Насрѣдъ гумното магйосницата туря единъ котелъ съ вода налѣтэ въ потайно доба, а въ водата разни *бйлькiи*. До котела има сложено ново сйто — *тайнственното сито*, Това магйосницата свършва прѣди потайно врѣме. Като настане потайно врѣме, магйосницата излиза *изъ кѫщи гола-голеничка*, както ѭ майка ѝ родила, съ китка въ рѫцѣтѣ си, отива до котелътъ, заклиня нѣщо и гледа у мѣсецътъ; слѣдъ това влиза въ кѫщи и слѣдъ малко се повръща съ едно гръне въ рѫката си (това сѫ всемогѫщитѣ магии), приближава се при котелътъ и прави ново заклинание къмъ мѣсецътъ. Като свърши заклинанието, тя взема сйтото, и обикаля кѫщата три пѫти, дохажда изново при котелътъ, и, като направя ново (трето) заклинание, тя заклапя котелътъ съ ситото. Слѣдъ туй натопва китката въ гърнето, поржсва сйтото, гумното на четири страни, себе си и мѣсецътъ на горѣ

Слѣдъ тия дѣйствия, магията се счита за свършена.

Мѣсецътъ, който до това врѣме е свѣтѣлъ тихо и спокойно на небето, почувствува силата на тия магии и почнува да се ѣде т. iе. да потъмнѣва постепенно, додѣто най сѣтне мѣстото му остава тъмно и праздно. На земята става тъмно, но въ гумното на магйосницата свѣтло като день.

Мѣсецътъ като свѣти на земята, падне право въ сйтото;

ла,“ „Пет роди — едно не изби“. Сѫществува пословица: *кое дръво на роди, оно не стура.“*

магйосницата го надносва надъ котела съ водата и разговаря се съ него. Като свърши разговорътъ си съ мѣсеца, магйосницата го освобождава; мѣсецътъ изново се качи на небето постъпенно, додѣто се напълни. Сега мѣсецътъ нѣколко врѣме неможе да свѣти тъй ясно както напрѣди, защото е уморенъ отъ слизаньето и възлизаньето.

Всичко туй никой не можалъ да види, а и не смѣялъ да поглѣдне, защото, ако се осмѣлялъ нѣкой да надникне, той билъ подлудѣвалъ или онѣмѣвалъ. Додѣто магйосницата вършела тия нѣща, около гумното ѝ се чувало *силно фученье* на вѣтъръ, което производили лошитѣ духове.

Пръви петли пропѣватъ . . . . всичко щукнува!

Магйосницата е вече въ кѫщи облѣчена, прибрана и се занимава съ водата, бйлькiитѣ и китката, които сѫ силни магии и съ помощьта на които тя може да стори много работи. Магйосницата вече знае всико, що се случило по свѣта: защото мѣсечината била ѝ съобщила, що видѣла, било по тъмнитѣ усои, било по полетата, па даже и въ спалнитѣ стаи на хòрата. И кѫдѣ ли мѣсечината не прониква. какво ли не види.?!

Водата, билькiитѣ и китката се спаструватъ тщателно и грижливо, и съ тѣхъ се правѭтъ магиитѣ.

(Слушано отъ баба Пена изъ гр Ломъ).

Магиосницата Дуда въ село Вълчедръма, като сваляла мѣсеца, а случайно минѫлъ край гумното ѝ единъ пѫтникъ отъ къмъ планината и като видѣлъ свѣтлината въ гумното полюбопитствувалъ да погледне, отъ дѣ иде тая свѣтлина въ гумното и какво върши. Какво видѣлъ, не се знае, защото на сутреньта го намѣрили ограисалъ и онѣмѣлъ и неможело нищо да се разбере отъ неговитѣ мимически движения. Слѣдъ нѣколко дни умрѣлъ.

Магиосници има и день днешен въ всѣкое село поне една, ако не повече, и народа има голѣмъ страхъ отъ тѣхъ, защото тѣ можали били да направятъ много, и добрини, и злини на човѣка и на стоката му, и на имота му.

Освѣнъ тия невидими духове, спорѣдъ понятията на народа и разнитѣ болѣсти, като: *чумата*, *холерата*, *сѝпаницата* (баба шарка), *червенката* и други, па и самата смъртъ, които ще опишемъ по̀ послѣ, не сѫ нищо друго освѣнъ невидими женски духове, които Богъ испраща, за да наказва човѣцитѣ за тѣхнитѣ грѣхове.

Тия сѫ невидимитѣ тайни лоши духове, всрѣдъ които живѣе човѣкътъ и на които народното повѣрие оздравило сѫществуванието и до днесъ въ тоя край. Страхътъ отъ тѣхъ и отъ тѣхни пàкости до толкова е голѣмъ, щото е родилъ и поддържа цѣла верига сувѣрни обряди и прѣдразсѫдъци

И днесь не смѣе човѣкъ да спомѣне името на нѣкой лошъ духъ, или на нѣкоя болѣсть: защото вѣрва, че тоя лошъ духъ, тая болѣсть ще сѫ явѫтъ тутакси. Ако се спомѣне за нѣщо лошо, за нѣкакво нещастие, за нѣкаква болѣсть, всѣкога се придружаватъ съ думитѣ: «*На гіàвола крушумъ у ушитѣ*» (т. іе. да не чуе), *или* «*тамо ніéму си било*» или «*Тука Гѐсподъ здравие да дава,*» или «*Подъ камикъ да остане,*» или «*у пусти гори да иде*» и пр.

Вѣрва се още, че има *добъръ часъ* и *лошъ часъ*: *Помислилъ си у* добъръ *часъ* «*На добъръ часъ!*» «*Помислилъ си у лошъ часъ,*» «*Срѣщнало те у лошъ часъ и на лоше мѣсто,*» «*Погледналъ те у лошъ часъ,*» «*Не кълни* (казва се за майка и баща, за по̀старъ братъ или сестра) — *че може да се улучи у лошъ часъ,*» «*За право дай, за право се не кълни, че може да се улучи у лошъ часъ*», «*срещналъ те лошъ ветаръ, лоша среща,*» «*Да те не среща лоша среща*» — *сѫ узречки* (пословички), които сѫ основани на тия суевѣрия. Отъ тукъ въ Западна България сѫществува обичай, щото всѣкий мѫжъ или жена, момъкъ или мома, когато ще

срѣщнѫтъ или стигнѫтъ нѣкого, по-младия ще каже на по-стария: *«Добра срѣща,»* *добрà стига»* и *«помага Богъ*, ако се минава край работници.

II ПРАЗДНИЦИТѢ И ОБРЯДИТѢ, УСТРОЕНИ ВЪ ЧЕСТЪ НА РАЗНИТѢ СТИХИИ, ВЪЗДУШНИ ЯВЛЕНИЯ, БОЛѢСТИ, ЛОШИ ДУХОВЕ И ВРѢДИТЕЛНИ ЗВѢРОВЕ.

Встѫпление.

Тия тайни и невидими духове създадени отъ невѣжеството на нѣкогашния първобитенъ човѣкъ; разнитѣ тъмни понятия на тоя човѣкъ за окрѫжающата го природа и за разнитѣ явления въ живота на човѣка и въ природата; врѣдителнитѣ животни, които сѫ прѣслѣдвали тоя незащитенъ человѣкъ на всѣкоя стѫпка — всичко това е накарало, както споменѫхме и по̀горѣ, човѣка да устроява праздници, да принася жертви само и само дано нѣкакъ се умилостивѭтъ невидимитѣ духове, болѣститѣ и хищнитѣ звѣрове, та че и разнитѣ явления, било въ природата, било въ живота на човѣка.(а)

а) За устрояванието на тия праздненства ето какво прѣдание е сѫчувано между селскитѣ священници:

«Нѣкога не е имало школи. Когато се свършилъ Никейския съборъ отъ 318 Св. Отци и въвелиновия законъ, стария законъ останалъ пустъ. За да го запазѭтъ, събрали се трима священници и три ба̀би: попъ Торньо, попъ Мильо и попъ Калцункьо, баба Петка Гороглѣда, баба Кандакира и баба Друсна; тѣ сѫ били отъ шестъ села; събрали сѫ се на една могила въ село Бурова̀нъ, поканили селянитѣ да излѣзнѫтъ — малко и голѣмо — да направѭтъ идолослужение; заклали овни и овци, ѣли и пили и установили слѣдующитѣ праздници;

Пръви Мартинъ день и пръва Мартина сѫббота — отъ градъ. Тудоровъ пондѣлникъ отъ мухи; тудоровъ четвъртъкъ отъ гарване и чавки. Великий четвъртъкъ и слѣдующи (спорѣдъ новия законъ) — отъ градъ.

Свѣтлий вторникъ (по новия законъ) — отъ суша. *Еремия* —

Тия праздници, и обрядитѣ, които сѫ извършвани въ врѣме на празденствата, слѣдъ въвожданието на християнската вѣра, ако и да сѫ прѣтърпѣли едно малко промѣнение, ако и да сѫ, нѣкои отъ тѣхъ, облѣчени въ християнската одѣжда, сѐ пакъ сѫ запазени

Ний ги излагаме, такива, каквито сѫ запазени между народа въ тоя край Ще ги опишемъ спорѣдъ мѣсецитѣ.

1. Димитровский мѣсецъ Октомврий

а)Мӥшинъ день (27 Октомвр. Св. Несторъ).

Селенинътъ е прибралъ всичкитѣ полски произведения, скѫталъ е кукурузътъ въ кошѝветѣ, а житото, ичмикътъ, овесътъ лимеца, просото — въ амбаритѣ; сѣното и сламата е напластилъ и зашумилъ въ гумното; оборитѣ и кошàритѣ закѫтани и стѣгнѫти за стоката и добитъка за прѣзъ зимата; бѫчвитѣ въ пивницитѣ сѫ напълнени съ вино; *качетата* съ сиренье, и кацитѣ съ зелье (армея); други вàрива вече приготвени въ *зъвнӥцитѣ* (зимницитѣ. Иде и дохажда *Петкѝвден*, който се счита за водителъ на *светцӥте* (18) и *Димӥтровдень* (Гмӥтровдень). день, въ кой-

---

отъ змии; прѣзъ Русàлската неделя: срѣда — отъ лудость, петъкъ — отъ кели. 15, 16 и 17 Юлий — отъ *огӥнь* 27 Окт. — отъ мишки 11 12 13 Ноемврий вълчи праздници. 21 Ноемврий лошъ вълчи праздникъ «*Клекуцàн*» Отъ 20 — 26 Декемвр. да се празднува, та да раждатъ женитѣ лѣсно. Андреевъ день — отъ мечки. 8 Януар. Бабинъ день. 1 2 и 3 февр. вълчи праздници. (Слушано отъ попъ Цвѣтко Буковецъ Лом. Окол. Лом. Окрѫгъ.)

18) Въ тоя край въ своите молитви всѣкога почнуватъ тъй: «Светá Пѐтка, света Неделіа, светà макіа Богородица.» Когато ще се мѣсатъ колачи за *служба*, всѣкога ще има колачь «св. Петка» и «Светъцъ» (а); тоя колачь «св. Петка» е и първия колачь при службата и безъ него неможе.

(а) Въ Западна България, осебенно въ планинскитѣ села, като: Чипоровци, Влашко село и други и въ селата: Ковачица, Вълчедръма, Мокреш, Лом. околия, сичкитѣ сѫществителни, които се окончават на ец и гласоударението пада на послѣдния слогъ това *ец* се изговара *ьц*, като: *светьц, коноиъц. коньц, самъц, веньц, кръстьц, колъц* и пр.

то става *отрббваньето* и *зарбваньето* на слугитѣ (19); день въ когото вече слънчевитѣ горѣщи лѫчи и лѣтнитѣ пѣкове нѣма, и селенинътъ се успокоява отъ трудоветѣ и почнува зимното си веселие; день въ който Св. Димитръ убива спаията — агата, който е стоялъ прѣзъ цѣло лѣто надъ главàта на селенинна — работникъ, и день, въ който вече той — селянина — си почива и може да се повесели.

Пекътъ нѣма, трудътъ си почива; спайята го нѣма, за да искарва гарйя на работата, но има другъ врагъ, другъ неприятелъ пó-силенъ, който може да уничтожи всичко, що е събралъ за *зимòвище*. Тоя врагъ е *мишката*.

Мишката се крие подъ земята, крие се въ кѫщи, за неѭ нѣма прѣграда, тя свободно влиза на вс̀ѣкадѣ: и у коша, и у амбара, и у кòвчега, било лѣтно врѣме у полѣто, било зимно врѣме мишката и *суекътъ* (полската мишка) съсипва всичко: и жито, и кукурузъ, и ичмикъ, и платнó, и дрѣхи. Трѣбвало е да се тражи срѣдство, за да се избави отъ тоя *съсипнйкъ*. Мачката (котката) е опитомена и човѣкъ ѭ храни, *кóтка ѭ*, гой, само и само за да гони и лови мишки. Обаче и мачката може много малко да помогне на злото; тя може да хване, и то пакъ много рѣдко, само оная мишка, която й се падне случайно у ногтитѣ; която е излѣзнѫла вънка изъ земята, а другитѣ сѫ неприкисновенни за неѭ. Като на пукъ, и на мишката, и на човѣка, мишката подкопва темелътъ на кѫщата, пробива стѣнитѣ на стаитѣ, прави на *зѫборйна*, и жито, и платно, и прежда, а кошòве и амбаре надупчва на *рѫшèшо и дръмонъ*. У *сред бел ден* или у средъ тъмна нощь, мишката свободно и весело си пѣе, играе, цирилика

---

19) Нѣкога, па и день днешний слугитѣ се цѣнаватъ (главяватъ) само два пѫти въ годината: на Димитровдень и на Гергевдень. Времето отъ Димитровдень до Гергевоенъ и отъ Гергевдень до Димитравдень се казва *пашá*, а годината *двѣ паши*. «За пáшата се главий за 200 гроша или: Главих се за 400 гр., ама за две паши» и пр.

по цѣлата кѫща, до главата на човѣка, до устата на мачката!

Най-послѣ трѣбвало е да се тражи лѣкъ на това зло. Човѣкъ, като видѣлъ, че неможе да си помогне обърналъ е *сдóбром*. Като не може да се убие, истрѣби, то трѣбва да се умилостиви . . . . . и устроява въ нейна честь праздникъ и създава по тоя на чинъ *Мишинден* или *Мишим дън*

Празднува се на 27 Октомврий, на деньтъ Св. Несторъ. И какво праздненство!

Още отъ вечертьта ще се помѣте кѫщата, ще се почисти и срине гумното, ще се помете пивницата, зъвнѝка, избата, кошàритѣ, оборитѣ — всичко, защото на другия день нѣма да се удари метла нигдѣ. Ще се растрѣби у кѫщи, ще се извади изъ амбара жито, ичмикъ, овесъ или друго, което ще трѣбва; още отъ вечерь та ще се извади изъ *кóвчега* риза или дрѣха, защо на другия день нигдѣ не смѣе да се бръкне. Още отъ вечертьта ще се прѣсѣе брашно три пѫти, ще се замѣси тесто и ще се умѣси прѣсна турта, ще ѭ опекѫтъ начупѫтъ на *комàтчета* или *зàлази*; ще турѫтъ тия комтàчета въ всѣкой кѫтъ на кѫщата, пивницата, зъвникьтъ, избата, кошàрата и другадѣ, за да си хапнѫтъ мишкитѣ срѣщу праздникътъ си, та да бѫдѫтъ мѝлостиви.

На сутриньтьта е праздникътъ:

Много рано, още прѣдъ слънце, ще стане най-старата жена въ кѫщата, ще вземе *лайно* (отъ воловетѣ или биволитѣ,) и ще тръгне да маже по малко съ него по всичкитѣ стѣни на кѫщата, кошьтъ, амбара, пивницата зъвника избата и други. Слѣдъ неѭ върви пò млада жена и при всѣкое замазванье ѭ пита: «*какво мажешъ мамо? «мажа на мишкитѣ очитѣ»* — отговаря другата на всѣкое питанье. Слѣдъ като се свърши тоя обрядь. двѣтѣ жени сѫ завръщатъ въ кѫщи, омиватъ си рѫцѣтѣ и . . . вече праздникътъ почнѫлъ

Въ Орѣховско вечерьта срѣщу Мишинъ день най-старата же-

на зима тиньица исподъ ведрото и замазва *пезънітъ*, край огньището.

Огнiището е край една отъ четиритѣ стѣни; надъ огнiищете е куминьтъ, въ стѣната зад или прѣдъ огнiището има издълбана пешь; ако нѣма пещь, стѣната дори до пречнiъка е измазана съ каль. Тая измазана часть отъ стѣната предъ огнiището въ Орѣховскитѣ села и то въ нѣкои се нарича *пезънј*.

Туй ще бжде подробно описано въ третата часть отъ „*Жива старина*" при описвание жилището на селенина.

Цѣлъ день се неработи нищо, нито се бръка въ ко́вчегъ, кошъ или хамбаръ.

Това прави земледѣлецътъ, това върши и кожухарътъ. терзията, абаджията, табакътъ, вальавичарътъ и всѣкой другъ занаятчия, който работи съ вълнени кожени, памучни платове.

Ако въ една кжща се появжтъ много мишки и правжт *поразйя*, то туй доказвало било още едно нѣщо: че въ тая кжща имало *кражба*, т. iе. нѣкой отъ домашнитѣ краде и изнася изъ кжщи на вънка.

Освенъ распространеннето описано суевѣрие, азъ щж споменж още и една малка случка, на коjто бѣхъ очевидецъ. Въ 1884 г. въ Ломското Архирейско намѣстничество бѣ постжпило прошение отъ Х. жена отъ селото Криводолъ, съ което се оплаква отъ мжжьтъ си, че той iж бъхтялъ много. Въ засѣданието мжжьтъ признава туй обвинение, но се извиняваше чрѣзъ туй, защото жена му всѣкога го обвинявала въ кражба, т. iе. че кралъ отъ дома си разни нѣща и носилъ ги билъ на нѣкоя си друга жена вдовица, Жената утвърди и тя отъ своя страна туй мъжево ѝ обвинение срѣщу неж, но пакъ тя подкрѣпяше, че той дѣйствително кралъ, Когато единъ отъ засѣдавающитѣ священници iж попита: да ли ще може да докаже, жената хладно-кръвно и съ увѣреность отговори: «Какви ма́ртори сакате, дедо попе; я дойди та да видиш; мишките че ни изеджт ушите, оно мйшка пръс и плева. Ако он не крадне, можеа ли да се вждат толко мишки.» Тоя аргументъ, ако и да не убѣди всичкитѣ засѣдатели, но азъ забѣлѣжихъ, че той много внушително повлия върху мжжьтъ, който, види се, не бѣ се сѣщалъ за единъ такъвъ очевидецъ на неговата кражба. Той почървенѐ, смжти се и не отговори ни думи. Съвѣтътъ ги помири и тѣ си отидохж. Слѣдъ двѣ недѣли отъ туй азъ отидохъ въ Криводолъ, два часа отъ гр. Ломъ и посѣтихъ тая кжща. Въ присжтствието на священника попъ Тодоръ, азъ попитахъ невѣстата: «Какъ сега има ли мишки?» Тя ми отговори: »Етé сеги неможем да си кривим душата, нема

Ама и он веке не изнася.» И мжжътъ ѝ пакъ присжтствуваше и пакъ мълчеше.

Мишката, спорѣдъ прѣданието на народа, е създадена отъ удара, когото Господъ нанелъ на Нестора, а мачката — отъ ржкавицата на дѣдо Господа.

Мишката се счита за мръсно животно; за туй, дѣто тя е гризла, трѣбва да се очисти добрѣ, па послѣ да ѣде, защото иначе човѣкъ се *огалатвалъ*, омръсвалъ и бива *пофракванъ* по устата.

Огалатвам се има значение на омръсвамъ се отъ нѣщо нечисто. Човѣкъ се огалатва, когато ѣде нѣщо, отъ което сж ѣли мишки, котки, куче; огалетения човѣкъ *пофракват* (излизат) пришки по устата. Щомъ излѣзнатъ такива пришки или *кјели* по устата, казватъ: „*Ти си се огалатил сас нещо.*" Когато нѣкой, мжжь или жена, говори много мръсни гнусни (цинически) думи, казватъ: „*Ти си много галáтна ју устата.*"

Омръсвам се значи огалатвам, а значи и *вкусвам*, а още *ублажвам се*. *Мръсно* означава нечисто, но означава и *блажно* [*блажно* е онуй, което е забранено да се ѣде въ постъ, като: месо, масло, скреніе яйца. *Блажјж* значи ямъ горнитѣ нѣща въ врѣме на постъ или въ срѣда и Петакъ. *Отблажвам, отпоствамъ* значи нарушавамъ поста, «Коги че іотблажиме?» — значи коги ще се свърши постътъ?] Глаголътъ омръсвам се означава *вкусвамъ* отъ нѣщо. Труднитѣ жени или онѣзи, които доjжтъ (кърмжтъ)трѣбва. споредъ приетото отъ народа мнѣние, да се *омръсат* отъ сичко, що видмтъ, за да не хванжтъ *посáкци* (пощещевци) „*Дай* ѝ *бре, да се омръси жената, оти дой!*" — значи да си хапне малко, да вкусне малко.

Въ тоя край има собственни имена Мишо (на мжжь), Миша (жена).

2. *Рангеловски мѣсецъ*. Ноемврий.

а) *Рáнгеловденъ*. (8. Ноемврий). По нашитѣ икони смъртьта се прѣдставлява като человѣчески скелетъ съ косá въ ржка; тая фигура, — страшна и грозна — *вадúла* (зимала) душитѣ на хората. Въ тоя край като че не гледатъ на смъртьта толко грозно. Навредъ е распространено таково мнѣние и понятие, че душата на човѣка *не вáди* нѣкакъвь лошъ духъ но добъръ — ангелъ. Тоя ангелъ се прѣдставлява като младъ и хубавъ мъмъкъ, нареченъ *Св. Рáнгелъ — душо вáдникъ*.

Въ негова честь е устроено празденство и жрътвоприношение.

Въ тоя день всѣкой който е пó заможенъ и имотенъ ще заколе-овенъ, който е храненъ още отъ лѣтото за тоя день, а пò бѣднитѣ ще купѭтъ месо овчо съ главата и краката на овцата овенътъ или шилето. Главата, кракатата се сварватъ цѣли, а отъ месото се сготвува ѣденье. Омѣсватъ се и хлѣбове. Попътъ дохожда та прѣкадва; слѣдъ прѣкадваньето, разнися се по махалата отъ ѣстието, а послѣ сѣдатъ и домашнитѣ да ѣдѭтъ.

Тоя обичай, въ тоя день, много е сходенъ съ обрядитѣ и обичаитѣ, които се извършватъ по случай на *«служба»* или *«светьц,»* за което ще поговоримъ подробно, когато дойдемъ до *службитѣ*. Но тъй като *службата* или *светьцътъ* въ разнитѣ отдѣлни семейства се празднува въ разни дни, т. іе. всѣкое семейство има *своята служба* или *свой светьцъ* въ отдѣлни дни прѣзъ годината, а *Ра́нгеловден* празднува всѣкоя кѫща безъ исключение и си мѣси, готви и гощава и то въ честь на смъртьта, олицетворена въ *св. Ра́нгел,* то затова и вмѣстихъ тоя праздникъ въ тоя отдѣлъ.

На тоя день приематъ (въ градоветѣ) визита лицата, които носѭтъ имена: Ангелъ, Рангелъ, Михаилъ, Гаврилъ, Миленко, Милева, Мишо, Рачо, Рако.

б) *Мратинци.* (Мартинци). 11, 12 13 Ноемврий а въ нѣкои села цѣла недѣля: 11, 12, 13, 14, 15, 16 и 17 Ноемврии.

Домашнитѣ птици, като: гѫски, пловки, кокошки, пуйки съставляватъ часть отъ богатството домашно, на българския селенинъ, наречено още и *женско имáніе.*

Мѣжду сичкитѣ домашни птици, кокошката стой на пръво мѣсто. Тя држи това пръво мѣсто и за туй, защото, както ще видимъ пó послѣ, когато дойдемъ до *«живота на народа,»* кокошката играе много важна роль въ цѣлия тоя животъ и служи като веществеинъ бѣлѣгъ на уважание и отличие. Така на пр: *«печена кокошка»* съ *«пресна турта»* се праща на *кръст-*

ника, *бабата*, *дѣверътъ* и *старокіата* на всѣкй день, който е опрѣдѣленъ като день за семейни отличия.

[Такива дни сѫ: *Коледа*, *Сурвакіи*, *Бабинъ день* (само на бабата,) заговезни, *Младенци и Велйкден*]. *Печената кокотка* съ *прѣсна турта* играе важна роль вь всичкитѣ моменти на ражданието и женидбата; съ *печена кокошка* и *прѣсна турта* се посрѣща най-скѫпия гостъ въ кѫщата; испраща ли се тоя гостъ, то непрѣмѣнно ще има печена кокошка. И прочее, и прочее.

Ето защо кокошката стои на пръво мѣсто; ето защо, слѣдователно се изисквало щото, между всичкитѣ домашни грижи на българската селенка домакинка *добра кѫщовнйца*, развъжданьто на домашната гадь (а) да стои на пръво мѣсто, да бѫде едно отъ главнитѣ домашни, женски занятия, на *бабата* (домовладиката-жена въ семейството).

Положени сѫ голѣми старания и грижи, направени сѫ и немалки разноски, бдѣло се бодро да не би *пилігукътъ*, враната или свраката да грабне и отнесе нѣкое пиле, *бибе пловче*, пуйче, и най-послѣ тия малки пиленца, *бибенца*, *пловченца* и пуйченца сѫ очувани, отгледани и станѫли за *кланіе*. Но въ това врѣме являва се лошия духъ «*мратйнігкъ*,» грозенъ, чърнъ, въ форма на голѣма кокошка съ крилѣ, съ голѣми очи; тоя духъ е кокошата болѣсть, която ходи та *мдри* домашнитѣ птици, а особенно кокошкитѣ. Ступанката, която е положила толкова трудъ, тол-

---

(а) *Гадь* тукъ означава: кокошки, гѫски, пуйки, пловки. *Гадина* има сѫщето значение: „*Наранй гадините!*“ или „*я развъдих много гад;*“ „*гумното м'ги пълно сас гадини.*“ *Гадъ* обаче има и друго значение: „*изело го гад*“ — значи, изели го въшки. „*У тоя тревуляк ими гад*“ — значи има змии и гущери.

Има глаголъ *гади ми се*, който означава: *подига ми се, блюза ми се* отъ нечистотия, отъ мръсотия. „*Ти си много гадљивъ*“ — значи тебѣ се отъ нѣщо мръсно, гнусно лѣсно подига да бълвашъ. „*Огаден въ устата*“ — значи който говори *огадни*, мръсни, срамотни (цинически) думи, и има пò силно значение отъ *галатна*, *галатенъ*.

кова грижи и старания; която се *скарвала* (23) и съ родната си сестра за едно пиле, за едно *бибе, пловче* или пуйче — тя сега е поразена. Кокошкитѣ, гжскитѣ, пловкитѣ, пуйкитѣ една слѣдъ друга се тръшкатъ, и *курникътъ* (24) опустѣлъ! Българката е въ отчаяние; тя би раскинжла съ зжбитѣ си тоя духъ,— тоя діаволъ, но той е невидимъ, той е отмъстителенъ, страшенъ, а тя? тя е безсилна, немощна срѣщу неговитѣ опустошителни поразии. Оставало само едно единственно срѣдство: да се моли на тоя духъ, да му се принася жъртва и дарове, та дано се умилостиви.

Ето въ честь на *мратйнігка*, на кокошата болѣсть се създава праздникъ, и то тридневенъ, а по нѣкждѣ и седмодневенъ! Обрядътъ, който се извършва при жъртвоприношението въ честь на *мратйнігка* става по слѣдующия начинъ.

Ступанката въ *зàдругата* избира най-хубавото, най-голѣмото и най-ранеиото между всичкитѣ пилета; пилето трѣбва да бжде черно като гарванъ и още петле, т. іе. мжжско. Ако се случи да нѣма черно пиле, то може да бжде и друго.

Вечерьта на 11 Ноемврий, срѣщу Св. Минà, взиматъ това пиле и го заклаватъ по тоя начинъ: единъ хваща пилето за кра-

---

(23) *Кáрам се*, *карбá*—значи кавга; тоя глаголъ има и друго значение. *Карáм* значи: испращам, заповѣдвамъ. „*закарай го на дърва!*“ — значи испрати го за дърва. „*Накарай мръзљо на работа, да тé научи на паметъ* значи: заповѣдай на мързліа» и пр.

«Карамфило, кáра ли те макіа?
«Не ме кáра, ни ме нищо дума,
«Сал ме праща на Дунаф на вода,
«Язе незнам от дек Дунаф тече» и пр.

Тукъ думата *кáрам* има значение: попържамъ, псувамъ, гълчимъ.

(24) *Курникъ* е помѣщение, въ което се затварятъ кокошка, гжски, пуйки, пловки. Види се да е произведена думата отъ *курешки* — екскрементитѣ на кокошкитѣ, пуйките и пловкитѣ, защото тия на гжскитѣ се казватъ: *гжшлјяци*.

За курника ще поговоримъ въ третата часть на сборника ни.

ката, а другъ го държи за главата; тоя, що го държи за глава та ще бжде въ кжщата вжтрѣ и той държи ножа да заколе пилето, а другия, що държи пилето за краката, ще стой прѣзъ прага на вънка; като се дигне ножътъ да колье пилето, вънкашния ще пита: «*Какво кольешъ?*» «*Колем мратинiък*,» отговаря вжтрѣшния, и въ сжщо врѣме вече отсича главата на пилето, като казва: «*Не кóлiѐмо ти ния, ноло те колiе мратѝнiък*» и стиска клiувницата на пилето, за да не зева.

Като се заколiе пилето, дава се на женитѣ, които го ощипватъ. Перушината се *спáструва* и се употрѣбява за лѣкъ: съ нея пуши жена лахуса и дѣте, когато се растресѐ. Главата, краката, и *желудъка* (а) (стомаха) се нанизватъ на червенъ конецъ и се закачва задъ вратата отъ зло. Въ нѣкой пакъ села (въ планинскитѣ) въ клювницата на главата турятъ *живъ вжгленъ* и *пéрушъ* и ведно съ желудъка и краката го окачватъ на *прéчнiъка* на огньището, за да не влиза въ кжщи зло.

Месото се зготвя и изѣдва.

Закланото пиле — жрътвата се нарича *мратѝнче*, а нощитѣ презъ тия три или седемъ дни — *мартѝнски нощи*.

Вторий день отъ *мратинцитѣ* се празднува отъ *бодѐжъ*. Тая болѣсть боде снагата на човѣка, като съ ножóвье и трае по цѣли недѣли. По селата я лѣкуватъ съ растриване, разгрѣвание палаганье и запойванье, придружени всѣкога съ баяние: ако не мине отъ тия срѣдства, то човѣкъ, който страдае отъ бодежъ се кадѝ съ перушината отъ *мратинчето*, а запойватъ го съ вода, въ която сж натопвали главата, желудъка, и краката му.

Мратинцитѣ се празднуватъ още и въ честь на вълка.

Какъ гледа народа на вълка, какви понятия има за него и

(а) Въ Чипоровци, Влашко-село, Превала, Кòпиловци и други планински села чисто *желудъкъ* се казва на стомаха.

неговия животъ, за туй ний ще поговоримъ на друго мѣсто. Тука ще спомѣнемъ само слѣдующето. Споредъ народното повѣрие вълцитѣ почнуватъ да се съвокупляватъ прѣзъ нощьта на 11 Ноемврий, и това трае цѣли шесть дни. Прѣзъ тия *мратински* нощи вълцитѣ виѭтъ изъ гората много страшно.

Прѣъ всичкитѣ дни, додѣто сѫ мратинцитѣ, никѫдѣ не кълцѫтъ соль, и *чутуритѣ* (а) стоѭтъ заклопени съ устата на долу; вѣрва се, че и устата на вълцитѣ прѣъ лѣтото и зимата ще бѫдѫтъ затворени и не ще могѫтъ да причиняватъ пакость на стоката. По сѫщата причина, когато отсѣкѫтъ главата на мратинчето стискътъ му клюнътъ да не зева, за да бѫдѫтъ затворени и устата на вълцитѣ.

в). *Мечкин ден.* (Св. Андрей пръвозваний 30 Ноетврий).

По насъ мечката е най-голѣмия хищенъ звѣръ; тя живѣе по лѣсоветѣ и горитѣ и причинява грамадни пакости на човѣка: ѣде кукуруза, граби и отвлича говеда, конье, па напада, ако е гладна и *стръвница*, и на самия човѣкъ. Когато влѣзне въ нѣкоя нива посѣта съ кукурузъ, за една нощь отъ тая нива не остава нищо: по́малко ѣде, а повече потъпква. Влѣзне ли въ говедата, тя прѣ спокойно си избира най-хубавото и едро добиче и го завлича; ако ли се пъкъ *настръви*, тя става *стръвница* и съсипва цѣлото стадо. Псетата, колкото и да сѫ едри и зли, прѣдъ мечката отстѫпвать и задоволяватъ се да *джавкатъ* и то отъ далеко. Пастиритѣ, говедаритѣ, прѣдъ очитѣ на които се отвлича волътъ, кравата, коньтъ или телето, дълго врѣме трѣбва да се *позамислѭтъ* додѣто влѣзнѫтъ въ борба съ мечката: защото, разсърдена вед-

---

(а) *Чутура.* Отъ трупътъ (стеблото) на тополата нарезватъ се парчета, дълги около единъ метаръ и издълбаватъ ги отъ една страна; въ издълбаното се гужда соль и се кълца съ чересло — железенъ дебелъ прътъ. Това е *чутура.* Подробно ще се опише въ третата часть при описванието на покѫщнината на селенина.

нъжъ, тя е страшна и немилостива. Опастностьта отъ неѭ, ако човѣкъ не сполучи да ѭ убие, е толкова по́-голѣма, защото отъ неѭ човѣкъ не може да отбѣгне никѫдѣ, па и на най високото дръво, по което тя се катери и *чеплези*, за да докопа жертвата си и ѭ смаже.

Гладна ли е пакъ отъ нѣколко дни, то тя нещади нито самаго човѣка.

Нейната физическа сила уголѣмява страха отъ неѭ: тя може да сграбчи камъкъ отъ 100 оки и повече, и да го хвърли на далечь; тя съ единъ ударъ убива човѣка.

Понеже въ полето тя рѣдко слиза, то тя е особенно опастна за селата, които сѫ расположени въ планината. Много пѫти гладна мечка е влизала и въ самато село и отъ срѣдъ село е завличала нѣкое добиче.

Като стои тъй съ мечката днесъ, тогава, какъвъ по́-голѣмъ размѣръ е било въ ония далечни — минѫли врѣмена, когато Балканския полуостровъ е билъ покритъ съ гѫсти непроницаеми гори и лѣсове. У онова врѣме, расказватъ селенитѣ, — мечката е дохаждала на тоя день въ всѣкоя кѫща да се храни, и въ която кѫща не е било приготвено храна, тя изѣдала дѣцата. Отъ тогава било останѫло обичай да ѝ варѭтъ кукурузъ, когото тя много обичала, та когато дойде да има, що да ѣде.

Тоя страхъ отъ мечката е създалъ праздникътъ «*Мечкинден*» на 30 Ноемврий, на Св. Андрей първозваний; въ планинскитѣ мѣста праздноватъ още единъ «*Мечкинден*» — на 4 Юлий на Св. Андрей Критский.

Въ тоя день женитѣ никъкъ не работѭтъ, не прѣдѫтъ, не тъкѫтъ, не плѣтѫтъ чорапе, нити перѫтъ.

Обрядътъ, извръшванъ въ честь на тоя праздникъ е слѣдующия:

Още отъ вечертьта *натро́нватъ* кукурузъ на зърна, туждатъ го въ котелъ, и го заливатъ да кисне, та да се свари по́

лѣсно. На другия день, още отъ рано, отъ първи или втори пѐтли, закачватъ котела на веригата, и, додѣто се съмне, кукурузътъ е уврѣлъ.

Щомъ се съмне, най-старата жена въ кѫщи, омива си очитѣ. взима 10 зърна отъ сварений кукурузъ и хвърля ги изъ кумѝнътъ на горѣ като вика: «*Нàа ти мечко, варен кукуруз да не ѣдешъ суровъ!*» или по нѣкѫде: «*Нàа ти мечко зàдуша.*»

Когато ще залѣѭтъ кукурузътъ съ вода, гуждѫтъ отгорѣ върху тронения кукурузъ, нѣколко цѣли кулени, (а) и, като сипѫтъ водата и закачѫтъ котела на веригата, за да се вари кукуруза, зиматъ тия цѣли кулени и ги скѫтватъ до пролѣтьта. Когато садѫтъ кукуруза, то наврѣдъ, около нивата, насадватъ отъ тия скѫтани отъ *мѐчкинден* кулени, защото въ такава нива мечката не влазяла никакъ и неможала да причинява пакость.

Въ тоя край вѣрватъ още, че отъ нощьта срѣщу *Андреовден* почнуватъ днитѣ да *наедреватъ* — да ставатъ пò-голѣми, за това въ котела при кукуруза, гуждатъ още и зърна отъ бобъ, жито, ичмикъ, леща, просо, овесъ, грахъ гръсти, ленъ, *босѝлігкъ*, зеліе, чушки — съ една дума отъ сичко що се сѣе, било въ полето, било въ градинитѣ си. Това се прави, за да бѫдѫтъ плодоветѣ отъ тия растения едри, пълни. Тоя обичай особенно се запазилъ въ планинскитѣ села.

(а) *Кулен* се нарича плодътъ на кукуруза съ зърната заѐдно. Когато се орòнѭтъ зърната, голия кочанъ се нарича *какалашки, кълъгашка*. Ако куленътъ нѣма гѫсти редове зърна, а зърната сѫ рѣдки, тогава той не е вече куленъ, а *бабарка*. *Бабарки* сѫ закѫснѣлитѣ кулене. Кукурузътъ се сàди на редове и никне на стръкове. Когато стръкътъ пущи *китка* (цвѣтъ), вече значи, че кукурузътъ ще *сѐче кулене*. Когато куленътъ пущи *свилà* (цвѣт), той вече залавя зърна (лебъ). Зърната сѫ обвити въ *шушлји*, които, когато сѫ сухи, съставляватъ *шушлјàк*. Сухия стрѫкъ на кукуруза, на когото растѫтъ куленетѣ, се нарича кукурузиніе или тулузаніе, а вкупомъ взето *кукуружлјак*, съ когото се храни зимно врѣме добитъка. Ще се повърнѫ пакъ въ третата часть, при описванието на земледѣлието.

За да се празднува именно Св. Андрей въ честь на мечката расказватъ слѣдующето:

Нѣкога Св. Андрей, се постилъ въ горатә. При него сж дохаждали всичкитѣ животни, дохаждала е и мечката. Било Великитѣ пости, и Св. Андрей искалъ да отиде въ градътъ, за да се прѣчести. Възсѣднжлъ на мечка, а за юзди ѝ турилъ два смока и тъй отишелъ въ градътъ. Отишелъ въ домътъ на Митрополита, вързалъ мечката за едно дръво и възлѣзалъ при Владикмта. Като се исповѣдалъ при Владиката, Св. Андрей казалъ, че прѣзъ пости тѣ ѣлъ млѣко. Владиката му казалъ, че той е блажилъ, защото млѣкото е блажно и прѣчесть не може да му се даде. Св. Андрей попиталъ Владиката: а ти какво си ѣлъ прѣзъ поститѣ? «Владиката отговорилъ, че е ѣлъ *«хайверъ»*

Св. Андрей тогава настоявалъ, че хайвера е блаженъ, а млѣкото постно. Спорътъ се рѣшилъ по слѣдующия начинъ: сипали въ двѣ паници: въ едната млѣко а въ другата хайверъ, поврили ги съ платно и почнжли да четжтъ. Като свършили четимото, отклопили паницитѣ и видѣли, че млѣкото се прѣобърнжло въ трѣва а хайвера — въ кръвь. Товава Владиката позволилъ на Св. Андрей да се прѣчести. Като се прѣчестилъ Св. Андрей възсѣднжлъ пакъ мечката и пакъ си отишелъ въ гората, въ постницата си.

Отъ тогава останало Мечкинъ-день да се празднува на деньтъ Св. Андрей.

(Слушана отъ дѣдо Койчо отъ село Вълчедръма Лом. околия Лом. Окржгъ).

Твърдо се вѣрва, че, въ която кжща се пазило и връшило всичко това, прѣзъ годината въ тая кжща щѣло да има берекетъ въ всичко; че мечката, ако и да срѣщнала нѣкого отъ такава кжща неможяла да му стори никакво зло.

3. *Никулица. Никулски мѣсецъ. Декемврий*

а) *Рибний св. Никола.* Св. Николай Мириликиский чудотворецъ. 6. Декемврий.

На всѣкоя стѫпка човѣкъ гази вода, била та *плитка*, била дѫлбока (ба̀ра, потъкъ рѣка, ва̀да) и може да се удави. «*Човѣкъ се да̀ви и у вода до глѐжънѝ*» — казва пословицата и поддържа у народа това вѣрвание, че човѣкъ може да се удави всѣкога и всѣкждѣ. И дѣйствително, като се земѫтъ прѣдъ видъ многобройнитѣ, да не кажемъ безбройни, по̀тоци, долове, ба̀ри, рѣкички и рѣки, прѣзъ които нѣма никъкъвъ мость, а трѣбва човѣкъ да ги гази или пакъ да приминава прѣзъ тѣхъ, или на щуліи (а) или по *бръв*, (б); като се вземе прѣдъ видъ, че тия долове, потоци ба̀ри, почти сухи, когато нѣма дъждъ, ставатъ буйни и непроходими, щомъ удари и най-малъкъ дъждъ и отвличатъ неброенни жрътви и нанисатъ огромни пакости и опустошения, то можемъ много лѣсно си истълкува́ причината на страхътъ, когото е внушила на човѣка тая стихия — водата.

Въ честь на тая стихия сѫ опредѣлени два праздника: 6 Декемврий и 9 Май [*Рибний св. Никола* и *Літній св. Никола*], но най-много се празднува пръвия, който, спорѣдъ вѣрванието народно, ходи по моретата, рѣкитѣ, езерата и пази хората отъ потопъ и отъ удаванье.

Праздникътъ се съпровожда съ слѣдующия обичай.

(а) Щуліа — щуліи е кука отъ дърво, но направена така, щото човѣкъ гужда краката си въ куката а единия край държи съ рѫцѣтѣ си и тъй ходи. Крайтъ на щуліата, когото човѣкъ държи, достига до рамото му, а долния исподъ куката, който служи за стѫпалото е високъ произволно и спорѣдъ дѫлбочината на водата, но ненадминава дължина по го́лѣма отъ единъ метаръ, която е и послѣдната най-голѣма дължина. Да ходи човѣкъ на *щулји* трѣбва дълго упражнение, защото, неукия пада и може да си скупи главата.

(б) *Бръвь*. Прѣзъ по̀тоцитѣ, ба́ритѣ, па понѣкога и прѣзъ рѣкитѣ, въ тоя край понеже мостове нѣма, то се гуждатъ *бръви*, *бръвъ*, т. іе. прѣпрѣчватъ прѣзъ по́тока барата, или прѣзъ рѣката дебело дръво или дебела буко́ва, горуніова или чамо̀ва дъска и по тѣхъ минаватъ и то само пѣши. Това дебело дърво, тая дъска се нарича *бръвь*. „*Сбъркал се като куче на бръвь*“ или „*Лесна работа, колко, от бръв до мост*“ сѫ по-

Всѣкоя кѫща, *имо̀тна, неимо̀тна* (сиромашка) още единъ день преди 6 Декември си купува риба *шаранъ*, или ако не би се намѣрило шарані, то въ крайенъ случай *си* купува и друга риба, но само тая риба трѣбва да бѫде съ *лі́успи* като: платика, щука, мрѣна и други, а не гола, като со̀ма. Рибата трѣбва да бѫде прѣсна, но когато нѣма такава, то допуска се и солена, която, като се накисне въ хладна вода съ *трі̀на* (29) или само́, то ставала съвършенно прѣсна или прѣсносола.

Тая риба се гужда въ кисело тесто и тура се да се опече. Рибата овита въ тестото е *ри̇̀бнікътъ*, жрътвата, която се принася въ честь на св. Никола.

Ри̇̀бнігка, съ колачитѣ: «*Св. Петка*» и «*светеца*» се слагатъ на трапезата и, слѣдъ Св. литургия, вика се священика да прѣкади. Ако священика не дойде, то прѣкадва най-старата жена въ кѫщата. Священика, като прѣкади трапезата, отрѣзва и взи опашката на ри̇̀бніъка. Понеже священика отрѣзва отъ рибата по нѣкога много голѣмо парче, то много хитри домакинки омѣсватъ *рибнігка* съ по-голѣма опашка и священика, колкото да отрѣзва, всѣкога гужда въ торбата си само . . . . печено тесто.

б) *Игна̀жденъ* 20 Декемврий. Богоносний Игнатъ.

Развѫжданието на домашнитѣ птици, както видѣхме съставява една отъ сѫществениитѣ грижи на нашата домакинка. Това развѫждание обаче, зависи, освѣнъ отъ *мрато̀нігка*, който мори гадьта още и отъ *кокошитѣ лахуси*, които уморяватъ квачката (клочката) вь врѣмето, когато мѫтила яйцата или пъкъ ѭ полудѣватъ, та бѣгала отъ яйцата си.

словици за бръвьта. И за бръвьта ще се повърнѫ пакъ въ третата часть на сборника си.

(29) *Трина.* Сѣното се пласти на пластове. Когато на́пролѣтъ сѣното е изѣдено, то на мѣстото на пласта е останѫлъ гѫстъ слой отъ ситно сѣно, отъ сѣме на сѣното и на други растения: туй ситно сѣно, туй сѣме и пр. се нарича *трина.*

На *Малкаколеда* и на *бждніавечер* ставатъ слѣднитѣ обряди и обичаи.

Прѣзъ деньтъ срѣщу *малкаколеда* (на 23 Декемврий) кжщовницата, най старата жена въ кжщи се грижа да приготви за *бждніа вечер* и малка коледа, както и за самата коледа всичко що е нуждно; тя се распорежда, коя отъ снахитѣ ще мѣси, коя ще готви и пр.

Замѣси се тесто и остава да *сташе* (втаса, да кипне). Като сташе тестото, омѣсватъ се нуждни *лебове*, както за *малка коледа*, така и за *бждніа вечер* и за коледа.

За *малка коледа* се омѣсватъ 40—50—60 па и 70 колачета, нарѣчени още и *кофрзгй* [Ед. ч. *кофръг* или *кофрйг*]. Числото на *кофръги*-тѣ въ всѣкоя кжща зависи отъ числото на кжщитѣ, принадлѣжащи на една *влака*: ако една кжща има много роднински дѣца и ако е имотна, то омѣсватъ се повече *кофръгй* да има да стигнжтъ, хемъ на роднинскитѣ дѣца, хемъ и на други неимотни дѣца, които бихж дошли да искатъ кофръгй. Въ нѣкои кжщи омѣсаатъ и по сто такива *кофръги*.

Слѣдъ това се омѣсватъ и другитѣ хлѣбове, нуждни за *бждніа вечер*. Числото и формата на тия хлѣбове стоятъ въ тѣсна свръска съ обрядътъ, който е установенъ за *бждніа вечер*. Ни най-малко измѣнение не може да бжде допустнжто нити въ числото, нити въ формата на тия хлѣбове, съ едно много малко, съвсемъ незначително, исключение; било семейството имотно (богато), било *неимотно* (сиромашко), голѣмо или *мънинко*, тия хлѣбове сж нуждни и трѣбва да бждатъ омѣсени и да иматъ формата, установена вече отъ *стариниѐ*.

Хлѣбоветѣ сж слѣдующитѣ:

Най-напрѣдъ се омѣси колачътъ «*Св. Петка*,» безъ който колачь се неможе, защото, както спомѣнжхме, Св. Петка е водительтъ на светцитѣ.

Полѣ иджтъ малки хлѣбчета поредъ както слѣдватъ и съ

название: г*умно, ніива, лозе, бжчва, кола, конь, овца*, *свиніà. кошар, воденици, плуг валіавица* и други. Всѣкое хлѣбче трѣбва да носи и формата напрѣдметътъ, за когото е прѣдопрѣдѣлено; така на пр: хлѣбчето за ижата трѣбва да прѣдставлява ижата; това за гумното — да прѣдставлява гумното; това за колата — да прѣдставлява колата и пр. Българката се потрудила да даде на всѣкое хлѣбче съотвѣтствующата форма [първобитната форма, както се тя дава на хлѣбчетата отъ ржката на българката ще има интересъ за нашия живописецъ и скулптуръ, не по художеството, а по дрѣвностьта и по своята старинска оригигиналность.]

Както кофръгитѣ, тъй и хлѣбчетата сж опечени и очакватъ своето прѣдназначение.

Малкàколеда е дошла вече.

Още отъ рано момчета и дѣца тръгватъ по кжщитѣ на *потрътйца* (въ Ломскитѣ села) за *кофръги* и да коледуватъ.

Тия момчета сж *кофръжèнци* и всѣкой такъвъ *кофръженігк* носи пръчка — *кофръжàлкіа*, на която нанизва *кофръгитѣ*.

Щомъ дойджтъ тия *кофръджèніци* въ кжщи, ще питатъ:

«Славите ли младаго Бога?»

Кжщовнйка: ще отговори:

«Славимо.»

Като влизатъ въ кжщи, единъ отъ тѣхъ ще дума гласно: «*Ми у ижу. Бог из ижу*» (въ Чипоровецъ).

Като влѣзнжтъ въ кжщи, кжщовнйцата ги посрѣща съ решетото въ една ржка, а въ другата съ нѣкой сеждъ съ жито. Единъ отъ *кофръджèніцитѣ* зимо решетото (ръштото), гужда въ него жито и сѣе по кжщи, като дума: «*Дай Боже на секаде пълно! Да се роди, дето рало оди!*» Тия думи се говорнжтъ много пжти, а всичкитѣ изъ кжщи отговарятъ: «*Аминъ, дай Боже!*»

Като свръшнжтъ това, кофръджèнцитѣ си тръгватъ, а кжщов-

ницата ги дарува съ по единъ *кофрѝг*, когото всѣкой нанизва на кофръджалкіата.

Като излизатъ изъ кѫщи, кофръдженцитѣ говорѭтъ: «*Ми из ижу Бог у ижу*».

Понеже тоя день всичкитѣ момчета тръгватъ за *кофръгѝ*, то се случва нѣкѫдѣ и да ги не пущатъ, защото, или сѫ отъ другия край на селото, или отъ друго близко село [това става, когато двѣ три села сѫ много на́близо], или пàк *кофръгитѣ* сѫ дотраяли. Въ такъвъ случай *кофръджѐнцитѣ* казватъ: «*Миш у грънѐц*» — т. іе. въ тая кѫща да нѣма отъ нищо, да се не роди нищо, а само мишкитѣ да изобилватъ. За таково пожелание на *къфръджѐнцитѣ*и кѫщовнйка на остава дълженъ: ако може да ги стигне, той ги натупва.

Кофръдженцитѣ заминѫли и онова, що трѣбвало да стане прѣзъ *деньтъ* на малка́ коледа е вече свръшено; сега иде на редъ да се приготви нуждното за *бѫдніъ·вечер: бѫднівка*, *тйквеника*, *слама*, *гѝзба*, орѣси,*боб*, *бѐллук*, *червенлук*, *конъц*, усуканъ отъ червено и синіо мааніе.

Бѫдніака е *растѝца* дебела и дълга, отсѣчена на малкàколеда; тая растица е отъ церòво дръво — *цер*. На единия — по дебелия — край, който е билъ до коренътъ, провръткатъ дупка, гуждатъ въ неѭ масло и медъ, а по нѣкѫдѣ и бучка тамянъ и задънватъ ѭ съ дрѣново клинче. Тоя дебелъ край на растицата овиватъ съ бѣло платно.

Тѝквеник е *ба̀ница* (пита), на коѭто между *ѝбгитѣ* (30) турятъ тикви нарѣзани на *резнѝй*. Въ нѣкои кѫщи вмѣсто тиквеникъ , пекѫтъ само тикви.

---

(30) *Обга*—обги. Баница се прави отъ отъ тестеви листове които се растриватъ съ *оклагйа*; тие листове се наричатъ *обги* (отъ глагола обгѫвамъ). За обгитѣ и баницата ще поговоримъ въ третата часть пò подробно, при описванието на *гостбите* и храната на селенина.

Вече се смръкнжло, и всичко, що било нуждно за *бжднiъ-вечер*. е приготвено. Трапезата е сложена, а на трапезата: *колача*, хлѣбоветѣ, тиквеника, вино, гостбитѣ, орѣси, бобъ, *червенъ-лукъ*, белъ лукъ, леща, грахъ, жито, нѣколко *кулене* кукурузъ конецъ отъ сиьо и червено мааніе и отъ всичко друго, що се намира у кжщи. До трапезата сж сложени *ралника* и *бжднiъка*.

Всичкитѣ сж събрани въ кжщи около трапезата и чекатъ да се прѣкади, та да сѣднжтъ да ѣджтъ. По кжщи е *растръвена* (распръснжта) *слама*. Щомъ стане *малка вечера*, става *орачьтъ*, т. iе. онзи мжжь изъ кжщи, който оре [ако сж нѣколко орачи, то става най-старния отъ тѣхъ]. Взима ралника, туря на него огань и темянъ и прѣкадва, както трапезата и находящитѣ се на неѭ нѣща, тъй и всичкитѣ згради у гумното, като: *пивница*, зъвникъ, *истба*, *кошара* и пр. и пр., като неоставя и *купнитѣ*.

Като свръши прѣкадванието, орачътъ се връща, пречупва колачьтъ «*св. Петка*,» взима бжднiъка, занася го край огньището, бръка съ него въ жаравината и нарича сжщо, както и *поджнiъка* на игнажденъ: «*Колко искрици, толко пиленци, шиленца, яренца, ждребенца, теленца, дѣчица и пр.*» и туря тоя (тънкия) край въ оганiъ да гори.

Слѣдъ това се тръкаля по сламото; това правжтъ всичкитѣ изъ кжщи.

Бжднiъка ще гори цѣла нощь, за да *дръжи* (подържа) оганiъ, та да не угасне, защото било много зло за кжщата. Тръкалятъ се по сламата, за да бждатъ сноповетѣ тежки, т. iе. пълни.

Хлѣбовѣтѣ се раздаватъ както слѣдва: »*ижата*» ще се дада на домовладиката, старѣйтъ въ кжщата или задругата: «*гумното*» — на бабата, най-старата жена въ кжщи; «*колата*» и «*плуга*» — на орача; «*волътъ*» на говедара или по младия орачь (ако нѣма особенъ говедарь както е било нѣкога, когато една за друга имала много стока, та ѭ пасялъ човѣкъ изъ задругата); «*коньтъ*» — на коняра; «*воденицата*» — на воденчара (тоя хлѣбъ

мѣсѧтъ само ония, които иматъ воденица); «*свинята*» — на свинара; *кóшарътъ* — на пчеларътъ; *лозето* — на лозарътъ, и «*градината*» — на най-старата снаха.

«*Бѧчвата*» ще се раздѣли между всички, а сѧщо и «*нъивата*».

Бабата ще вземи белия лукъ, ще нанижe чéшніови (ед. число *чéшънi*) на усукания отъ червено и синьо конецъ и тия *гердани* ще носѧтъ, женитѣ на *гушитѣ* (вратоветѣ) си, а мѫжьетѣ — на пояситѣ до *Бабинден*. Бѣлия лукъ се носи отъ караконжо, а още и отъ всѣкое зло.

Тая вечерь въ Бѣлоградчишко въ плѣмето «Кѫсодрешьовци» а именно въ селата: Ружинцй, Дългопòліе, Мемéдовци, Кáрбанци, Медовница и други, които ще бѫдѫтъ обѣлѣжени въ втората книга на «*Жива старина*» вършѧтъ слѣдующето: Омитатъ куминьитѣ, събиратъ саждитѣ, счупватъ орѣхи и гй размѣшватъ. Тоя размѣсь отъ орѣхи и сажди врьзватъ въ кърпа и на първий Трифунецъ (1 Февруари), който се казва и *Трйфун зарезàн* отнасятъ тоя смѣсь на лозето, отрѣзватъ отъ три *главужиніи* по една пръчка, заливатъ тия три гіижи съ вино, размѣсено съ саждитѣ и орехитѣ и казватъ: «Колко сажди по комйніъ колко орéси по дървята, толко грóзгіе по лозето.»

Като се свръши всичко това, насѣдватъ всички около трапезата и прѣди да почнѫтъ да ѣдѫтъ, домовладиката направя дупка въ хлѣбътъ «*бѧчва*» сипва въ иеѭ вино, та сѣкой посрѫбва и похапнува отъ тиквеника (или тиквата) и отъ колача.

Като се свърши това, тогава почнува вечерата (ѣденьето).

Въ нѣкои села отъ тиквеника оставятъ за утрѣшния день, та като излѣзнѫтъ изъ църква, хапватъ отъ него, прѣди да се омрѫсѧтъ съ месо.

Всичко що е кадено тая вечерь на трапезата, се счита за свято и се кѫта добрѣ.

Отъ орѣхитѣ всѣкой взима по единъ и го счупва: ако из-

лѣзне пълнъ, означавало *късмéтъ*, ако излѣзне *шупълъ* (празенъ), означавало, че лицето, комуто се паднѫлъ, нѣмало да има късметъ прѣзъ годината.

Сутреньта сламата се събира и се запаля на срѣдъ гумното и подъ всѣкое дръво: въ гумното, за да се запази кѫщата отъ магии. отъ *напрàтено* (31) и отъ друго зло, а подъ дърветата, за да не *маніосватъ* плодоветѣ. Отъ тая слама се спаструва та се гужда по малко въ *полозитѣ* [гдѣто носѭтъ кокошкитѣ] и когато садѭтъ квачкитѣ да мѫтѭтъ; по между сламата ще се намѣрѭтъ нѣколко зърна; тия зрънцà се турѭтъ въ амбара при житото, въ амбара или коша при ичмика, просото и друго ситно *зееpe* (захирé), и то при това, което е оставено за сѣме. Това се прави, едно да не *маніосватъ* ньивитѣ, а друго да не могѫтъ да ги обиратъ *бродницитѣ* [ще поговоримъ по послѣ за тѣхъ].

Бѫдніъка е горѣлъ до сутреньта. Щомъ пѣѭтъ втори и трети петли дигатъ го и, колкото е останѫло отъ него, скѫтватъ го; когато нѣкое дѣте *уручàше* [уручаше, хваща уроки], потопѭтъ въ вода вѫглончета отъ него, омиватъ съ тая вода дѣтето и го запойвать съ неѭ.

---

(31) За магйосницитѣ говорихме, Тия магйосница, за да напакостѭтъ нѣкому, т. іе. да го направѭтъ или лудъ, или половинсветъ или пакъ за да го уморѭтъ, омагйосватъ живакъ, отровватъ го и го пратѭтъ да отиде въ опредѣлената кѫща и да влѣзне било въ ведрото съ вода, било въ другъ нѣкой съсѫдъ, за да го испие личностьта, която трѣбва да пострадае. Спорѣдъ вѣрваниесо на народа живакътъ оживѣва, ходи и дохожда въ кѫщата като човѣкъ, влиза въ ведрото или въ другъ нѣкой съсѫдъ и като испие човѣкъ, той, живакътъ се запива за сърдцето и уморва човѣка. Такъвъ живакъ се крие, сѫщо както и единъ хайдукъ. Жената или мѫжьтъ, който е испилъ такъвъ омагйосанъ живакъ, заболѣва, почне да повѣхва и, ако се не исцѣри ўврѣме, най-сетнѣ умиралъ. Щомъ се усѣти това трѣбваведнѫга да се отиде при друга магйосница да *јтвърне* живака или да *јотвърне вода* и болната пие другъ живакъ или іотвърнѫта вода, които искарватъ отагйосания живакъ.

Такъвъ омагйосанъ живакъ се напраща.

Да *уручаше* дѣте, значи да го заболи глава, да се растрѣсе и ако се не исцѣри, може и да умрѣ. Уручасватъ дѣцата, момцитѣ, невѣститѣ, момитѣ; уруча́сва и добитька; коньтъ, волътъ, агне и пр. и пр. но трѣбва да сѫ много красиви. Едни уручасватъ много лѣсно, а други по́ мѫчно; това зависяло било отъ кръвьта.

Може да уручаше и работата на човѣка. Тъчете нѣкое платно много красиво, ковете нѣкой желѣзенъ съсѫдъ; правите бѫчва, точило, шиете дрѣха и пр. и пр. и работата върви много лѣсно и добрѣ; дойде нѣкой та ви посѣти, погледне работата ви и ѭ уручаше: слѣдъ туй работенитѣ нѣща се развалятъ, работата не върви.

Споредъ вѣрванията, уручасванието става отъ очитѣ на нѣкои хора, които, казватъ, имали лоши очи. Дѣтето, веднъжъ *отбито*, ако се повтори да суче, получава *лоши очи* и съ погледа уручасва всичко.

Отъ уроци (уроки) баѭтъ, гасѭтъ вѫглища въ вода и съ тая вода запойватъ и рѫсѭтъ уручасения.

По подробно на друго мѣсто.

Вечерата е свършена, трапезата се дига, по-младитѣ край огньището се забавляватъ съ приказки, гатанки и пословици и глѣдатъ да не угасне о̂ганiъ, а старитѣ се прибиратъ да си *попочинѫтъ*. Глѣдатъ прѣзъ нощьта да не би да угасне свѣщьта.

Потайно доба е вече. Мрънитѣ дни вече настѫпили, и караконджо съ другитѣ лоши духове почнали да бродѭтъ. Приказкитѣ върху караконджо и неговитѣ пакости сѫ наредъ.

Пръви пѣтли пѣѭтъ. Караконджо и другитѣ лоши духове бѣгали.

Младитѣ мѫжье излизатъ та прѣглѣдватъ добитъка въ кошаритѣ и оборетѣ, и ако нѣматъ храна, турватъ имъ, или слама, или сѣно.

Втори пѣтли пѣѭтъ. *Клепа̀лото* на църквата бие и вика християнитѣ на литургия.

Старитѣ сѫ вече станали, омили, *прѣмѣнили*, за да отидѫтъ въ църква.

Напращатъ се още и болѣсти разни, като кiели, живиница и други; напраща се нещастие у кѫщи, напраща се още и безсъние на дѣцата. Всичко туй се казва *напра̀тено*. За да неможе да дѣйствува, каквото и да било напратено зло, кади се, и гумното, и кѫщата съ тая слама.

Църква пустнѫла, и *колѐжнiъцитѣ* тръгватъ да коледуватъ. Кофръженiъцитѣ сѫ дѣца—момчета, колéжнiъцитѣ сѫ мѫжье—стар ци или възрастни мѫжье.

Колѐжнiъцитѣ сѫ на брой 10—12 душъ и си иматъ прѣдводитель—царь, който ги прѣдвожда и рѫководи коледуванията. Коледуватъ съ пѣсни, които се завръшватъ съ благословия, исказвана отъ царьтъ имъ.

Пѣснитѣ сѫ слѣдующитѣ:

а). *На дѣдото* [Домóвладиката] въ кѫщи.

«Стàни нине Господине!
«Закукала кукавица,
«Като кука iона дума:
«Я излéс, излéс стар старéо,
«Дóбр абар ти си носим
«Iот твоето сиво стàдо,
«Iбаве е зимувàло
«Пó iбаво изягнило:
«Сé овновци витороши
«Сé iовчици пластовлънки
«Излéс, излéс домакине.
«Добар ти са абар носим
«Iот твойте врàни кози:
«Iубаве се зимувàли
«Пó iубаве искозили:
«Сé козици белобочки
«Я прчовци прчорòжки.
«Излес, излес, домакине
«Добър ти си абар носим
«Iот твойте сиви крави:
«Iубаве се зимувàли
«Пó-iубаве истéлили:
«Сé кравици бело-пàхки.

«Я воловци бистророжки
«Излéс, излéс чорбаджио,
«Добар ти си абàр носим
«Отъ твоите врàни конье:
«Iубаво са зимувàли
«Пó iубаво иждрéбили:
«Сé кобилки койлогривки
«Я-коньовци патоножки:
«Излéс, излéс домакине,
«Добар ти си абар носим
«От твоите кóшари:
«Iубаве са зимували
«По-iубаве изроили
«Сé рояци сé левàшки
«Сé пчелици злàтокрилки.
«Тебе пеем стар старео,
«Тебе пеем Бога хвалим.
«Колко здрàвец iу планина,
«Толко здраве в' тая кжща
«Здраве, късмет и берекет
«Жито, просо, мед и масло
«От сждé се наливàло
«И през прага се преливало.
«Тебе пеемъ стар старео
«Тебе пеем, Бога хвалимъ.»

[Слушана отъ Димитръ Николовъ Осиково Вратч. Окржжие, Врат. Околия]

Друга.

«Стáни нине Господине!»
«Пофали се стари Пейо
«Че си има до шéс сина
«До шее сина, шес делии

«Запрѐли са шес клисури,
«Та не даватъ да си мине
«Ца́ревата те́жка азнà.
«Не се наѐ нигде никой,
Да си гони ше́с делии,
Пейовите до шес сина,
Нъй се наел Татàр Лало,
Нае ми се с' триста души
«Триста души отбор войскіà.
«Па си очел в' Пейовите
«В' Пейовите равни двори,
«Па си дума на стар Пейо:
«Леле варе Стàри Пейо,
«Стàри Пейо, стар войводо,
«Войскіа ли щеш да раниш
«Или щеш бой да прàвиш?
«Стари Пейо іотговàря:
«Рани-ща, пои-ща само мир да бѫде.
«Три дни ми са яли пили,
«Татар Лало малко яде,
«Малко яде, малко пие,
«Пейовите до шес сина,
«Млогу яли, млогу пили
«Млогу пили и напили
«Фанал ми ги Татар Лало
«Та м' ги рàце назàд вързал.
«Стари Пейо по двор оди
«По двор оди пръсти троши,
«Пръсти троши сльзи рони.
«Дочуле ми го синове му;
«Най-старня проговаря:
«Леле варе мили баща

«Доста толко по двор оди
«По двор оди слъзи рони
«Нол си стегни до шес коньа
«Припаши м, ги до шес сабліи
«Іотведи ги тамо горе,
«Тамо горе в' ла́говете,
«От дѣто ще ний да минем.
«Послушал го е стари Пейо,
«Стари Пейо, стар войвода.
«Па си стегна́ до шес коньа
«До шес коньа іура́нени
«Припаса м' ги до шесъ сабліи
«Іотведе ги іу ла̀гове
«Не се мина́ млогу малку,
«За даде се Татар Лало
«Сас Пейовите до шес сина
«Та ги кара изврьзани.
«При чекал ги стари Пейо,
«Причекал ги іу ла́гове,
«Засвирил ми с' ме́ден кава̀л
«Па си запе́л стара песен;
«Кава̀л свири пѐсен пее:
«Ей ви вазе до шѐс сина,
«До шѐс сина шес делии?
«Да ли сте ми млади булки
«Мла̀ди булки под пре́весе
«Или сте ми мла̀д момци
«Млади момци и делии?
«Трепна̀ли ми са Пеоовите
«Пеиовите до шес сина.
«Скина̀ли ми са тесте коно́пци
«Іокачили до шес коньа

«Замаали до шес саблiи
«Изсекли са Татар Лалу
«Татар Лалу триста войскia.
«Татар Лала жив фанàле,
«Жив фанале жив iудрале.
«Тебе пеем Домакине
«Тебе пеем Бога фалим.
«Колко здравец iу планина
«Толко здрве в' тая кàща
«Здраве, късмет и берекет
«Жито,просо мед и масло
«От сждѐ се наливало
«И през прага преливало
«Тебе пеемь стар старео
«Тебе пеем Бога хвалим!

[Слушана отъ Ив. Стояновъ с. Осикиво Вратч. Окржжие Вратч. Околия].

б)*На домакинката.*

«Ста́ниниие Господине,
«Пофа́ли се Ми́лки майкia
«Снощи вечер на кла́денци,
«Пред сви мо́ми и неве́сти
«И пред сви млàди момци:
«Че е Милка най-iубава
«Най iубава най гиздава
«Кой ще земе моя Милка
«Да направи витà чешмà
«Витà чешмà с' жѝва во́да
«Да пробие три планини
«Да изведе жива вода.
«Не се нае нигде никой
«Нол се нас лудо младо

«Лудо младо чръно арапче
«Та пробило три планини
«Та извéло жива вода
«Та направи витà чéшма
«У Милкини рáвни двори;
«Почу̑кало чръно арапче
«Почу̑кало пови̑кало
«На Милкини тàнки порти:
«Я излéс излéс мàлка Милке,
«Та изнéси бели котли,
«Да си видиш вита чешма,
«Да налеєш жива вода.
«Неизлезна танка Милка,
«Нол излéзна Милки майкіа.
«Милка не е така рекла,
«Нол 'е она инак рекла:
«Кой нáсади бéло лозе,
«Бело лозе іу бел Дўнаф,
«Да го чака до три годин,
«Да си роди бело грозгіе
«Да донесе бело грозгіе,
«Бело грозгіе іу кошница,
«Да си зобе танка Милка
«Іон ще земе моя Милка.
«Не се нае нигде никой
«Нол се нае чръно арапче
«Та насàди бéло лозе,
«Бéло лозе іу бел Дўнав
«И го чакà до три годин,
«Та си роди бело грозгіе,
«Та донесе іу кошница,
«Да си зобе танка Милка.

«Па по чўка и повика
«На Милкини танки порти:
«Я излѐс, излѐс танка Милко
«Да си зобеш бело грозгіе!
«Не излѐзла та́нка Милка
«Нол излѐзла Милки майкіа
«Милка така не е рекла,
«Нол е ѝнак іона́ рекла:
«Кой направи ла́к и стрела,
«И устрѐли ясна дзвѐзда,
«Ясна дзвзда в' синіо небо,
«Той що земе моя Милка.
«Не се нае нигде никой,
«Нол се нае чръно арапче,
«Та направи лак и стрела
«Да устре́ли ясна дзве́зда,
«Ясна дзвѐзда в' синьо небо.
«Па іотиди на Милкини,
«На Милкини танки порти,
«Та почука и повика:
«Я излѐс, изле́с танка Милко,
«Да си гледаш как ще стре́лям
«Ясна дзвезда в' синіо небо,
«Я да стре́лям ти да гле́даш.
«Изле́зла е танка Милка.
«Той си дигна ла́к и стрела
«Да си стреля ясна дзве́зда
«Ясна дзвезда в' синіо небо;
«Не устрѐли ясна дзве́зда,
«Нол устрели танка Милка
«Между двете тънки іочи.
«Тебе пеем домакинко

«Тсбе пеем Бога фалим
«Колко здравец іу планина
«Толкô здраве в' тая кѫща и пр.

. . . . . .

[Слушана отъ Димитръ Николовъ с. Осиково Вратч. Окрѫжие Вратч. Околия].

в) *На Момъка въ кѫщи.*

«Стáнинине Господине!
«Зазори се бела зора
«Не е била бела зора
«Нол е било мáлко момчé
«Малко момче с' врáно кончé,
«С' дълга пушка с' тънки ръткі,
«Та си гони ситна лова,
«Ситна лова яребова,
«Яребова прéпелова.
«Не се найде ситна лова,
«Ситна лова яребова,
«Ÿребова прéпелова,
«Нол си искара сур елена
«Искара гìе тука горе,
«Тука горе на белило
«Дéка бéлат мáлки моми
«Мàлки моми млáди булки.
«Младо момче проговаря:
«Леле варе малки моми
«Малки моми, млади булки
«Побивайте кобилчици
«Убивайте тънки платнá
«Бели ризи *заврàтнъiчки*

«Да увием витá *стръга*
«Да си фанем Сур—Елена
«И на вас ще дел да стора.
«Искара си сур—длена
«Па се подпре с' кован кривак,
«За приказа с' малки моми
«С' малки моми, с'мади булки.
«Залетé се сур—елена,
«Злетѐл се и прескочил
«Прескочил е витà *стръга*.
«Ръзсърди се малко момче
«Завъртѐл си с' кован кривак
«Iдàри си сур—елена
«Между двата златни рогìи
«Паднали ми златни рогiи
«Iузело ги малко момче,
«Iотишло си при златаре,
«Направило двой—трой,
«Двой—трой вити гривни,
«Мàлен пръстен за пръстите.
«Iотишло си при мил бащà:
«Лѐле варе мил ми баща,
«Я бръкни ми iу пàзвушка,
«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми испи клето сърдце.
«Нему баща ìотговаря:
«Без сина си млогу можа
«А без ржка час не мога.
«Iотишо е при майкiа си:
«Леле варе мила майкìо,
«Я бръкне ми iу пазвушка,

«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми испи клето срце,
«Мила майка iотговаря:
«Без сина си млогу можа
«А без ржка час не мога.
«Iотишло е при либето:
«Леле варе пръво иибе:
«Я бръкни ми iу пàзвушка,
«Та извади люта змия,
«Люта змия усойница,
«Че ми ѝспи клетò срце.
«Либето му iотговаря:
«Без ржка си млогу мóжа
«А бес либе час не мòга.
«Па си бръкна iу пàзвушка
«Да извади люта змия.
«Не извади люта змия,
«Лютэ змия усойница,
«Нол извáди двой—трой
«Двой—трой витѝ гривни,
«Мàлен пръстен за пръстите.
«Тебе пеем по-млад братец
«Колко здравчец iу планина
«Толко здраве в` тая кжща. и пр.

[Слушана отъ Демянъ Рагьевъ с. Враняк. Вратч.]
Окржг. Бѣло-статинска околия]

Друга вариящия:

«Стàнинине Господине!
«Зазóри се ясна зóра,
«Из iубáва влàшка зèмля.
«Не е било ясна зорà,

«Нол е било ра̀бар іунак,
«С' Іубава вра̀ня ко̀ня,
«Та іутива в' турска земля,
«Го́н да го̀ни, ло̀в да ло̀ви:
«Еребици, прѐперици,
«Не на̀мери еребици,
«Еребици, прѐперици,
«Нол си на̀йде сур—елепа.
«Изгони гіе, подгони гіе;
«Сур—Елена и подбѐгна,
«И подбѐгна и продума:
«Леле варе рабар іунак,
«И да гониш не ще фанеш,
«Че сам бозал до две лета,
«До две лета цели млека.
«Провикнал се рабар іунак:
«Щото гона все ще фа́на,
«Че и мойто конче іот кобила,
«Іот кобилка копилкинка;
«И то е бузало до две ле́та,
«До две лета цели мле́ка,
«Трекіо лето тре́ва пасло,
«Трева пасло детелина.
«И по едра *мащрика*.
«Бутна коня, ритна коньа.
«Па си спогна сур—елена.
«Та гіе спогна и гіе стигна.
«Къ гіе стигна и възврънна,
«Възврънна гіе, на край село,
«На край село на белило,
«Дето белат малки моми,
«Малки моми млади булки

«Провикна се малко момче:
«Леле варе малки моми,
«Малки моми млàди булки,
«Побивайте кобилчици,
«Сабирайте дрéбни дари,
«Сáбирайте, преплитайте,
«Да направим витá стръга,
«Да накарам сур — елена,
«Да ù зема златù рòгiи,
«Да нàправа двой-трой,
«Двой-трой витù гривни,
«И до един златен пръстен.
«Сабрàли са малки моми,
«Малки момú, млади булки,
«Сабрàли са дрèбни дари,
«Побúли са кобúлчици,
«Преплèли са дрèбни дàри,
«Напрàвили витà стръга,
«Нàкàрало сур — елена,
«Накарало, iоловило,
«Та ú узè златнù рòгiи,
«Златú рòгiи и папунiци
«Iотишло е при злàтàре,
«Та направи витú грùвни
«Витú гривни, злáтен пръстен.
«Та iотиде при мил баща,
«Леле варе мил ми баща,
«Я бракнù ми iу пàзвушка,
«Та извадú люта змия,
«Люта змия усойница
«Че ми испù клетó срце.
«Нему баща iотговаря:

«Без сина си млого мо́жа
«А без ржка час не могà.

. . . .

[Продължава се също, както и първата пѣсень].

[Слушана отъ Кжня Петкова с. Алтимиръ Вратчан. Окржие Орѣховска Околия].

г) *На войникъ* [Прѣди освобождението пѣло се въ тия кжщи, отдѣто са отивали войници въ Цградъ да пасжтъ коньетѣ Султански, а днесь се пѣе въ тая кжща, дѣто има момъкъ за войникъ (сълдатинъ)].

«Стàнинние Господине
«Завѝа се две орле́нца
«Две орле́нца, две братлèнца,
«Та се вѝа малку млогу,
«Малку млогу двàдни трѝдни.
«Извѝа се у сино небо
«Па се питат едни други:
«Леле братец пò стар брàтец!
«Като гледаш на нагоре,
«Какво́ видиш тамо горе?
«Іотговаря пòстар братец:
«Язе вида тамо горе,
«Тамо горе в' синіо небо
«Язе вида до три о́ра.
«Първо о́ро све млади момци,
«Оро м'ги опèрдено,
«С'пушчици и ножевци.
«Второ оро све млади невести,
«Оро м'ги опердено,
«Опердено сас люлчици
«Трèкіо о́ро све млади моми
«Оро м'ги опердено

«Опердено сас *манунки* (а)
«Леле бра̀тец по̀млад братец!
«Като гледаш на надоле,
«Като гледаш какво видиш?
«Іотговаря помлад братец:
«Язе вида тамо доле,
«Тамо доле іу бел Цунаф
«Іу бел Дунаф мрена риба,
«Мрена риба с' бесценн камик.
«Айде, аиде по́стар братец,
«Да идеме тамо доле,
«Тамо доле іу бел Дунаф,
«Да исплискаме бели Дунаф,
«Да фанеме мрена риба.
«Іотишле се край бел Дунаф
«Завратиле бели ржце
«Та плискали бели дунэф,
«Исплискале бели Дунаф,
«Фанали са мрено риба
«Мрена рибка с' безценн ка̀мик,
«Іузели са безценн камик,
«Іотнели го Стойну момку.
«Тебе пеем млад войниче,
«Тебе пеем Бога фа̀лим.
«Колко здравец іу планина
«Толко здраве в' тая кжща
«По дечица по сто́чица
«Здраве, късмет берекет

(а) *Манунка*— манунки сж единъ видъ вѣнци, които ще опишемъ подробно въ третата часть, въ отдѣлътъ на *носи́ята* (кустумътъ) на селенина на тоя край.

«Жито, просо, мед и масло
«От сѫдé се наливало
«И през прага преливало
«Ста́нинине господине.»

[Слушана отъ Димитръ Николовъ отъ с. Отиково Вратч. окрѫж. Вратч. окол.]

д) *На овчарь.* (Пѣе се въ кѫща, която има много овци и минава къто овчарска кѫща.)

«Ста̀нинине господине!
«Замрѫкнале три іовчаре
«Три іовчаре седенкіа́ре.
«На зло место на прѝдебно,
«Придеби ги самоди́ва,
«Іозела м'ги ко́ван кривак,
«Ко̀ван крива̀к мѐден кава̀л.
«Іотвѐде си сиво̀ ста́до
«Тука горе іу пла̀нина.
«Растури си сиво̀ стадо
«Іот пади́на до пади́на.
«Подпрѐла се с'ко́ван кривак;
«Растури си руса́ коса̀,
«И іот ра̀мо и до ра̀мо,
«Засвири си с' мѐден кава̀л.
«Сабуди се Иован чобанъ,
«Дочу ми си меден кавал,
«Тука горе іу планина.
«Іоти́де си іу плани́на,
«Та придеби самодива.
«Па си іузе ко́ван крива̀к
«Ко́ван крива̀к мѐден кавал;

«Завръте се с' ко́ван кривак,
«Та іудари самодива
«Между двете чръни іочи,
«Дек паднàле чръни іочи,
«Там изврѐле две езера;
«Дек паднàла тънка снага,
«Тамо ирзàслолистно дръво.
,,Дек паднала руса коѓà
«Там изникна сѝтна тре́ва
,,Сѝтна трева детелина.
,,Дек изврéле две е́зера,
,,Там си пои Иван чобан;
,,Дек никнàла ситна трева,
,,Там си пасе Ивàн чобàнъ;
,,Дек изрàсло листно дръво,
,,Там пладнува Иван чобан.
,,Тебе пеем млад іовчару
,,Тебе пе́ем Богу фалим.
,,Колко здравец іу планина
,,Толко здраве по іовчици
,,По іовчици по дечѝца
,,Здраве кьсмет берекет,
,,Жито, просо, мед и масло
,,От сѫде́ се наливало
,,И през прàга преливало
,,Стàнинине господине.“

[Слушана отъ Демянъ Рàгьевъ отъ Връніакъ Вратч. окрѫж. Белослатинска околия].

е) *На мома.*

,,Ста́нинине господине!
,,Градѝла момà момина града,
,,Нито на зѐмля нито на не́бо,

,,Нол го градила у синіи облак.
,,Не се нае никой да го разбие
,,Наело се едно лудо младо.
,,Лудо младо та неженено.
,,Бутнало си враніа коніа
,,Іотишло е при момина града,
,,Момина града, будима града,
«Рипнало ми врано конче,
«Прескочило момина града,
«Іулѐзнало у момина града,
«Саглéдали го момини бракіа,
«Момини бракіа дор деветина,
«Та фȁнали лудо младо
«Лудо младо неженено,
,,Та му назад рȁце връзале,
,,А под коньо нозе оковȁле
,,Та го довѐле при малка мома.
,,Проговáря малка момá:
,,На нейни девет бракіа!
,,Леле варе мои бракіа;
,,Харижéте ми лудо младо,
,,Лудо младо нежéнено,
,,Да го връжа с' мойта руса коса,
,,Да го бия с' бели бузи,
,,Да го сжда с' мои чръни іочи.
,,Тебе пеем малка моме,
,,Тебе пеем Бога фалим
,,Колко здравец іу планина,
,,Толко здраве в' тая кжща
и пр.

[Слушана отъ Иванъ Стояновъ Осиково, Вратч. Окржжие. Вратчанска околия].

Друга (На мома)

,,Стáнинине Господине!"
,,Посеяла е мàлка момá,
,,Посѐяла рàн-босилiък,
,,И под село и нàд село
,,Научил се млад iаловар
,,Да *препаша* рам-босилiък,
,,Зàран рàно по росѝца.
,,Вечер късно по маглѝца.
,,Малкá мома му се кáни:
,,Леле варе млад яловàр!
,,Не *препашай* рам-босилiък,
,,Сторѝ-ща се риба-мрена,
,,Отѝ-ща си в'овчи нàпой,
,,Метнà-ща се, плиснà-ща се,
,,Размъти-ща овчи напой,
,,Млад iяловàр iотговаря:
,,Леле варе мàлка моме!
,,Купѝ-ща си сѝтна мрежа,
,,Фрли-ща гiе у овчи напой,
,,Фанà ща си мрена-риба,
,,Жива ща *гiе* в' огънi фрли.
,,Малка момà iотговаря:
,,Леле варе млад iаловар!
,,Сторѝ-ща се сѝтен митѝл,
,,Отѝ-ща си в' овчипáши,
,,Измори-ща сиво стадо
,,Млад iаловáр iотговаря;
,,Леле варе малке моме!
,,Пущѝ ща си буен пожáр,
,,Изгóри ща си ситен митилi
,,Малка мома iотговаря:
,,Леле варе млад iоловàр!

,,Сторѝ-ща се медна игла,
„Отѝ-ща си в' овчи то́ри,
,,Пробо́-ща си сиво ста́до.
,,Млад іаловар іотговаря:
,,Леле варе малка моме,
,,Откупи ща си си́тни сита,
,,Събрà-ща си малки момѝ,
,,Ма́лки момѝ млàди булки,
,,Пресе́я-ща овчи тòри,
,,Намери-ща медна иглà,
,,Зè-ща врьа та в' ушите,
,·Тебе пеем малка моме,
,,Тебе пеем Бога фалим.
,,Колко здравчец іу плани́на,
,,Толко здраве в' тая кжща,
,,Здраве късмет и берекеть,
,,Жито просо мед и масло
,,От сжде́ се наливало
,,И през прага преліивало."

[Слушана е отъ Демян Рагіевъ отъ с Връніак Вратч· Окржж Бѣло статинска околия].

Тия пѣсни всичкитѣ не пѣжтъ всѣкждѣ, и само въ такива кжщи, отъ дѣто се надѣватъ за добъръ бакшишъ.

Като свръшжтъ пѣснитѣ, царьтъ на *Колѐжнігцитѣ* (коледници), ще завръши коледуванието съ слѣдующето благопожалание, което той изговаря много брзо, а другитѣ казватъ ,,аминъ!."

,,Скочете морè наши дружина!
,,Кадѐ стàна станова (х) ме,
,,Каде́ пàта пàтувà (х) ме,
,,Саде́ (всѣкждѣ), одиме садѐ добро найдо́ме,
,,Тука дойдоме, тука най-добро найдоме
,,Найдоме Ста́ненина Господина.

„На позлатени трапѐзи.
„С' златна чаша ракия пие
„С' сребрано ведро вино дава
[Другитѣ викатъ: „амин"].
„На момци и на дружина
„Моли се Богу за коледарци
„Да му попеятъ да го развеселать.
«Тий го не повселиа, но удже углушиа,
«Той бé си пà весел от Бога
«Та ги дари добрà дàрба
«Добра дарба пещна лéба
«Кантар сиреніе крс дукáто.
«Това дукато ако баде мéдно,
«Медни му кóшари били
«Ако бѫде златцѐ
«Златцѐ му се лело и ковало
«Като окол Евановден водица под воденица,
«Там тая *кукла*, коя ржка
«Размешала, растривала,
«Тя се прочула през девет села в' десето,
«Та и стари годѐжніъци ѝ доодиле
«С' врани коньѐ, синіи седлà
«С' орадинска ракия, с' тригодишно вино, с' *шикло-еани* бъклици.

[Тая благословия се продължава по нататъкъ, не вече не като благословия, а само за да разсмѣе и тъй веселите слушачи.

Момá се носи подноси, като Дражански старешина сас подплатения кожух (х) сас единия ракáвъ.

Там сеяле бѐла *белйя* (жито).

Не се роди бéла белия, нол се роди *шаклйка маклйка*, та е с' нокатъ іожънала, на нокатъ накладла, на *нусер* овръла, натъпкала кáтéричина *мешйна* и тя лакатъ непълна.

Турила е вав колерка, фанала котáка и пéтліа, впрегнала котàка и петліа, и закарала е на воденица. Па неще си седи над мливцето, но си

кара воденичара: «Коги ми доиде ред, смели ми мливцето я ще отѝ' по габ́ара, имам род да си го обида.» Коги дошла да дири мливцето, завратила ракаве до лактите, *са́ка* (мисли) че се набрашневатъ и лактите, а то нема и за ноктете. Тогава се скарала сас воденичара: «бре воденичарче, магарче защо ми си толко *уѐмнъл* мливцето?» Той се разсърдил. па дръпнал *лоста* та е *спогна* през моста; тя падна на моста се уби на *нуссер* (крайната часть на носа); дигнала ѝ се ліоспица, пліощица па седнала на моста да плаче.Майкіа ѝ *ђе* чула, прочула па дошла да *ђе* (ѭ) теши: мльчи ми синко, мльчи и това да ти не е за злѐ, за добрѐ. Лесно презъ лед вода да пиешъ, на кръсник през плетъ ржка да цалуваш. Тя се зарадва, че това не е за зла́ не е за добра́ та стана и іотиде та си събра брашното, де по *пода*, де по каманіете та напълни *ка̀теричината мешина* и тя лакат непълна. Фана котака и пе́тліа та ги спрегна та закара брашното домѐ. Там си іомесила ле́бище като а́рно *дука̀тище*; имаше си до три чичови дечица: дала м'ги от лебището, те го яле три дни и три годин; то им спорело като на *мравучка* през *поло̀винка* (кръстътъ).

От техъ едно да се разбере та станало *разбий войскја, разбипа́ша*, та комар му бе добар коні, сламка му бе маздрак, иглени уши му беа *стръмени* (зенгии). Той. се чу тука далече че *Сова̀ченје* (едно село) и *Врънјаченіе* (друго село) се бият. Той си отиде бой да бие, та е избил що ми избил, що е останало живо намерили му мана, джана та го спогнали тука горе през поліето, тука горе *каде горинјава* та бара (местности тамошни), *вълчи дол*, та при дамова бара. Той да избегне зел та скочил през иглени уши сас коніа барабар у циганско гърне, и то му бѣ широко. От де ми дочуле *Попиченје* (село Попица) и те ми пошле сас лисите коніе, дългите рътки, тънките пушки да гонатъ късите заеци . . . . .

[Тъй наред продължава да исмеява всичките околни села. Слушана отъ сжщия Демянъ Рагіевъ отъ село Враніакъ].

Като свършжтъ благословията, домакинътъ ги дарява съ пари «*кръс-дука̀тъ*» а домакинката съ кофръгѝ, колачета, нарѣчени *кукли*.

Коледуванията се губжтъ све повече и повече и днесь сѣнка отъ тѣхъ сж останжли въ планинските села.

---

4. *Гълѐм-сѐчко*. Януари.

а(*Сурваки. Св. Василъ, Нова година Іянуари.*

Празника се празднува на вредъ по селата, подъ название

сурувакп, и то отъ *зло* отъ *лоша срѣща* и отъ *премѣждие*

Както казахме и по-горѣ, спорѣдъ вѣрванието на народа. човѣкъ отъ всѣкждѣ е обкржженъ съ добри и лоши духове, които вѣчно воджтъ борба по между си; прѣдмѣтътъ на тая борба е човѣка. Ако побѣди ангелътъ човѣкъ остава невредимъ, побѣдили *гіавола*, то човѣка сполѣтватъ нещастия. Ако отъ тия нещастия е зависялъ живота на човѣка, тѣ се наричатъ *прѣмеждия*. Нещастнитѣ случки могжтъ да бждатъ много, а *прѣмеждията* само нѣколко (двѣ, три или четри) въ цѣлия житотъ на човѣка. Тия *премеждия* сж създали *службата* и *оброка* (За тѣхъ ний ще поговоримъ по послѣ).

Лошата срѣща, нещастнитѣ случки и прѣмеждията дохаждатъ на човѣка не само отъ *гіавола*, но и отъ лошия день, лошия часъ лошия човѣкъ, отъ лошъ вѣтъръ, лошо мѣсто и пр. и пр. Глав на роль обаче играе добрия или лошия день и добрия или лошия часъ. Добрия день или часъ донася на човѣка: добро щастие, здраве и успѣхъ въ работа, а лошия донася: зло, нещастие, болѣсть и неуспѣхъ въ всичко. Ако си почналъ нѣкоя работа въ добъръ часъ, на срѣща ти иде само щастие и добъръ успѣхъ; ако те нѣкой срѣщне, походи поглѣдне въ добръ часъ, то иде ти добро; пръкне ли се дѣте въ добра дакика, то бива щастливо.

Какъ обаче да улучишъ добръ часъ?

Какъ можемъ прѣмина благополучно прѣмеждията?

Ето това зависяло отъ праздника *сурвакіи*

Слѣдъ *пръви петли* тръгватъ момци да сурвакатъ, както хората, тъй и стоката (добитъка). Чужтъ се още отъ далечь, защото изъ пжтътъ непрѣстанно *мяукатъ* като мачки (котки); «*мяу, стрино, кофрънда̀лі*! Тука думата «*кофрънда̀лі* означава *мръвка сланина* или свинско месо, Защо е именно туй мачешко (котешко) мяуканіе, никой неможе да ми обясни.

Щомъ влѣзнжтъ въ кжщи, тия *сурувачнѣци*, сурвакатъ съ дрѣновитѣ си пръчки най напрѣдъ *ста̀рецътъ* (домовладиката) въ кжщи, а послѣ и всичката *чѐліад*. Послѣ това сурувакатъ воло-

вет̂ѣ, кравитѣ, коніéтѣ, говедата, овцетѣ и всичко що е живо (жи вина) въ кѫщи. Въ своитѣ сурувакания, тѣ желаѭтъ едно и сѫщо нѣщо: „*Сурова весела година, животъ здраве до година, до година до амина; пълна кѫща съ челіадъ, пълно гумно съ стока, пълна кошàра съ овци, големъ класъ на нива, голѣмъ грозд на лозà, червена іабалка у градина, весело и здраво іу кѫщи*“.

«Аминъ» — отговарятъ всички.

Като свършатъ своитѣ сурувакания, всичкитѣ насѣдватъ, почерпватъ се и даряватъ.

Въ нѣкой села (планинскитѣ)щомъ влѣзнѫтъ сурвачвіъцитѣ, най напрѣдъ бръкатъ съ дрѣновитѣ си пръчки въ жаравината и нареждатъ ония благословия, които чухме и на *Игнàжден* и на *Бѫдніа вèчер*.

Даруванията се състоѭтъ въ *повесма* и мръвки отъ сланина или свинско месо.

Дрѣновитѣ пръчки трѣбва да бѫдѫтъ сурови, т. іе. наскоро отсѣчени.

За Бога *Сура* никѫдѣ нищо незнаѭтъ.

б). *Бàбинден* (8 Януарий)

Тéжката (трудната) жена, която стоѝ на прáга между живота и смъртьта, въ тия скръбни, мѫченически минути има прѣдъ себе си единственния избавитель *бáбата*. Бабата съ свойтъ разговоръ, съ бѝлкіитѣ си, съ знанието и вѣщината си *растушва* и *ослобѫжда тежката* женà и ѭ приготовлява за великия моментъ на раждането.

Вече болкитѣ настѫпватъ и бабата употрѣбява своето знание: билкіи,*магіèренье* е направено и трудната жена е вече . . . . . майка, *родуліа*, *лафутка*.

Родуліата е намѣстена, прѣвръзана, и опастностьта за неѭ

е остранена. Сега иде редъ на дѣтето: цѣлъ редъ грижи, старания, най-деликатни *бабйнски* операци сѫ направени; дѣтето е *очйстено*, окѫпано, *пòвито* и положено край ревнивата и щастлива майка.

Въ цѣлата кѫща е щастие и радость. Главния виновникъ на това щастие е *бабата*, която е лѣсно отървала трудната жена отъ мѫки и смърть.

Главната опастность е отстранена, но още хиляди нови идѫтъ, или за *лахусата* (родуліата), или за дѣтето. Лахуситѣ вече лѣтѭтъ около родуліата и около дѣтето и гледатъ да имъ повредѭтъ, но *бàбата* е тукъ и съ своитѣ билкіи ги пази.

Дохожда *трéкіата* нощь; орисницитѣ сѫ вече опѫтили да насѣдатъ около *люлкіата* на дѣтето, за да произнесѫтъ своето *орисванье*, *да оришатъ* дѣтето. правѭтъ се приготовления, за да се посрѣщнѫтъ тия всемогѫщи духове и да бѫдѫтъ разположени добрѣ къмъ *младѐнеца*. *Бабата* е пакъ тука: тя спи до дѣтето; тя нарежда всичко, що трѣбва, за да бѫдѫтъ орисницитѣ весели.

Послѣ това, четиридесетъ дни наредъ, *бабата* дохожда при родуліата и дѣтето и отстранява отъ тѣхъ всѣкоя опастность. Разнитѣ дѣтински болѣсти: *склòпци*, *бабыци* и други лѣкуватъ се отъ *бабата*; тя е единственния лѣкарь и на родуліата и на дѣтето. И всичкитѣ тия трудове бабата върши за едно нищожно възнаграждение: колкото желае бащата; по селата тая сумма не възлиза и днесъ повече отъ четири лева (20 гр.).

Това е българската — селска *баба* Само българската — селенка може да знае значението на тая баба; само българскиятъ селенинъ баща може да оцѣни заслугитѣ на бабата.

Това е сега; това е днесъ, а какво е било прѣди у старо врѣме!

Въ честь на тоя домашенъ благодѣтель, въ тоя край, е запазенъ праздникъ, извѣстенъ подъ название *бáбинден*.

Това праздненство, казватъ, е устроено още и въ честь на дѣтинската болесть *Ба́бици.*

Праздника се съпровожда съ слѣдующитѣ обряди и обичаи.

Още прѣдзорй *бабата* дохожда въ кѫщата, дѣто е *бабува ла*, окѫпва дѣтето, ако е *пелёначе* (малко), а омива очитѣ на по̀голѣмшкитѣ. Прѣди да окѫпе дѣтето, намазва го съ масло, а сѫщето прави и слѣдъ окѫпваньето: когато ще го *оповйе* (повивамъ) на главицата му ще тури и червенъ *вла̀съ* (34) съ масло. Маслото бабата носи въ гърне и е *магіѐрено* отъ нея, та има цѣлебна сила; сѫщето е направено и съ *власътъ.*

Като свърши тая своя работа въ всичкитѣ кѫщи, въ които е тя бабувала, бабата се връща въ кѫщи, за да посрѣща *го́скіе*. Снахитѣ на бабата или нейнитѣ дъщери и роднини (ако има снахи и дъщери) сѫ вече приготвили всичко за *го́скіето* Приготовленията се състоѭтъ въ приготвувание *го́стби* за *го̀скіето.*

Всѣкоя пакъ майка, щомъ бабата излѣзне изъ домътъ ѝ още отъ зараньта омѣсила и опекла *пресна турта*, заклала, обиварила и припекла печена ко̀кошка,, сготвила и друго ѣденье, налѣла бъклица съ вино и, когато дойде пладне, опѫтва се къмъ кѫщата на бабата. Ако е по́ млада, тя ще отиде и по́ раншко, за да и послуша (пошета) по нѣщо въ бабата.

Тоя день мѫжьтъ въ кѫщи е нѣмъ: той вече неможе да заповѣдва на жената си: «*направи това или онова!*» нити пакъ да ѭ пита: «*кѫдѣ отиваш и какво ще правишъ?*» «*На ба̀бинден въ кѫщи пѣе кокошката*» — казваше баба Пръва отъ Клисура.

Всичкитѣ майки сѫ дошли, трапезата е вече сложена, бабата е седнѫла *на чело́*, и гощеваньето почва; то се продължава

---

(34) *Влас* е опрана и влачена вълна. За *власъ, щимъ, кѫдельи* и пр. ще се говори въ третата частъ, въ отдѣлътъ на женската домашна работа.

до тъмниндщи, до *голема вечёра*. Казахме тоя день жената е пѣтелътъ въ кѫщи.

Това гощаванье е най-интересното, най-веселото, най забавителното за майкитѣ. Трапезата е сложана на длъжъ и около неѭ сѫ насѣдали 50 60 70 па 100 майки по редъ, т. іе. на челó бабата, а до неѭ, отъ лѣво и дѣсно, майкитѣ по възрасть. *Бабата*, развеселена отъ винцето, отваря кóвчега на тайнитѣ при раждането на всѣкоя родуліа отдѣлно, и то за всѣкое дѣте. Анекдоти, расказы, прибкаски *коя откоя* по интересна, по забавителна по смѣшна. а свръшванье край нема. Щомъ свърши една почнува друга.

Гласовйтитѣ ще почнѫтъ да *кръшашъ* своитѣ гласове, и пѣснитѣ почнувать. Всѣкое се *надвàрква* да попѣе пръва, но наведнъжъ пѣснитѣ сѫ прѣкѫснѫти! Нàдворъ запищела, или гайда, или *зурла* съ тѫпанъ или пакъ задрънкала *цигулка*, испратèни отъ щастливъ нѣкой баща и . . . . . хорото се залюлѣло, водено отъ самата баба.

Тъй се свръшва *бáбинден* въ Западна България.

в) *Южнізци-верüжнізци*. [16 Януарий].

Гръмотевицата е страшно нѣщо: човѣкъ си работи на нивата или отпочива отъ работата нàпладне (пладнувà) или пакъ весело си свùри край овцетѣ, и наведнъжъ облакъ трѣсъкъ и гръмъ . . . . . и човѣкъ е простр̀ѣнъ мрътавъ. Гръмотевицата се праща отъ Бога, за да накаже човѣцитѣ за грѣховетѣ имъ и *гръмнѫтия* се незакопава въ гробищата, защото се счита за грѣшенъ. Гръмотевицата е *стрелá*, която *долѣтва* отъ небето и ударя човѣка. Стрелата, ако се ископа изъ земята, е лѣковита.

Въ честь на туй явление физическо сѫ устроени два празника: 16 Януари и 20 Юлий.

На тоя день всѣкоя кѫща си мѣси *колáчь* и си разнася по кѫщитѣ да бѫдѫтъ запазени отъ гръмотевицата. Никой изъ кѫщи, а особенно женитѣ, не трѣбова да работѭтъ, защото, ако на нѣ-

кого има дрѣха, чорапъ, или риза, работени на тоя день, то непремѣнно ще го удари гръмотевицата.

г) *Срѐдзѝма* [18 Януарий. Св. Атанасии].

Св. Атанасии се счита за средзима. На тоя день се мѣси колачь и разнася по кѫщитѣ за *берекѐтъ* (плодородие).

Всѣкой селенинъ си прѣглежда сеното сламата и другата храна, нуждна за стоката и вече знае да ли ще стигне до *на̀пролет* или ще трѣбва да се прикупува още. Отъ дебелината на снѣга на тоя день познавтъ, какъвъ ще бѫде и берекета прѣзъ лѣтото.

5. *Ма̀лък сѐчко.* Февруари.

а) *Влъчѝ праздници. Трифунците* (1, 2, 3 Февр.)

Главния поминъкъ на българина, освѣнъ земледѣлието, е и скотовѫдстото. *Овцѐте*, *козѐте*, говедата, *коньѐте* и другия добитъкъ и стока съставляватъ неговото богатство особенно овцата.

Освѣнъ разнитѣ болести, които дохаждать въ видъ на разни лоши и па̀костни духове и разрушаватъ това багатсво на човѣка, има едно друго зло, видимо, което ходи, което живѣе близо до човѣка, което срѣща човѣка на всѣкѫдѣ и му нанися пакости. Това зло е влъка.

Вълка живѣе въ гората, въ шума́ка въ гѫститѣ тръници и отъ тамо граби овци, коньѐ и говеда; когато пакъ е гладенъ, а това се случва зимно врѣие, вълка напада и на самия човѣкъ.

Слѣдъ мечката вълка е най-голѣмия грабливъ звѣръ въ нашитѣ гори. Той е братъ на кучето, но, вслѣдствие скарванието имъ, което е станѫло за една овца, защото неможли да си ѭ подѣлѭтъ братски, тия два родени брата сѫ станѫли непримирими врагове. Кучето станѫло пазитель на човѣка и на сто́ката му, а вълка останѫлъ сѫщия прѣдишенъ грабитель

Вълка се храни само съ месо, за това той напада на стоката, а най много на овцата, защото е по̀слаба и по̀глупава. Той би съсипалъ много овци, защото удушва повече отколкото може да изѣде, но Богъ го устроилъ така, щото *челіустѝтѣ* му да не сѫ

отворени всѣкога; има минути, когато вълка не може да си отвори устата и не може да граби овцата, а ѭ само *души* (мирише) и *нiушка* и ѭ бута съ *прълiпцата* си, па си замине гладенъ.

Голѣмо щастие за човѣка и за скотовѫдеца е, дѣто вълка не може да *подушва*, като кучето, и неможе да *понiушва* на коя страна има овци, коньe, говеда и човѣкъ; по нѣкога той минава нàблизо край стадото, но не може да подуши и си заминава. Той сѫщо и неможалъ да види отъ далечь.

Друго щастие за човѣка и за скотовѫдството е и туй, дѣто вълка не се *плòди* много като кучето: вълчицата се *окучвала* само веднъжъ въ живота си и то *окучвала* толкова щéнци (щенéп), колкото недѣли траѭтъ *мѣснùцитѣ* тая година (35). Прѣзъ *мратùнскитѣ* нощи на коя страна виѭтъ вълцитѣ въ една околность, тамъ ще се *кучатъ* вълчицитѣ прѣзъ пролѣтьта. За това двѣ-три села ходѭтъ по тия мѣста и убиватъ *щенцùтѣ*, додѣто сѫ още слéпи и немогатъ да бѣгатъ.

Вълка ходи за плѣнъ или самъ — *самъц* (самèц), или нѣколко заедно — *глотнùца*. Глотницата е много опасна, защото напада и на самия човѣкъ. *Самèца* не е толкова опасенъ, но пакъ свè се храни пòдобрѣ. «Защо ти е дебел врата?» — попитали вълка: «защото одим сам» — отговорилъ той.

Глотнùцата, зимно врѣме захваща пѫтищата и *прътините* и тамо чекатъ своята плѣчка. Глотницата по нѣкога влиза и въ селата.

Това е вълка за българското скотовѫдство.

За да го истрѣби, човѣкъ е изваждалъ *хайки*, опитомилъ е кучето, но нищо не е помогнѫло. Най-послѣ се видѣлъ принуденъ да му устрои праздникъ.

---

(35) *Меснùцитѣ* се наричатъ днитѣ отъ 25 Декемврий до сùрни зàговезни. По нѣкога, когато Великденъ е прѣзъ Марта, мѣсницитѣ сѫ кратки, а когато Великденъ е прѣзъ Априлий, месницитѣ сѫ дълги.

Тоя праздникъ е триневенъ: 1 2 3 февр. нареченъ: *«Влъчи праздници»* или *«Трифунцитѣ.»*

Прѣзъ тия три дни женитѣ не плѣтятъ чорапе, не прѣдятъ прѣжда, не тъкятъ платно шаекъ, блеви, не перятъ ризи и други тѣмъ подобни домашни женски работи

Тия праздници пазятъ и занаятчиитѣ: кожухари, терзии, ковачи, валіавичари, табаци и други, които изработватъ или облѣкла и обуща, или материялъ за тия потрѣбности.

«Вълка ако срѣщне такъвъ човѣкъ, комуто въ кящата се празднувани тия дни, не го задѣвалъ нищо; ако ли пакъ той има на себе си нѣщо, което да е работено презъ *«влъчите праздници»*, то вълка го напада; за да се избави такъвъ отъ ноктитѣ на вълка, той трѣбва да хвърли отъ себе си всичко онова' що е работено презъ тия дни. Ако ще-би и единъ конецъ да има на дрѣхата, турнатъ през тия дни, или и едно *копче* да е пришито то трѣбва да хвърли цѣлата дрѣха, за дa отърве живота си.»

Първия денъ се меси *колáчъ* и се разнася по кящитѣ и се туря въ *кръмилката* на овцетѣ, и на стоката, за да ги не на пада вълка.

Вълка никога не напада на вола, ако е той *ангелъ*, т. іе. ако се впрѣга и оре съ него.

Презъ Трифуацитѣ се вряшатъ още слѣдуюитѣ обряди.

На първия Трифунецъ т. іе. на 1-ий Февр., който има лозэ, ходе въ лозето си и *порѣзва* три пръчки лозови. Това се прави за да не *манідсва грозгіето.*

Спомѣнахме по горѣ [глѣдай въ обрядитѣ за *бядніа вѐчер.*], Саждитѣ, омѐтени отъ коминьтъ и размѣсени съ орѣхи отъ бъдніа вечеръ размѣсватъ въ вино и поливатъ на тритѣ *главужиніи*, отъ които ся отрѣзани три пръчки, като казватъ:

«Колко саждипо комѝніѣ, колко орехи по дървята, толко грозгіе по лозята.»

Отъ туй първий Трифунецъ и нареченъ и «*Трифунъ зарезанъ.*»

На първия, втория и третия день отъ Трифунцитѣ, всѣкой орачь всѣкоя заранъ туря на рàлника нѣколко *живи* вжглена, като нарича всѣкой единъ на нѣщо, на пр. единия вжгленъ прѣдставлява жито, другия ичмикъ, третия – кукурузъ, четвъртия — сено, петия, — грозгіе, шестия – гръсти, седмия — овесъ и прочее, све земни произведения. Тия вжглене стоштъ на раника презъ цѣла нощь и на сутрентьта се гледа: кой отъ вжгленитѣ ся расипалъ и станалъ на пепелъ, а кой е угасналъ и останалъ цѣлъ вжгленъ. Вжгленътъ който се разсипалъ- т. іе. станалъ на пепель, прѣдсказва, че ще има берекетъ отъ това земно произведение на което е той билъ нареченъ; цѣлия угасналъ вжгленъ прѣдсказва, че отъ туй произведение на щѣло било да има берекетъ.

б). *Чуминден* [Деньтъ на чумата. Св. Хараламби 10 Февруарий].

Всичкитѣ болести, които иджтъ, било на човѣка, било на добитъка сж зли духове, които сж създадени само да го мжчатъ и да му причиняватъ зло. Нѣкой отъ тия духове се провождатъ отъ Бога, за да наказва хората за тѣхнитѣ грѣхове, или пакъ да ги *опитжтъ* (испитатъ). Между всичкитѣ тия лоши духове и болѣсти, на първо мѣсто стои *чумата.*

Народното повѣрие, знае за чумата слѣднитѣ нѣща.

Чумата е жена, вѣчно живѣе и вѣчно патува по различнитѣ части на свѣта. Отъ врѣме на врѣме ней се испраща отъ Бога *тѐфтеръ* (регистръ), въ който стоштъ записани имената на они човѣци, на които тя трѣбва да земе душить. По нѣкога въ тоя *тѐфтеръ* е записано само общото число на душитѣ, които тя трѣбва да вземе, а на чумата е оставено да рѣши, кой именно трѣбва да умрѣ. Въ нѣкой села тя повече мòри, а въ нѣкои — пò малко, кждѣ какъ ѝ *скимне*; кждѣ ж посрѣщнжтъ добрѣ ми-

наватъ безъ жрътви, а кждѣ е разсърдена, опустошава немилостиво: въ нѣкои села неостава нито една жива душа.“

Ето защо, щомъ се поеви чумата въ нѣкоя страна, веднжга се правжтъ приготовления, за да ж посрѣщнжтъ, колкото се може по-добрѣ, и съ това да ж умилостивжтъ. Цѣлата кжща ще бжде помѣтена, почистена, измазана; чърги и други постелки ще бждятъ или *бпрани* или *избуани* и истжрсени отъ прàхътъ. Кжщата ще свѣтне отъ чистота, дворътъ или гумното ще бжде почистено, помѣтено; оборътъ кошàритѣ ще бждятъ тъй сжщо чисти.

«Щомъ се поеви чумата прѣстава всѣкоя кражба: едно *лукаво перо* не смѣе да се открàдне; съ торби парѝ да стоятъ на пътьтъ, никой не смѣе да ги бутне. Ако нѣкой знае въ себе си, че въ кжщата му е внесено нѣкога нѣщо чуждо, а особенно: *сирашко*, черковно или *довѝшко* (на вдовица), веднага ще хвърли всичко това на пжтьтъ; ако ли пакъ това *отъмнжто* иманіе е изѣдено, испито или *изнòсено* (за дрѣхи, черги и тѣмъ подобни), то въ такъвъ случай се хвъргатъ пари на пжтьтъ срѣщу стойностьта имъ.» За това въ чумово врѣме нѣкога на пжтьъ се срѣщало злато, срѣбро, мѣдъ (бакъръ) и други нѣща цѣнни, но никой не е смѣилъ да бутне или пипне тия нѣща, защото, щомъ нѣкой е вземалъ нѣща, тутакси ставалъ чумавъ и до единъ часъ умиралъ.

Така сжщо въ чумово всѣкой трѣбва да се пази и то много строго отъ плътски сношения, защото чумата мразяла тѣзи нѣща и уморвала лицата, които не сж пазили. Особенно чумата много мразяла блудницитѣ, или тѣзи, които оскверняватъ брачния чертогъ и изневѣряватъ на мжжьтъ си: такава жена, па и мжжь, умирали непремѣнно. Даванието ексикъ, измама, всякоя лъжа и други подобни чумата также мразяла много. За туй кръчмаретѣ, хлѣбаретѣ, дукянджиитѣ, бояджиитѣ и други строго ге пазжтъ въ чумово врѣме отъ измама, ексикъ и лъжа. Чумата много мразяла и хайдуцитѣ, за това въ чумово врѣме умирали много хайдуци.

Щомъ се появи чумата, въ всѣко кѫща правѭтъ слѣдующитѣ приготовления: щомъ се смръкне стоплуватъ котелъ съ вода, намѣстватъ корито̀то *заливатъ ума* (36) турѭтъ гребенъ и хубава мегка прана вълна. Всичко това оставятъ въ кѫщи на една страна, защото прѣзъ нощьта чумата дохождала, омивала си главата, окѫпвала си дѣтето и го оповиввала въ вълната. Понеже не се знае, кога именно ще дойде въ нѣкоя кѫща, то за това тия приготовления ставатъ всѣкоя вечерь въ всѣкоя кѫща, додѣто мо̀ри чумата.

Казахме какво най-много мразяла и кого най-много морила. Ето защо чумата въ едно село изморила сичко живо въ една махла, а въ другитѣ махли не докачила никого или, въ една махла измо̀рила всички кѫщи, а само въ една незадѣнѫла никого, или пакъ, въ една махла или село, изморила цѣла една кѫща, а другитѣ кѫщи не бутнѫла.

По селата прикаски, анекдоти върху туй сѫ толкова многобройни, щото за сѣкое село има запазени по стотина.

«Чумата ходяла била само по пѫтищата и друмоветѣ, а избѣгавала пѫтекитѣ; особенно не обичала била до ходи изъ шумаци, гѫстаци и тръніаци. Ето защо който успѣлъ да избѣга въ шумацитѣ, гѫстацитѣ и горитѣ, чумата не е можала била да го умори, ако ще би да билъ той записанъ у те́фтера ѝ».

Заразения отъ чумата се нарича «*чумавъ*», «*чумава.*»

---

(36) Въ тоя край съ хумата перѫтъ ризитѣ си и миѭтъ главитѣ си. Особенно за въ послѣдния случай. Туй правѭтъ женитѣ защото *ума̃та* омеквала косата, *У̑ма*, която ще бѫде употрѣбена за миеніе глава, найнапрѣдъ се опече въ оганіътъ, а послѣ гуди въ *ӳмнјъка* (сѫдъ нарочно употрѣбляемъ за тая цѣль) и се полива съ *вртъл оцет.* Това цѣлото дѣйствие се нарича: *заливанје ӳма*, *„заля ли умата?“* значи: опече ли ѭ и поляли съ оцетъ.

За у̃мата и ӳмніака има прикаска, но тя ще бѫде изложена въ третата часть, въ отдѣлътъ на домашния животъ на селенина.

Това е чумата спорѣдъ народното вѣрвание.

Тя дохажда и заминава, но страхътъ, ужасътъ, опустѣлитѣ кжщи оставатъ слѣдъ нéѭ и напомнуватъ за нейнитѣ дѣла. Поколения измиратъ, но нейнитѣ дѣла се прѣдаватъ и не забравятъ.

Това повлияло, та въ нейна честь е устроенъ праздникъ.

Запазенитѣ до днесь обряди сж слѣднитѣ.

Сутреньта рано ще се помѣте гумното, кошáритѣ; оборътъ ще се почисти, а слѣдъ туй се сготви гостба и опече хлѣбъ и колачь. Като наближи обѣдъ, ще се сложи трапезата, ще се прѣкади гостбата и хлѣба и ще се разнесе по махлата отъ гостбата и ***колака*****, който въ нѣкои села е намазанъ съ медъ. Прѣкадванието извръшва не священника, но най-старата жена въ кжщата.**

Слѣдъ разнисанието, ще се съберѫтъ домашнитѣ и ще ѣджтъ. Прѣзъ тоя день женитѣ не работѭтъ нищо отъ женскитѣ си занятия.

Името на чумата се употрѣблява като укорителенъ епитетъ: «*Чумо нѝедна!*» Употрѣблява се още и въ слѣдующитѣ пословици: *Бегаш от мене като от чумав*» или «*Чумава ли сам та не доодиш у дома*» или «*Ти си чумава у главата,*» «*Като чумлiък си.*» Има и трѣва, посвятена на чумата, *чумиш*, *чумотрънье*, *чумлiък*.

Незнаѭ да ли е едно съвпадение, или подъ влиянието на християнството е станжло, дѣто праздника на св. Великомжченикъ Харалямбии на 10 Февруарий, който святецъ въ черковитѣ по иконитѣ е прѣдставенъ, че бие и мжчи чумата, обаче, въ тоя день името на св. мжченикъ Харалямбии се срѣща много рѣдко и то само между священницитѣ, даскалитѣ, попадиитѣ, когато името на чумата ще чуете въ всѣкоя кжща.

в) *Влàсовден*, *Власинден* [11 Февруарии св мжченикъ **Власии]-**

Значението на добитъка за домашната икономия е вече познато. Волътъ, съ когото въ тоя край селенина оре, вози и свръ-

шва всичкитѣ си полски работи, играе много важна роль въ живота на селенина. Кѫща, въ коѭто нѣма волове за впрѣгание се счита най бѣдната кѫща. Воловетѣ, които се впрѣгатъ иматъ толкова голѣмо уважение, щото тѣхъ вече не наричатъ съ други думи освѣнъ съ думитѣ «*Ангели*»: «*Не мѫчи ангелитѣ!*» «*Не бий ангелитѣ!*» «*Не е ли те барем грех за ангелите?*» и други ще чуете на всѣкѫдѣ за воловетѣ. Жената никога нѣма да мине пѫть на воловетѣ, които се впрѣгатъ. Това уважение се распространило по надалечь: въ тоя край се счита за голѣмъ грѣхъ да се заколе и ѣде волъ, който е впрѣганъ.

Здравието, слѣдователнно, на воловетѣ е скѫпо за единъ селенинъ.

Има обаче единъ лошъ духъ, който въ видъ на болесть, наречена «*влáс*», която влиза въ утробата и чирвата на вола и го уморва.

Тая болесть се лѣкува много мѫчно, и понеже тя е олицетворена въ лошъ духъ, то въ нейна честь е и устроенъ праздникъ.

Спорѣдъ вѣрванията на народа волътъ, лѣкуванъ на тоя день, нѣма да страдае отъ тая болѣсть.

Обрядътъ е слѣдующия.

Всѣкоя кѫща омесва два колака: «*св. Петка*» и «*св. Власс*»; тия колачи се прѣкадватъ и то кошарата при воловетѣ. Отъ колачьтъ «*св. Влас*» гуждатъ въ трицитѣ, та закръмватъ воловетѣ и гуждатъ още и въ кърмилката на овцетѣ, а отъ другия колачь «*св. Петка*» разнасятъ по махлата. Вѣрва се, че воловетѣ и овцитѣ, закърмени съ колака «*св. Власс*» нѣма да ловѭтъ прѣзъ годината болѣстьта «*влас*» въ чирвата.

Вѣрва се още, че волътъ е опасанъ съ деветъ «*иримика*» (пояси) и на тоя день той е распасанъ, та за това тоя день нетрѣбвало да се впрѣга по никакъвъ начинъ. Волъ, впрѣгнѫтъ на тоя день, умиралъ непрѣмѣнно отъ «*влас.*»

Прѣзъ тоя день на впрѣгатнитѣ волове гуждатъ по деветъ пѫ-

ти сѣно или слама. Сжщо и постжтъ, ако би да се случи въ блажно врѣме.

На тоя день отъ воловетѣ, овцитѣ и козитѣ земать по малко вълна и длака. Тая вълна се употрѣблява послѣ за лѣкъ. Когато нѣкоя овца, коза или друго добиче се нѣкакъ нарани, то тая рана засалятъ съ малко изгорела вълна.

Ако нѣкое добиче да хване болѣстьта *«влас»*, изгарятъ отъ тая вълна и гуждатъ въ трапитѣ и кърмилката.

Други обряди нѣма.

И туй е едно съвпадение, дѣто *Власовден* се празднува на 11 Февр., когато е праздникътъ на св. мученикъ Власия.

г) *Сѝрница* или *Сирна недѣля* (а) (Сирни [illegible]).

Нѣкога, прѣди 100 години, помнѣли се, че сватбитѣ сж ставали само зимновръме и то отъ *Петковден* до *Сѝрница*. Слѣдъ *Сѝрница* останалитѣ не оженени моми и момци ще чакатъ до година пакъ *Петковден*, защото прѣзъ лѣтото никой не е можалъ да се ожени. Това до нѣкадѣ се запазило и до днесь, ако и не до толкова строго: въ селата и днесь е голѣма рѣдкость да се направи сватба прѣзъ лѣтото [illegible] и тѣ ставатъ отъ много голѣма нужда.

Ето защо, ако нѣкоя мома или момъкъ сж останали неоженени прѣзъ зимата, и [illegible] казва: *Геровина* [illegible] или «*Петко* и [illegible]» [illegible], та [illegible] въ тая [illegible]

Прѣзъ [illegible] лѣкжтъ. [illegible]

(а) [illegible] чистата се [illegible]

дѣля. Тия три дни прѣзъ сирната недѣля сѫ празднениствени; всичкитѣ моми и момци сѫ на люлкитѣ, а особенно въ недѣля трѣбва всѣкой да люлѣе за здравие и отъ *бес*.

Додѣто се люлѣѭтъ домакинкитѣ, — най-старитѣ жени въ кѫщата — гуждатъ яйца въ пазвата си, за да бѫдѫтъ прѣзъ лѣтото грътситѣ голѣми.

Въ нѣкои села(а) до дѣто траѭтъ люлкитѣ прѣзъ седмицатата, подѣвкитѣ вършѭтъ слѣдующата ѝгра.

Раздѣлѭтъ се на двѣ групи, положени една срѣщу друга, отъ които, едната група прѣдставлява домътъ на момата, а другата — домътъ на мо̀мъка. Избиратъ се двѣ моми, които играѭтъ роль на свахи — просителки — бъкличарки — които ще бѫдѫтъ проваждани отъ домътъ на момъка въ домътъ на момата, за да ѭ искатъ. Двѣтѣ моми, като тръгнѫтъ отъ групата на момъка пѣѭтъ:

«*Дѐво̀кіина мале, дѐво̀кіина мале*
«*Да дадѐш дево̀кіа, да дадеш дево́кіа.*»

На това отъ групата на момата отговарятъ съ пѣсень:

«*Не давам девокіа, не давам девокіа,*
«*Че не е упрела и не е доткàла.*»

Момитѣ — свахи занасятъ тая скръбна вѣсть съ пѣсень:

«*Не рàдвай се войно, не радвай се войно,*
«*Недáват дево́кіа, недáват девокіа.*»

Свекрървата олицетворена въ групата на момъка отговаря съ пѣсень:

«*Молѐте се тъщи, молéте се тъщи,*
«*Да дàдé девокіа, да даде девокіа.*»

Свахитѣ — моми се връщатъ съ просителната пѣсень:

«*Мо̀лим ти се тъщо, молим ти се тъщо,*
«*Да дадéш девокіа, да дадéш девокіа.*»

Групата на тъщата отговаря съ пѣсень:

«*Дàвáме дѐвокіа, даваме девокіа*

(а) Въ Ломско и Берковскво.

«За шиник жълтици, за шиник жълтици
«За крошніа маргарит за крошніа маргарит.»

Свахитѣ — моми съобщаватъ съ пѣсень:

«Дàват ни девокіа, дàват ни девокіа
«За шѝнѝк жълтици, за шѝник жълтици
«За крошніа мàргáрит, за крошніа мàргáрит.»

Тъщата връща свахитѣ съ пѣсень:

«Молѐте се тъщи, молéте се тъщи,
«Да даде девокіа, да даде девокіа,
«За кола й волове, за кола й волове.»

Свахитѣ се връщатъ съ пѣсень:

«Молим ти се тъщо, молим ти се тъщо
«Да дадеш девокіа, да дадеш девокіа
«За кола й волове, за кола й волове.»

Тъщата отговаря съ пѣсень:

«Не дàвам девокіа, не давам девокіа,
«За кола й волове, за кола й волове.»
«Моята девокіа, моята девокіа,
«Сака злàтен войно, сака злáтен войно.

Свекръвата, оскърбена отъ тоя отговоръ, съ ядъ и гнѣвъ отговаря.

«Я кажéте моми, я кажéте моми
«Че ѝ се готви, че ѝ се готви
«Студен лéден войно, студен лѐден войно.

Свахитѣ вече разсьрдени, дохаждатъ до половината на растоянието между двѣтѣ групи, и като че прѣкжсватъ прѣговора съ пѣсеньта:

«Тебе иде моме, тебе иде моме
«Студен лéден войно, студен леден войно,
«Сас златна кочѝя, сас златна кочѝя.» (37)

---

(37) Въ тия нѣколко редове се исказва туй народно суевѣрие, че змейовете, когато щѣли да отведжтъ нѣкоя мома и да ѭ земжтъ за жена,

Съ това се свръшва прѣговора, като се загàтва, че за останѫлитѣ неоженени прѣзъ зимата моми, прѣзъ лѣтото се готви младоженiъкъ, студенъ и леденъ змей, който ходи съ златна кочiя, т. iе. че прѣзъ лѣтото момата може да се ожени само за змей, а никакъ за момъкъ.

д) *Пъсси понделникъ. Чисти пондѣлник.*

Първия день, пондѣлникъ отъ първата недѣля на Великия пость. се нарича «*Пъсси понделник*» или «*Чисти понделникъ*».

Кучето пази овцитѣ отъ вълци; кучето пази кѫщата и имуществото на стопанина отъ разбойници; кучето обажда всѣкога, когато е влѣзнѫлъ въ кѫщата чуждъ човѣкъ. Безъ кучето селенинътъ не отива никѫдѣ; на воденицата ли отиде, на дърва ли, на нивата ли, на оранье ли, на косене ли — навредъ кучето ще бѫде неотлѫчно отъ него, отъ колата и воловетѣ. Селската кѫща безъ куче е немислима. «*Нема ни куче на вратата си.*» — казватъ прѣзрително, когато искатъ да укорѫтъ най лошия селенинъ. Кучето е вѣрно на ступанина си, даже понѣкога по-вѣрно и отъ самата повторка ступанка. Вѣрва се, че кучето познава, кой какво мислялъ билъ; за това, когато дойде нѣкой страненъ човѣкъ, кучето познавало дали странеца мисли добрѣ или зло за кѫщата и въ такъвъ случай, или лаяло много върху гостенйна, или *подджавка* и млъкне, Ако кучето поджавка малко и млъкне, то значи, че гостенина е добъръ човѣкъ и нѣма никаква зла ѽмисълъ; ако ли пакъ то лае непрѣстанно и немлъква и то лае на гривицата на кѫщата, дѣто е влѣзнѫлъ странеца, то всички въ кѫщи вече знаѭтъ, че гостеннина не е добъръ човѣкъ, и не мисли добро за кѫщата; той има лошъ кроежъ, или за ступанина на

дохождали били съ *златни кочии* (интофи, каруци, файтони, колесници). Въ народния говоръ сѫ познати: кола, колесаръ, кочия и интофъ: има още талига. Разликата между тѣхъ и подробното имъ описание ще бѫде изложено пакъ въ третата честь.

кжщата, или за имуществото му. За да се осуетжтъ лошитѣ намѣрения на тоя човѣкъ, всичкитѣ домашни взиматъ прѣдопазителни мѣрки и цѣлата нощь *сж на щрёк*. Хиляди примѣри и приказки поддържатъ това вѣрвание между народа.

Това е кучето за селенина. Ето защо кучето е станжло едно отъ най-обичнитѣ домашни животни за човѣка. Едно добро отъ *сой* куче се цѣни повече отъ двѣ — три овци. Имало е много случаи, щото за едно добро овчарско куче сж дадени десеть овци.

Кучето при това нѣма голѣми претенции. Храната му е оскждна: трохитѣ отъ трапезата и по нѣкое кокалче сж достатъчни да заситжтъ колко годѣ гладния му желждъкъ. То живѣе постоянно на вънъ, изложено на вѣтъра, дъжда, снѣга и студа. Тоя труденъ животъ то сносва съ голѣмо юнашество, и това е родило пословицата: «*има кучешка душа*!»

Кучето не хваща друга болѣсть освѣнъ *бес* — побеснева. Бесътъ е лошъ духъ, който мори псетата, па и човѣка.

Въ честь на тоя лошъ духъ е устроенъ праздникъ въ пондѣлникъ слѣдъ сирната недѣля.

За да се запази човѣкъ отъ *бес*, както видѣхме, трѣбва непрѣмѣнно да се люлѣе въ нѣделя; за да се запази кучето отъ бесъ, трѣбва да го люлѣжтъ въ пондѣлникъ.

Сутреньта въ пондѣлникъ, всичкитѣ момци се събиратъ на нѣколко мѣста вънъ отъ селото и направятъ люлкіи, за да люлѣжтъ на тѣхъ всѣкой своитѣ кучета; понеже всѣкоя кжща има по десетина псета, то обикновенно люлѣжтъ само по едно куче отъ кжща. Люлкіата трѣбва да бжде направена отъ колци или други дърва, защото ако се направи на дърво, което ражда, такова дърво изсъхвало; па и за селото не е добро да се люлѣе куче на зелено дърво.

Като се приготви всичко, почнува се люлѣянието.

Кучето, вързано прѣзъ плѣшкитѣ *изнишватъ* го нѣколко

пжти и го пущатъ. Пустнжтото куче бѣга, вие, лае, пищи, квичи и се спира чà у дома.

Овчаретѣ люлѣжтъ всичкитѣ си кучета.

Тоя обичай, който е сжществувалъ прѣди 50—60 години на всѣкждѣ, днесь е запазенъ въ нѣколко села само.

На тоя день женитѣ не работжтъ отъ бесъ.

Въ планинскитѣ села ще станжтъ много рано и ще си омижтъ очитѣ на рѣката, за да не страдажтъ отъ очоболъ прѣзъ годината.

е) *Чрън вторник. Усо̆вски вторник.*

Болестьта *усо́в* или *ўстрел* е много опасна; болкитѣ, които съпровождатъ болѣстьта сж сжщитѣ, като че на болното мѣсто ви мушка нѣкой съ шишъ, или ножь. По нѣкога тая болесть е придружена и съ *о́токъ*. Лѣкува се съ налаганіе билкіи и съ баяние.

Въ честь на тая болѣсть—пакъ лошъ духъ—е устроенъ праздникъ, нареченъ *усо́вски вторник.*

Въ тоя день месжтъ колачь, прѣкадватъ го и разнасятъ отъ него по махлата.

Тоя вторникъ е нареченъ още и *чрънъ вторникъ.* Тоя е прѣдводительтъ на всичкитѣ вторници прѣзъ годината, които сж нещастни дни прѣзъ седмицата: въ вторникъ не се почнува никаква работа, защото вѣрва се тая работа щѣла била да излѣзне злополучна. Ако нѣкой се роди тоя день, то той ще бжде най-голѣмата *злочестѝя* на свѣта; за такъвъ казватъ: «*он се родил у чрън вторник*»

Женитѣ и мжжетѣ не работжтъ прѣзъ тоя день отъ *злочестѝя* и отъ *сухочà*, за което нѣкждѣ се нарича още и *сух вторник*.

ж) *Луда среда.* [Срѣда въ първата недѣля отъ Великия постъ].

Умопомѣщателството, полудѣванието се счита за болесть, ко

ято дохажда отъ *гіавола*. *Гіавола* влиза въ човѣка, и той става лудъ. Човѣк, който полудѣва, споредъ вѣрваниетн на народа е прѣпъпленъ отъ грѣхове и за тия грѣхове ангела му е избѣгнжлъ отъ него и го оставилъ на гіавола му. За да се изгони сега гіавола и повръне пакь ангела, трѣбва полудѣлия да пости и да се полива съ билкіи, бурениіе и да му се бае.

Въ честь на тая болесть—на гіавола—се празднува тая срѣда.

з) *Вратоглавъ четвъртък*.

Има болѣсть, която хваща, или човѣка, или добичето и ги прави като зашамадени. Болѣстьта е въ главата. Отъ тая болѣсть овцата, говедото може и да умрѣ. Човѣкъ, който страдае оть тая болѣсть, не умира, но се мжчи; такъвъ човѣкъ не може нищо да помни, не може да мисли. Освѣнъ *Врътоглав* такъвъ човѣк се казва още и *щуроглав*

Болѣстьта пак происхожда отъ нѣкакъвъ лошъ духъ. За да се излѣчи, трѣбва баяние и *поливкіи* съ билкіи.

Въ честь на тая болѣсть е устроенъ тоя праздникъ. Тоя день месжтъ колачь и гуждатъ отъ него съ кръмилката на овцитѣ говедата и коньетѣ.

Деньтъ четвръткъ се счита також де като не добъръ день прѣзъ седмицата. Работа, почната въ четвръталъ, нѣма да бжде довършена: ще се испрѣчжтъ непрѣдвидени обстоятелства и ще бжде работата напустнжта прѣди да бжде довършена. Кокошка не трѣбва да се сáди въ четвръталъ, защото нѣмала да лѣжи на яйцата; въ *пóлога* (мѣстото, дѣто носжтъ кокошкитѣ яйца) не трѣбва да се бръка въ четвръталъ, защото кокошкитѣ нѣма вече да *нóсжтъ* на това мѣсто; въ четвъртъкъ не трѣбвало да се цѣнява слуга, защото нѣма да досѣда и пр. и пр. Това вѣрвание е родило пословицата: «*четвъртък — несвъртък*»

Врътóглавия четвръткъ е водитель на четвръткцитѣ.

Священницитѣ также празднуватъ тоя *врътоглав* четвъртъкъ,

защотъ го счита единъ отъ 12-тѣ четвrътъци, които, споредъ черквата сѫ голѣми праздници и не би трѣбвало въ тѣхъ да се работи.

и) *Тудурица.*

Коньтъ також де съставлява часть отъ богатството на селенина. Въ тоя край наистина още не орѫтъ съ конье, но пакъ се цѣни, защото се употрѣблява за ѣздение, за прѣвозвание и прѣнасяние. Особенно той се цѣни въ планинскитѣ мѣсто, дѣто волътъ не може да се употрѣи безъ особенна мѫка, и дѣто населението се занимава и съ *кираджилък*. Въ тия мѣста всѣкоя кѫща има по нѣколко конье, наречени *кліусе* [мн. кліусетини], товарни конье. *Кліусето* за планинския селенинъ има и това преимущество, че на него той пѫтува лѣсно по стрълнитѣ планински мѣста: «*Ем си седи, ем си оди*» — селенина по тия мѣста съ кліусето, както наивно единъ планинецъ е казвалъ на полянецътъ, когато го убѣждавалъ да си продаде воловете и да си купи *кліусе*.

За да не мрѫтъ коньетѣ и да се ждребѫтъ кобилитѣ добрѣ, празднува се *Тудурица*.

Още отъ сутреньта се омесвать два колака: «Св. Петка» и «св. Тудуръ,» прѣкадватъ ги заедно съ вино и раздаватъ. Найстарата жена въ кѫщата извръшва туй раздаванье: колачътъ «св. Тудоръ» е начупенъ на голѣми *зàлъзи* и, когато ще даде нѣкому *зàлаг* отъ колача, жената ще процвили като кóбила и ще ритне като конь. Слѣдъ това слѣдвать благословенията: *Кобилитѣ да се ожеребватъ све женски жребенца.*» Отъ тоя сѫщь колачь се гужда въ трицитѣ или ичмикъ (зобъ) и се дава на коньетѣ.

Прѣзъ цѣлата недѣля [понделникъ, Вторникъ, Срѣда, Четвrътъкъ и Петъкъ] нито въ една кѫща не готвѫтъ никакво *вàриво* [бобъ, леща, грахъ, лукъ и др] въ землено (пръстено) грьне, за да не ловѫтъ коньетѣ *гутурàчь*, болѣсть отъ която коньтъ умира.

Св. Тудур обличалъ деветъ кожуси и на тоя день отивалъ

при Бога за да проси лѣто. Додѣто да влѣзне при Бога и излѣзне отъ при него, *забувалъ* си *маздрака* въ земята и привързвалъ за него коньтъ си. Когато излѣзне отъ при Бога отъ дупката, дѣто билъ забуанъ маздрака излизала пара.

Запазенъ е въ нѣкои села още единъ обичай — *надбръзваніе* или *кошия* (по турски).

Това надбръзванье става тъй:

Всичкитѣ, които иматъ тамазлъкъ конье, нѣколко дни прѣди Тудурица се подканятъ и събиратъ помежду си, било пари, било ичмикъ. Отъ тия пари или ичмикъ, се опрѣдѣля наградата на оногози, комуто коньтъ *надбръзи*.

Въ сѫббота на пръвата недѣля отъ Великия пость, на Тудорица сутрентьта излизатъ вънъ отъ селото на равно поле и тука се извождатъ най-хубавитѣ конье.

Когато вече сѫ събрани коньетѣ, които ще се *бръзатъ*, опрѣдѣля се *белѐга*, до дѣто ще трѣбва да се бръзатъ коньетѣ; който стигне до *белѐгат* (нишана) най-напрѣдъ томува коньтъ надбързилъ и томува се дава наградата.

Ако се появи нѣкакъвъ споръ [а такива спорове се появяватъ много често], този поръ се разрѣшава отъ комисиятэ избрана отъ помежду по-старитѣ хора въ селото, които присѫтствуватъ при *надбръзваньето*.

Прѣди 50—60 години; коньтъ, който е надбързилъ, укичвалъ се съ вѣнци и връвѣлъ най-напрѣдъ прѣди всичкитѣ конье, съпровожданъ отъ свирки и тѫпане. Щомъ стигне до дома, на вра̀тніка на гумното, ще излѣзне да го посрѣщне, или мома, или невѣста съ бѣлъ котелъ, напълненъ, или съ прѣсна нена̀чната вода, или съ вино. Съ тая вода или вино напойватъ коньтъ.

Въ домътъ на селенина, комуто коньтъ надбръзилъ, тоя день е *сборъ*: цѣлъ день старитѣ се черпѫть, а младитѣ правѫтъ хоро.

Днесь тоя обичай е съвсемъ зага̀зенъ.

Бѣлѣжка. Тия послѣднитѣ праздници, а именно; *сирница Пъсси понделник*, *Чрън вторник*, *Луда среда*, *Вритоглав-Четвъртък* и Тудурица — се мѣстѧтъ и зависѧтъ отъ месницитѣ: нѣкога по-рано, нѣкога по-кѫсно, споредъ кога какъ Великденъ е у зиме, или у лѣто.

---

6. *Баба Марта* (Марта).

а) *Младенци.* [Марта 9. Св. 40 Севастийски мѫченици].

Сипаницата, иначе наречена *баба шарка* е болѣсть, отъ която всѣкой човѣкъ трѣба непрѣмѣнно да лежи боленъ. Тѣ сѫ три жени, сестри: *ѐдрата, срѐднiата и сйтната (дрѐбната).* Тая послѣднята ходи най-много по дѣцата и отъ неѭ не може да се *присади* — да се ашладиса.

Тая болѣсть е сѫщо, както и чумата, т iе. жена, испратена отъ Бога да мòри хората. Обаче тя е по-милостива отъ чумата и може по лѣсно да се *предòбри.* Тя ходи по нѣкога много легко, а по нѣкога, когато се разсърди, тя прави голѣма поразия. За туй, щомъ се поеви *бабашарка*, веднѫга се омеси прѣсна турта, намазва се съ медъ и разнася се по махлата-

Въ честь на *бáбашарка* е устроенъ праздникътъ, нареченъ *«Младенци.»*

Прѣди *«Младенци»* всѣкоя кѫща, омесватъ колачи, хлѣбове и *«мледенци»* — хлѣбове като кукла. *Младенцитѣ* се шаратъ съ цѣвь [дупчѧтъ се отгорѣ съ цѣвь]; на *«младенцишѣ»*, които сѫ назначени за дѣца, дупкитѣ на цѣвитѣ трѣбва да бѫдѧтъ малки и тѣсни и то само четири дупки, та баба шарка да излѣзне само четири зърна; *«младенцитѣ»* опрѣдѣлени за по-стари хора, се напълватъ съ дупки, та *баба шарка* да ги хване по вече.

На самия денъ *«младенцитѣ»* колачитѣ и хлѣбоветѣ се намазватъ съ медъ, прѣкадватъ се и се разнася. Освѣнъ това

всѣкоя кѫща ще испрати *«младенци»* и колачь на кръстника си, на бабата, на дѣвера, ако има млада булка.

«Младенцитѣ» въ всѣкоя кѫща трѣбва да бѫдѫтъ омесени най-малко 40; повече колкото се иска.

Отъ тоя день въ тоя край има и собственни имена: Младенъ, Младена, Младжо, Младжа, които иматъ и именъ день по градоветѣ.

б) *Блàговец* [Благовьц. Благовещение 25 Марта].

За тоя праздникъ народното вѣрвание е запазило слѣднето:

Самодивитѣ и самовилитѣ, които на Секновеніе си били отишли въ жилищата си, на Благовец се връщать. Изворитѣ, кладенцитѣ, усоитѣ, долинитѣ изново се населяватъ отъ тѣхъ; тѣхнитѣ игри, тѣхнитѣ свирніи, кавали гайди, тѫпане, които отъ Секновеніе се никѫдѣ нечуехѫ, изново загръмѣли по самодивскитѣ игрища и изворитѣ. На Благовец, прѣди зори всѣкоя се върнала на своето мѣсто, и изворитѣ кладенцитѣ, рѣкитѣ и вировետѣ сѫ пълни съ тѣхъ, въ които се кѫпѫтъ. За това на Благовецъ не е добрѣ да се ходи за вода много рано.

На Благовецъ излизали били и змиитѣ изъ своитѣ зимни пещери.

По тоя край на Благовецъ дохожда кукувицата и обажда на човѣцитѣ, че пролѣтьта е вече дошла; но заедно съ това весело извѣстие, тя имъ обаждала и скръбното, че самодивитѣ и самовилитѣ сѫ се върнѫли.

Срѣщу Благовецъ помитатъ и почистватъ гумното, събиратъ *сметатъ* (боклука) на срѣдъ гумното и го запалѭтъ. Около тия запалени *бунѝща* момитѣ ходѭтъ та пѣѭтъ въ всѣкоя кѫща. Пѣснитѣ, които се пѣѭтъ срѣщо Благовецъ сѫ слѣднитѣ:

«Закукáла кукувица» (два пѫти)
«Нéгде кукне нéгде викне» «
«Негде ѝ се глас прочуло. «
«Като кука іона дума: «
»Коя мàкіа черка има

«Да е ра́но неиспра́ща,
«На и́звори на кладенци,
«Че там има до три вѝли,
«До три вѝли самодиви
«Цвѐкіе бе́рат кітkіи кіѝтат,
«Кіитки кiитатъ вѐнци вият
«Ем ги вият ем наричат:
«Коя мома рано рани,
«Рано рани, рано дойде
«Зла неволя че да пати.
«Дона макіа не слушала
«Нол'ранила на кладенци,
«На кладенци на изворе
«Много рано преди зо́ри.

. . . .

«Чекала е стара макіа
«Чекала е до три дена
«До три дена до три годин.
«Нема Дона да си дойде.
«Домъчнело Дони мàкіи
«Па си пошла на кладенци,
«На кладенци на изворе,
«Да си тражи млада Дона.
«Не е нашла своя Дона,
«Нол' е нашла нейно ведро,
«Нейно ведро нейна чаша
«Нейна чаша с'кобиликата:
«Ведрото ѝ гѫбясало,
«Чашата ѝ вреж пущила
«Кобиликата напѫпила,
«Напѫпила лист пущила.»

[Слушана отъ баба Мария Ломъ].

Друга.

«Закукала кукувица
«На срѣд село на граница.
«Ем си кука, ем си дума:
«Не предете не течете
«Не течете малки моми,
«Че момцитѣ болни лежат,
«И момците и момите.
«Пчела бръмчи по небето.
«Глас си праща по селото
«По селото, по момите
«Да не предѫт да не течѫт.
«На момците конско месо
«Конско месо не вàрено
«Конска глава за бъклица
«Ръжен квасник за яденіе.
«На момите чиста турта
«Чиста турта дваж пресета
«Іопечена кокошчица
«Ново шинче с' ,бело грозгіе.»

[Слушана отъ Цвета Каменова с. Чръни Връхъ Лом. Окол. Лом. Окржие].

Друга [въ Бѣлоградчишко].

«Закукáла кукувица,
«На срѐд село на граница
«Кадѐ кукне, тáмо викне:
«Бре іовчарко, бре чобанко!
«Що ти стои сиво стадо?
«Да ли си е трева гладно,
«Да ли си е вода жъдно,
«Или си е сол безсолно?
«Іовчар тада іотговàря

«Стадо не е трева гладно,
«Стадо не е вода жъдно
«Ни ти си е сол безсолно,
«Ноло стадо чудо гледа
«Какво івчàр зàман пати
«Прес свà пролет за кладенци
«Я свà èсен за седèнки
«И свà зима за свадбите
«За момини росни китки
«За момини крòвни венци
«Китки като слънце
«Вèнци като мèсец

[Слушана отъ Веца Василева с. Ружинги Бѣлоградч. околия Вид. окрѫгъ, а записана отъ Петковъ Костандинъ].

Въ село Белотинци Лом. Окрѫж. Кутлов. Околия тая сѫща пѣсень се пѣе съ тая вариация:

«Закукала кукувица,
«Закула на сред село,
«На сред село на èзеро

(Другитѣ думи сѫ сѫщитѣ).

Нѣгдѣ пакъ се пѣе тъй:

«Закукала кукувица
«На то (й) бòрдо веренишко
«Негде кукне, негде викне
«Негде глас издала
»Дума дума на момците,
«На момците на момите:
Кой си има сладко либе
«Нека либи да налиби
«А кой има добра коніа
«Нека яе да се наяе,
«Че се чуло и разбрало

«Че си иде зла година,
«Зла година поморліива
«Поморліива чръна чума,
«Та че мори свé девокіи
«Све девокіи и ергене!»

[Слушана отъ баба Гена Пашкуліовица отъ гр. Ломъ].

Въ Чипоровци и въ другитѣ планински села се пѣжтъ тия пѣсни:

«О! О! О! Закукала закукала
«Сива кукувица.
«О! О! О! Доран Бегу, Доран Бегу
«На високи чардак.
«О! О! О! Излезлà е излезлá е
«Доран Беговица:
«О! О! О! Ише, ише
«Сива кукувицо!»
«О! О! О! Да не будиш, да не будиш
«Моя Доран Бега.»

Друга:

«Рàно рáни кошутица
«През дѐл голем у ливàгіе
«У ливàгіе у зелѐно.
«С'лико косу преврзàла
«С' поле росу іобивала.»

[Слушани отъ Мария Бадина отъ село Чипоровци Лом, Окр. Берков. Околия],

На Благовецъ се кадѫтъ дърветата, за да не маніосватъ плодоветѣ; кадѫтъ и *кôшаритѣ* съ *матечина*.

Благовецъ се казва още и *Куковден*. Обаче това название е много остарѣло и вече се почти изгубило, а останѫло запазено само въ узречицитѣ: «Ще го чекам до *Куковден*» или «*Ще дойде на Куковден.*» — Значи никога.

в) *Лазарница.* Лазарова сѫббота.

Тоя день се празднува навредъ въ всѣкоя кѫща.

Прѣди обѣдъ ще се съберѫтъ около десетъ моми, наречени *лазарки* или *лазарници* и ще тръгнѫтъ по кѫщитѣ да пѣѭтъ.

Пѣснитѣ сѫ слѣднитѣ:

а) На ступанина:

«Овдѐк ижа борова, Лазаре
«Вра́та гіой са̀ ело́ви, «
«Прѐди ніи седѝ царица, «
«Цару рѝзу кро̀еше «
«Мужко дете́ до̀еше, «
«Ка́пицу му кро́еше, «
«Отъ два рѐда ма́ргарит«
«Отъ трекио жлтѝци. «
«Бела му боска да́ваше «
«Нуни му нуни детѐнце. «
«Цар си Стефан седѐше «
«На високи ча́рдаци «
«На свѝлени постѐліи, «
«На чоено узглаве. «
«Овдек лани дойдомо, «
«Беіу двори мѐтени, «
«Беіу столове рѐдени, «
«По столове ма̀раме, «
«По ма́раме дунчици. «
«Играй, играй Лазаре, «
«Деньска ти е дън дошел«
«Іутре цвѐтна нѐделіа «
«Отѝшчемо на цвѐкіе «
«Набра́чемо свѐкакво, «
«Да смо лика прʹлика «
«Како два струка ѐглика«

«И едни струк тептава«
«Много ще тътия тъдѐва»
[Слушана отъ Мария Бадина отъ Чипоровци].

Друга.

«Фрчѐа ни летѐа
«Сѝви бѐли гълъбе.
«Та каде ни иадиа̀а
«У ца̀рови двор́ови,
«На ца̀рови ча̀рдаци.
«Ца́р ги питаше:
«Сѝви бѐли гълъбе!
«Пада̀ те ли у мой дом
«У мой дом у мой двор,
«Що пра́веше *ца̀рица?*
«На високъ ча́рдак седѐше,
«Мжжко дете́ дръжѐше
«Ка̀пица му кроеше
Ситен дрѐбен ма̀ргарит
«И с' тия жлти жлътици.»
[Слушана отъ баба Гена Пашкулкьовица отъ гр. Ломъ].

Бѣлѣжка: Тая пѣсня се пѣела нѣкога на Господарътъ турчинъ, нареченъ въ тоя край още и *субаша*; въ тоя случай думитѣ: *царови*, *цар* и *царица* се замѣстватъ съ думитѣ: *субашови*, *субаша* и *кадъна*, както имамъ събрана подобна пѣсень.

б) *Ако има въ кжщата момъкъ.*

«Урубница трепе́ре, Лазаре,
«Средѝ двори войно́ви, «
«Под ніу войно седѐше, «
«Дробни слзи ронеше, «
«Макіа си га тѐшеше: «
«Млчи сине не плачи «
«Теб че ма́ма да жѐни «

«Преко пра̀здну нѐделіу«
«Тага̀й цвѐкіе све́какво«
«Тага̀й бѐле пога́че, «
«Тага̀й вино црве́но «
«Тага́й врле ракие, «
«Тага̀й моми іубави Лазаре."
«Играй, играй Лазаре
„Денъска ти е дьн дошъл,
„Іутре цвѐтна недѐліа
«Оти́шчемо на цвекіе
„Набра̀чемо всѣкакво" и пр. както въ първата пѣсень. [Слушана отъ Мария Бадина, Чипоривци].

Друга

„Уруглица трпѐре,
„Срѐд войнови дворове,
„Войно по двор оде́ше,
„Дрѐбни слъзи ронеше
„Ма̀йчица го тѐшеше;
„Млчи си́не не плачи!
„Ма̀ма ще те ожѐни
„За Демяна девокіа,
„*Ди́мска* дрѐхи носеше.
„Играй, играй Лазаре,
„Денъска ти е дън дошъл,
„А іутре е цве́тница.
„Ще ѝдемо на цвекіе
„Щенаберемо све́каво.

[Слушана е отъ Гика Томова г. Вълчидръма Ломска Околия Ламский Окрѫгъ].

Трета

„Оруглица трепе́ре,
„Во̀йно под не́ѭ тре́пере,
„Дре́бни слъзи ро́неше,

„На гъска си каза.
„Майчица го тешеше:
„Кичи сине на плачи.
„Мама ще те ожени.
„Прѣко праздна недѣля
„За *Димнянска* девойкіа
„*Димска* коса да носи.
„*Димска* бела премѣна.
„*Димски* дрехи шарени,
„*Димски* жлъти жлътици“
[Слушана отъ Баба Гена Пашкуліовица Ломъ].
в) *Ако има въ кѫщата мома*,
„Черноока девокіа
„Чѐрно лòзе садила,
„Висòк чàрдак градила
„По чардàк се качила,
„Гледá горе и дòле,
„Па са глѐда златàре;
„Мòма рѐче татàре;
„Скочѝ момà да бѐга,
„Гайтáнъ ѝ се закàчи
„За калина-малина
„За кінчесто лійліече.“
[Слушана отъ баба Гена Пашкулкіовица Ломъ]
Друга
„Белолика девокіа
„Бѐло лозе сáдеше
„Висок чàрдак грáдеше
„По нѐго се кàчеше.
„Глéдà горе и доле
„Саглѐдаа е ѩ злáтаре,
„Скочи мома да бѐга

,,Златàре ѝ викаа:
,,Постой, моме, не бéгай
,,Бащá ти ни дóпрати
,,Гривни да ти лéеме
,,Пръстен да ти плетéме.
,,Гàйтан ѝ се зàкачи
,,За кичесто лiилiече.

[Слушана отъ Гика Томова с. Вълчедръма Лом. Окол. Лом. Окржгъ].

Трета

Овдека ми казую, Лазаре
„Белолику девокiу, ,,
,,Бéло лозе сàдеше, ,,
,,Висок чàрдак грàдеше,,
,,Горé долé глéдаше ,,
,,Па сàгледа овчарче,,
,,Мома трже да бéга ,,
,,Па гiе съпе купинка,,
,,Овчáр купинки говори,,
,,Држ купинкiе не пущай ,,
Твоé да е стàдото ,,
„Моя да е девокiа. ,,
,,Играй, играй Лазаре“
,,Денъска ти е дън дошъл,
,,Iутре цвéтна нéделiя
,,Отишчемо на цвéкiе
,.Набрàчемо свèкакво
,,Да само лика прилика
,,Кàко два струка éглика
,,И единъ струкъ тентава.“

Слушана е отъ Мария Бадина, Чипоровци].

г) *Ако има въ кжщата млада булка*

,,Излес, излес невесто,
,,Посрещни ми Лàзарки!
,,Невеста м' ги говори:
,,Неможемъ си излéзана,
,,Брзам войну сàс риза,
,,Сàс свилà е сашивам
,,Сàс гевéз е подбивам
,,Сàс вино я запирам,
„Сéс ракия отпирам.“

[Слушана е отъ Гика Томова с. Вълчедръма]

Друга

Петровице невéсто,
,,Не спи с' Пéтра дò пладне,
,,Ноло отиди у гору,
,,Па отсéчи два вéя,
,,Па помéти дворове,
,,Па нарéди столове,
„По столове пàраме,
,,По пàраме дунчице,
,,По дунчице, кàпчице
,,Играй, играй Лазаре и проч

[Слушана е отъ Мария Бадина Чипоровии]

Трета

,,Ой Лазаре, Лазаре!
,,Лани, тука дойдоме
,,Тука млада булка седете,
,,Малко детé държéте
,,И мáмала му кажете
,,Рéдомъ рéдомъ *бабинци*
,,По *бабинци*, жълтици

„По жлътички маргарит.“

[Слушана отъ Елена Тодорова Манафска отъ с. Чиренъ Врат. Окрѫжие. Врат. Околия].

Четвърта

„Ой Лазаре, Лазаре!
„Тука напрѐд дойдоме,
„Тука мома видоме;
„Я момàта женéте
„Я момъка годéте
„Додé има вино чръвéно
„И тàя бистра ракия.“

[Слушана е отъ Еленка Тодорова Манафова село Чиренъ Вратчан. Окрѫжие Врат. Околия].

Четвърта (въ Бѣлоградчишко)

Чърноока невéста
„Чрно лозе сàдùла
„Мѫжко дéте държàла
„Кàпица му правила
С' бéли пари низáла
„Жлътицитѣ трупàла
„Колко трéва iу планина
„Толко здрàве iу иму.“

[Слушана е отъ Веца Василева отъ с. Ружинци Балоградчикска окол. Видин. Окрѫгъ].

Записалъ Петков Костантинъ.

д) *Ако има малко дѣте въ кѫщата,*

Първа:

„Ой Лазаре, Лазаре!
„Войновице невéсто!
„Имаш дéте мъненко,
„Не глéдай го мъненко,
„Нόл го глéдай големό,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(Слушана [illegible] од [illegible]
Врат. Окр. [illegible]

Друга

[illegible] Лазаре

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Лазаре

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] Лазаре

[illegible]

[illegible]

Слушана [illegible] од [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

„Шиник бели грошове
„И половяче жлътици“

[Слушана е отъ Елена Тодорова Манафска с, Чиренъ].

Друга

„Челебия коніа брзи Лазаре,
„Коніък ли е змиіък ли е „
„Како коніа бръзеше, „
„Како джилит фргаше, „
„Седло ли е, сребро ли е „
„Іузда ли е *дзвездá* ли е, „
„Играй, играй Лазаре, „
„Деньска ти е дън дошъл и проч.“

[Слушана е отъ Мария Бадина отъ Чипоровци].

Тия Лазарки днесъ съществуватъ много на рѣдко; едвамъ ли ще срѣщнете въ планинскитѣ села. Днесь се сьчувалъ тоя обичай: сутреньта на Лазарница, малки момиченца, облѣчени въ Великденската си прѣмена, ще тръгнътъ по кѫщитѣ съ *крошніъчки* (кошнички) и ще събиратъ яйца.

На Лазарница омѣсватъ и куклитѣ (хлѣбовци) нужди за другия день — Куклин-ден за *кумиченье*.

Въ планинскитѣ села Лазаркитѣ Лазаруватъ още и *кошаритѣ* (пчелитѣ) говедата, овцитѣ, коньетѣ.

г) *Куклинден*, *Връбница*, *Цвѣтница*. [Цвѣтоносна недѣля.]

Названието *Куклинден* е съществувало прѣди 50 60 години, а днесь е то останжло, и то като не дотам употрѣбимо, само въ планинскитѣ села. Навредъ се знае днесь за Връбница, Цветница.

Нѣкогашното значение на Куклинден е съвършенно изгубено; останалъ е само обичайтъ *Кумиченіе*.

Това кумиченіе става по тоя начинъ.

Куклитѣ сѫ омесени и опечени още на Лазарница. Ако селото е малко, всичкитѣ моми се събиратъ на едно, ако ли е голѣмо, тогава момитѣ се събиратъ по махли, нѣколко махли на едно.

Всѣкоя мома взима куклата и една дъсчица и отива въ дома на старата кумица. Като се съберѫтъ всичкитѣ моми, тогава, прѣдвождани отъ старата кумица, отиватъ на рѣката или бàрата (малка рѣкичка, гуждатъ куклитѣ на дъсчицитѣ и ги пущатъ всички въ едно и сѫщо врѣме.

Въ това врѣме пѣѭтъ пѣсеньта:

«Ой Лазаре, Лазаре,
«Дека отвождаш, Лазаре,
«Не е ли ти *свидно*, Лазаре,
«За стара мàкіа, Лазаре,
«Не е ли ти *свидно*, Лазаре
«За прво либе Лазаре?

Нѣкѫдѣ не турѭтъ на дъсчицитѣ цѣли кукли, а само отсѫснѫти *зàлчовци* и тия зàлчовци пущатъ въ водата.

Въ планинскитѣ села пакъ става по тоя начинъ.

Срѣщу Куклинденъ момитѣ ще се съберѫтъ и ще спѭтъ у дома на старата кумица, ако не е оженена. Тая мома омесва турта и се пече въ кѫщи. На сутреньта отрѣзватъ горната *корà* на туртата, начупватъ ѭ на толкова *зàлъзи* (зáлък), колкото сѫ момитѣ. Всѣкоя мома забѣлѣзва своя *зàлъг* (38) съ нѣкакво *мàхане*; слѣдъ туй дохожда съ тѣхъ нѣкоя стара жена, отиватъ на

(38) Хлѣбътъ се натрошва на *комáте*; за да ѣде човѣкъ той чупи отъ комáтите *залàзи*; останалото по софрата сѫ *трохѝ*.

За комáта (коматче) се казва: «Он си отъмнал комàта»—значи, порастналъ е и може самъ да си искарва хлѣба, да печели. «*Прекоренъ комáтъ дебѣлъ вратъ*» е пословица, която намѣква на туй поучение че човѣкъ не трѣбва да се стрѣска отъ завистьта и прѣкорванието. *Комáтан* означава дембелъ, който глѣда на готово: «*Комат да има, комата-*

рѣката, нареждатъ залъзитѣ на *бухàлкіата* (39) и жената потопва бухàлкіата въ водата, така щото *залъзитѣ* пливнѫтъ. Чий *зàлъг* варне, тая мома става кумица.

Новата кумица захващо хорото и момитѣ пѣѭтъ двѣ по двѣ:

«Коя се падна кумица?
«*Цона Попова* кумица.
«Връти се връти орото
«Да ѝ сé роѭтъ кôшаре.»

Слѣдъ това тръгватъ за въ домътъ на новата кумица и по пѫтьтъ пѣѭтъ тая пѣсень:

«Напре́д напрѐд кумице!
«Помети равни дворове,
«Нареди дребни столове,
«Да наседат кумици.»

[Слушана отъ Мария Попова от Влъкова Слатина Кутлов. окол. Лом. окрѫгъ].

Или друга:

«Напре́д, напред кумице
«Напред ти се паднало,
«Та размитай дворове,
«И нареждай столове
«Че ще дойдѫтъ Лазарки
«Сé се руси девокіи
«Се са бели червени.»

[Слушана отъ Елена Манафска отъ Чиренъ Вратч. окрѫгъ Вратч. околия].

новци колко сакаш!» е также пословица, съ която се укорва мързеливия, а при това претенциозния човѣкъ. «*Коматан—Готован*» е друга пословица съ сѫщето значение.

(39) *Бухàлкја* е дърво, дьлго около 50 с. м. широко 10 с. м. а дебело около 1 до 2 с. м. съ дръжка. Съ бухакіата селенката въ тоя край, буха когато пере черги, беневреци, дрѣхи и други дебели домашни постелки или облѣкла. Ще бѫде и за нея говорено по пространно въ третата отъ «Жива Старина.»

[illegible]

[illegible]

> [illegible]
> [illegible]

> [illegible]
> [illegible]

> [illegible]
> [illegible]

> [illegible]
> [illegible]

> [illegible]
> [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

мицата съ *турта* и *перашки* (чьрвени яйца), ще насѣдатъ да ѣдѫтъ и слѣдъ обѣдътъ ще играѭтъ хоро и ще пѣѭтъ:

«Прости. прощавай кумице!
«Че сме ти много говели,
«Отъ Лазар па до Великден.»

[Слушана отъ баба Петковица изъ Осиково Вратч. околия].

Слѣдъ това се разотиватъ.

Съдръжанието на горнитѣ редовци се подкрѣпя и отъ сѫществующия и до днесь обичай: момитѣ отъ Лазарница до Великдень *говѣѭтъ* (не говорѭтъ) прѣдъ момата, станѫла тѣхна кумица.

Значението на кумицата днесь се запазило само въ това, че ако момитѣ идѫтъ по полето за *киселiгк*, гiергiовка, за *метли*, *енiовки*, *на гѫби*; ако се съберать на *седѐнкiа* и пр. — навредъ щe бѫде кумицата пръва, безъ неѭ не отиватъ, защото змейоветѣ щѣли да да имъ напакостѭтъ.

Другъ обичей или обрядъ не сѫществува, или поне азъ неможихъ да открия.

На тоя день приематъ поздравления като именнъ денъ всичкитѣ, които иматъ имена: Връбанъ Връба, Цвѣтанъ, Ввѣта, Цвѣтко, Цеко, Цоло.

---

7. *Априлъ Гергевско мѐсецъ*

а) *Гiергiовден* или *Гiѐргiевден* [23 Априлъ св. Великомѫченикъ Георгии].

Зимата вече изминѫла, пролѣтьта дошла въ пълната си красота. Всѣкакъвъ страхъ отъ студъ е вече отстраненъ. *Халàта* е убита вече, и всичко живо трѣбва да се радва.

Гiергiовден се празднува въ тоя край по слѣдующия начинъ.

Единь день прѣди *Гiергiовден* всичкитѣ моми и момци отъ едно село или отъ една махла на чело съ своята кумица отиватъ въ полето да берѫтъ *гiергiовка* и *бàбина душица* (трѣви), кои-

то сѫ нуждни зи вѣнеца на агнето, което ще се коле. На полето момитѣ и момцитѣ ще играѭтъ хоро, ще пѣѭтъ и се връщатъ въ селото съ пѣсни.

Въ Бѣлоградчишко (село Ружиници), когато момитѣ берѫтъ гіергіевка за вѣнеца на агнето пѣѭтъ тая пѣсень:

«Пошли момичета
«На зелено цвекіе
«Млади момичета
«На вили на лопати
«Голѐм се гіавол докарало
«Момчето змиа уàпала
«Момичето манáрче посéче
«Момчéто кàрат на кола
«Момичето носат на носилкіа
«Момчето копат пред църква
«Момичето копат зад църква
«На момчето садат зелѐн бор
„На момичето зелѐна борика
«Момчето дума борики:
«Расти ми расти борико
«Борика Бору говори
«Неможем либе неможем,
«С'клòнете да се срастéмо
«В'корена да се зберемо
„Тѐбе е макіа майчица
«Мѐне е мàкіа мàщеа
«Зáран мàкіа ти доáжда
„У корена те полива
«И ти връшеца іоправіа
Голéм да растéш порастéш.
«Мене е макіа мащеа
«По пладне при мене доажда

«С' кипéла вода полива
Връшéца ми с'пръсти прекръшва
«За това неможа да растѫ
„Да растѫ либе порастѫ.

[Слушана отъ Веца Василева село Ружинци Бѣлградч околия Вид. окрѫгъ].

Отъ *Гергiовката* и *бабинадушица* се прави вѣнецъ, въ когото турѭтъ още и *вощена свѣщь* и *червено маханiе*. Тоя вѣнецъ се туря на главата на агнето и го занасятъ въ черквата при попа, за да му чете молитва. Послѣ молитвата, агнето закалватъ, всичката кръвь събиратъ въ котель, за да се не гази и да ѭ не *локат* псетата. Съ тая кръвь намазватъ вратата, прозорцитѣ, челото на дѣцата, а останѫлата, или закопаватъ въ земята, или ѭ хвъргатъ въ рѣката. Агнето се напълнва съ *дробенiѐ* и се гужда да се опече. *Ягънцата* се пекѫтъ въ дупки, изкопани въ земята по една такава дупка или пещь за нѣколко кѫщи, наредени 10 до 12 такива пещи. Додѣто ягънцата се пекѫтъ хората се веселѭтъ.

Ягънцата сѫ опечени и всѣкой занася своето яганце въ черквата. Като се свръши св. литургия, попътъ прѣкадва ягънцата, хлѣбоветѣ и трапезата, слѣдъ което всичкитѣ, на опредѣлено мѣсто за тоя день въ дворътъ черковенъ насѣдатъ та ѣдѫтъ. Попътъ, като прѣкади яганцата, взима отъ всѣкое ягне *дѣсната плѐшка*, *долната челiусть*, *петлята* и отъ колачьтъ: «*св*, *Георги*» а за молитвста, която челъ на агнето дрѣди да се заколе, зима кожата му.

Ѣденьто и пиеньто трае до икиндия. Женитѣ, щомъ се наѣдѫтъ, ставатъ, събиратъ останѫлото отъ хлѣба и агнето и занисатъ дома, за да ѣдѫтъ и другитѣ домашни, които не сѫ можали да присѫтствуватъ на прѣкадваньето,

Тоя обичай сѫществува само въ планинскитѣ села, кѫдѣто, въ всѣкой черковенъ дворъ не срѣщнете въ двора покрито само отъ

горѣ мѣсто, за да ѣджтъ яганцата на Гергіовдень. Въ другитѣ села, яганцата и колачитѣ се носіжтъ въ черква при попа, но слѣдъ, като прѣкади, всѣкой си отнася дома да ѣде, и не ѣджтъ въ черковния дворь.

До *Гергіовден* въ тоя край не ѣджтъ нищо пролѣтно и младо: чесновъ лукь, червенъ лукь, мирудия (майданосъ), салата, пиле, ягне и друго; ако ли пакъ лукътъ, чесанътъ, мирудията сж *непролетніáци*, а есеніáци, то се ѣджтъ.

По нѣкждѣ додѣто се ѣде агнето или послѣ, като се наеджтъ пѣжтъ тая пѣсень на трапезата или на оро

„Петкана Стояну говори:
„Либе Стоене, Стоене!
„Нещо щем да те попитам:
„Като си иде день Гергіéвден,
„Сас какво ще го посрѣщнеме,
„Като сми ора сиромаси?
„Стоянъ си Пекани говори:
„Либе ле Петкано, Петкано.
„Либе ле женà пáметна,
„Пáметна іоще рáвумна!
„Като си *момà* (а) майчина,
„Майчина іоще бáщина,
„Нéмаш ли нѣщо да дадеш,
.‚Та ягніе да си купиме?
‚.Петкана Стояну говори;
„Либе Стоене, Стоене,
„Либе ле сиромашйо ле!
„Язе си имам, либе ле

а) Въ тоя край думата *мома*, както е въ тая пѣсень нѣма никакво значение, а стоѝ само като узречи𝔫а. Така на вредъ се казва: «мома мамо ма!» «*мома жено*!»

,,Гривни та па пръстеніе,
,,На залога да ги іоставим
,,Та ягне да си іуземем.
,,Като пръстене даваше,
,,Пръстеніе още и гривни,
,,Петкана Стояну думаше:
,,Либе Стоене, Стоене,
,,Като ютидеш на пазáр,
,,На десна страна не връви
,,Тамо са моите бракіа
,,Они щжт познаят пръстеніе
,,Пръстене іоще и гривни.
,,Та не щжт ягніе да дадат.
,,Ноло́ на лево да идеш.
,,Іотиде си Стоянъ на лево
,,Залага гривни и пръстеніе
,,Ягніе да си іуземе,
,,Гіергіовден да си посрѣщне
,,Пред дружина да се іотсрами.
,,Іовчар си Стояну говори:
,,А бре Стоене сиромашйоле,
,,Защо залагаш пръстеніе
,,Пръстеніе іоще и гривни?
,,Като е іутре Гіергіевден,
,,И невести ще на чешма да идат,
,,Іу гривни іоще пръстеніе
,,Само Петкана без гривни
,,Без гривни іоще пръстеніе

«Кждe си одила мома невесто?» и пр.. Въ много случаи се замѣства съ друга дума *ома*: Омá женà, оти се боиш? Думитѣ: *момс* или *ома* сж узречици, когато се обръща човѣкъ къмъ жена.

,,Сите ще Петкана да питат:
Петкано, момà, Петкано.
,,Като си, момà майчина,
,,Майчина та па бащина,
,,Кáмо ти, мома пръстеніе,
,,Пръстеніе, момà и гривни?
,,Какво ще бѫде Петкани?.
,,Стояну жалба дожалé.
,,Не іузе си іягне Гіергіовско
,,Ноло се празен повръна,
,,Ина Петкана говори:
,,Петкано либе іубаво,
,,Я иди либе нàвода
,,Студена вода донеси,
,,Мѫжко детенце іокѫпи
,,Іокѫпи іоще премени.
,,Іу нова градинка іулезнѝ
,,Набери цвѣкіе свéкакво,
,,Шарен му вéнец іуплетѝ
,,Че ще іу церква да идем
,,Молитва да му почетѫт.
,,Петкана женá разумна,
,,Рáзумна та па пàметна
,,Послушала е Стояна,
,,Та си вода донела,
Іокѫпала е детенце,
,,Іокѫпала тапа променила.
,,Набрала е цвекіе свекакво,
,,Шарен му венец извила.
,,Стоян си іу цържва іотиде
,,Мѫжко си детенце занесе,
,,Молитва да му почетѫт,

,,После се назад повърна
,,Детенце да си заколіе,
,,Гіергіевден да си посрѣщне
,,Пред дружина да се іотсрами.
,,Петкана нищо незнае,
,,Знаяле сж Петканините
,,Петканини девет бракіа
,,Нá съне м' ги се казало,
,,Че наместо іягне гіергіовско
,,Стоян ще дете да заколіе,
,,Гіергіевден да си посрещне,
,,Пред дружина да се іотсрами.
,,Стоян е рано подранил,
,,Іузел е мжжко детенце,
,,Іоще остро ножленце
,,Іотишел іу нова градинка,
,,Детенце да си заколіе
,,Кога му ржцѐте връзваше,
,,Детенце дума продума,
,,Дума дъртешка и умна:
,,Іубаво ми ржце да връзеш
,,Да не би нещо от болки,
,,Посегнем тебе убием.
,,Тамам си това издума,
,,Петкана зад него стояла,
,,Стояну ржка фанала
,,И на Стояну говори:
,,Имаме іягне Гіергіовско,
,,Има сас що да се іотсрамим
,,Пред твойта верна дружина.
,,Бракіа ми сж іягніе донеле.''

(Записана отъ Стоянъ (Невчевъ Кустевъ, циганинъ) Смирнен-ята въ Бистрилица)

Друга

На трапезата или на хоро се пѣятъ само слѣднитѣ хоро-водни пѣсни:

„Отгоре идат три санджаре
„Први санджарь се млади невести
„Двекiа санджар се млади момци
„Третiа санджар се млади девокiа
„Млади момци верно се молат:
„Іотвори ни Св. Георгiа
„Да ти вылеме вакло iагне
„Да ти сереме крьсно сиренiе.
„Невести се верно молат:
„Іотвори ни свети Георгiа.
„Да ти месиме шарен колачь.
„Девокiа се верно молат:
„Іотвори ни св Георгiа,
„Да ти береме ўсено цвекiе,
„Да ти виеме зелен венец
„Да ни iотървеш iот чръно робство."

[Слушана отъ Вела отъ Ружинци].

До *Гергьовден* младитѣ булки носатъ горна дрѣха и забраждатъ се ниско, за да не имъ се виждатъ вѣждитѣ и очитѣ. Когато попътъ ще почне да прѣкадява агънцата и колачитѣ, булкитѣ хвърлятъ горнитѣ дрѣхи и забраждатъ се по-прибрано, така щото вече имъ се виждатъ вѣждитѣ и очитѣ.

Въ Горни Лом, Долни-Ломъ и другитѣ планински села въ Бѣлоградчишко и Берковско (Влашко село, Чипровци, Копиловци и др.) дрѣхитѣ на булкитѣ ще съблича дѣвера. Слѣдъ като съблече дрѣхата на булката, до нѣто свекървата и забражда «мѣд-*гуша*» дѣвера турга на вратътъ (шията) си торба и върви по

хората и всѣкой му спуща по малко хлѣбъ и мѣсо въ торбата. Значението и тѣ самѝ не знаѭтъ; останало било отъ *стараніе.*

До тоя день се не доѭтъ овцитѣ. На тоя день ще издоѭтъ овцитѣ и първото млѣко ще се хвърли.

Въ село Стакіовци и въ другитѣ планински села въ Бѣлоградчишка околия, тоя обрядъ се съпровожда съ слѣдующитѣ пѣсни и обряди.

Още отъ вечертьта, срѣщу Гіергіевден момитѣ ще се събиратъ и ще отидатъ въ планината да бержтъ цвѣте, отъ което ще увиѭтъ на другия день три вѣнци: единия за овцата, която се най-напрѣдъ обагнила, втория за нейното агне, а третия за ведрото, въ което ще млъзжтъ (доѭтъ) най напрѣдъ овцитѣ.

Когато тръгнжтъ за цвѣтье, щомъ излѣзнжтъ накрай-село, момитѣ почнуватъ да пѣѭтъ тая пѣсень:

«Стоян стоѝ на клàдинецъ
,,Редом гледа по девокіи
«По девокіи по невéсти
«Ни една му не омилé
«Како Стана посестрима.(а)
«Стоя Стàни говореше:
«Леле Стáно посéстримо,
«Иди дóма премени се
«У рубинку потурнѝку
«Егà би мѝ омрьзнула.
«Па пойдоше да кумую
«Минали су гора божурова
«Стоян Стàни проговори:
,,Леле Стано посестримо,
,,До съг си ми посестрима

а) За значение на *посестримати* гледай: 8 Спасовски месец Май буква *в* Спасовден: *ходење на росен.*»

„Ян съ [illegible] гърло [illegible].
„Провикнуі се Стана сестра
„Пойте [illegible] голуби
„Звънни горе [illegible]
„Тамо [illegible]
„[illegible] мене [illegible]
„[illegible] да се [illegible]
„Дали може ли не може".

(Слушана отъ баба Вела и записана отъ Д. Банковъ окол. Началникъ въ Бѣлоградчикъ.

Като стигнатъ въ [illegible] предишна пѣсень. До-гдѣто берятъ [illegible] още и тая пѣсень:

„Стопайте се [illegible] злато [illegible]
„Златото да се преброява
„На брой [illegible] две девойки
„Ангелина и Тодора
„Загазили се [illegible]
„Тодора истанала
„Ангелина се удавила

Слушана е отъ баба Вела и записана отъ Д. Банковъ.

Като [illegible] въ [illegible] и пѣятъ слѣдующата пѣсень:

„[illegible]
„[illegible]
„[illegible]
„[illegible]
„[illegible]
„[illegible]
„[illegible]

[illegible]

би заминжлъ змията, а да не ж утрепе ще бжде *ирѝклетъ*.

Ето защо никой неиспуща случая да ж убие, щомъ ж съгледа.

Тоя страхъ отъ змията и тая не́нависть къмъ неж немогжтъ се обясни друго яче, освѣнъ чрѣзъ прѣдположение, че тѣ сж донесени отъ нѣкждѣ, дѣка змията е дѣйствително страшна и опасна, а съчувани сж между нась днесь по наслѣдство и чрѣзъ прѣдание. И ако вземемъ прѣдъ видъ много-бройнитѣ прикаски и тайнственнитѣ прѣдания, които сж съчувани между народа за змията, то трѣбва да дойдемъ до едно подобно заключение.

Споредъ народното вѣрвание, змия та е била нѣкога човѣкъ и когато станжлъ *младожѐнiъкъ*, чрѣзъ магиитѣ на една вѣщица-магйосница билъ прѣтворенъ на змия. Причинитѣ на това сж били, че той *измáмилъ* (прѣлъстилъ) една мома и ж оставилъ(а). Въ това си ново положение змията се приближава до *гiàвола* и получила е и такава сила Въ тоя край никога несмѣжтъ да кажжтъ змия, но *гiàвол*.

(а) «Имáло еднó врéме едӹнъ ергѐнинъ и он измамѷл еднá момá. Онá мислӹла, че он че е зéме за жена, но он се iоженил за друга. Момата се разядòсала и iотишлá при една магiосница и ѝ испrиказала сичко. Магйосницата се обчала (обещала) да накаже момъка и направила магиитѣ. Когито мóмъка се венчáл сáс другàта момá и вечертá ги свѐли, момъка се префиторил на змия. Момáта се iоплàшила, но змията-младожéнiък ѝ проорутувала и е *ослобóдил* да се небои. Такава змия младоженiъка iостанал за дълго време. Магiосницата-вещица била му нарекла да бжде змия до тогива, додето се не сети некой да му изгори ризата. Вечер младоженiъка-змия си доòждал, събличал си ризата (змиите имат риза) и ставал iубавец-момък; зарантá iобличал си змийската риза и префтарал се па нà змия. Така се минало неколко годин; невестата питала, распитвала за магии и случила та нашла друга магйосница-вещица. Тая магiосница-вещица познала, iот що е направено на младоженiъка и казали на невестата му: когито се съблече вечер младоженiъка змиската риза, да земе та да е фръли iу огинiь и да го поляе съ една вода. Така и направила. Вечерьта си дошъл момъка, съблекал си ризата и легнал да спи. Он казал на жена си, че iу змийското царство умрел бил един много прочут големéц и че змийския цар щел' бил него да изберѐ за тáкъвъ. Жената слушала и си

«Я видо(x) *един гiàвол»* или *«тадѣва, у тоя гръм има един много голем гiàвол»* или *«Тоя гiàвол се не бие»* и пр.

Змиитѣ иматъ свой царь—*«Змийски царь»*, който живѣе въ пещера, сѣди на прѣстолъ отъ змии и гущери. Около му стоѭтъ смòкове *големцй*, а прѣдъ входътъ на пещерата на стража стоѭтъ змии *ридòвкини*. Царьтъ се познавалъ по туй, че на опашката си има топка отъ *безценн камик*. Тоя *безценн камик* се изработва отъ самитѣ змии. Царския синъ и царската дъщеря, както и царскитѣ *големцѝ* и *пръвенцй* иматъ также *бесценн камик* на опашката си. Въ пещерата има натрупано *имàнiе безброй* въ злато, сребро и драгоцѣнни каманье, а царьтъ още има нѣщо пò скѫпо: пръстень подъ езика си, който има чародѣйска сила и може да прѣтваря прѣдмѣтитѣ па и самия човѣкъ(б).

мълчала. Като заспал младоженiъка, iона станала полегичка, зела магйосната вода, та го порѫсила, послѣ зела змийската му риза, та iу ôгинiь. Ризата испръщѣла и младоженiъка скочѝл. Потръчал на кѫдѐ ôгинiь да дръпне ризата, но iона вече била изгорела. Он се много сърдил на жена си, оти да изгори ризата, та сега неможе вече да стане на змия и друг на негòвото место че бѫде поставен за големѐц. Така iон си останал човѐк и си живели сас невестата.

[Слушана отъ Цвета Торньова гр. Ломъ].

(б) Имало едно време един iовчар слуга у един сѐленин та му пàсал iовцѝте. Един дѐн, като седѐл подъ едно дрърво, а iовците пасли, видел татък наблизо един пожàр; всрѐд пожарà едно дрърво, на което пищала една змия. Iовчарина iотишъл при пожара и змията му проорутувала: «пружи си тоягата та ме избави iот пожари, я че ти заплатим скѫпо и прескѫпо!» Iовчарина си пружил тоягата и змията се увила около тоягата и излезнала из ôгинiь. Тогива змията му рекла: »Какво сакаш да ти дадем?» а момчето iотговорило: »И я незнам, какво ми дадеш, това.» змията му рекла: «Айде да идеме iу нас, при баща му, iон е цар на змиите. Он че ти дава сичко, и злато, и сребро, и безценни каманье, нол ти да не зимаш нишо, а да сакаш прьстена що е поди езика му. Тоя прстен е магйосничен: като го iудари iу нещо, из него излизат четири арапе сас кошарища на главата и че те питат: какво сакаш. Ти каквото ти трѣбва заржчай, ги и они тутакси че ти извършатъ.»

Одили, одили и дошли до една голѣма пѐщера. Пред пещерàта стояли много змии-усойници: това сѫ биле вратарете; iони съскали на момчето,

се храни съ яйцата и пиленцата на птицитѣ. Той свири и съ това обаждалъ на другара си, гдѣ се намира.

Дрѣвото *леска* (лесковина) е священно дрѣво за змията; то е нейния *кръстникъ*, за туй, ударена змията съ лескова пръчка, тя умирала и отъ единъ ударъ.

Змийската трѣва е посватена на змиитѣ и се употрѣблява за лѣкъ срѣщу ухапано отъ змия.

Щомъ излѣзнатъ изъ змиовището си, всѣкоя змия хвърга ризата си и се облича въ нова риза; тая риза (кожа) се употрѣблява отъ бабитѣ за лѣкъ.

Змията знаяла тайнитѣ цѣлебни сили на трѣвитѣ, затуй и вѣщицитѣ зимать змия, за да ѝ помага при събиране разни лековити и магийски билки.

Тия прѣдания, приказки и вѣрвания за змиитѣ сѫ поддържали страхътъ отъ тѣхъ и ненавистьта къмъ тѣхъ и сѫ запазили празднованя, учредени въ тѣхна честь.

Отъ обичаитѣ и обрядитѣ, запазени сѫ само слѣднитѣ:

Срѣщу [illegible] денъ, послѣ [illegible], въ всѣкоя кѫща мома, [illegible] или [illegible], [illegible] и [illegible] или ръженъ [illegible] цѣлото гумно, [illegible] — всички като извикватъ гласно:

[illegible]

или

[illegible]

или

[illegible]

[illegible]

или

[illegible]

[illegible]

или

[illegible]

«Че идат хатъре
«Да ни мерат с кантаре.»

На самия день на Еремия, жените събиратъ се жени, невѣсти, моми, момиче отъ една махла на едно мѣсто, донасятъ глина, размѣсватъ я съ вода, утъпкватъ *кальта* (кал), отъ която правятъ *чиреннія* (чиренна подница—ци), за всѣкое кѫща по шесть-шесть. Това се казва *газеніе чиренніи*.

Значението на туй *газеніе чиренніи* се състои въ това, че всѣкой, който газилъ на тоя день *чиренніи*, той прѣзъ лѣтото нѣмалъ да бѫде ужиленъ отъ змиитѣ, а въ която кѫща имало *чиренніи*, газени на тоя день, въ тая кѫща (*мѫжа*) не влизали змии прѣзъ лѣтото.

Змията много бѣгала отъ огньтъ, затова се бои и отъ всичко, що има работа съ *огнищ*: машитѣ, *ръжениъ огрибката* (остружката) сѫ само за огань а въ чирепнитѣ се пече хлѣбъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

б) *Русалско среда* (Преполовение).

Наближава русалската недѣля, която се празднува въ честь на русалкитѣ, и русалската среда е единъ видъ прѣдпразднество. Въ тоя день женитѣ неработятъ; още отъ сутреньта прѣди зори се набира *пелинъ* и се раздѣля по кѫщи, а на всѣкого се дава по едно стръкче пелинъ, за да го носи при себе си прѣзъ деньтъ.

Други обреди и обичаи нѣма.

в) *Спасовден* (Възнесение Христово).

Русалската недѣля си приближава и *русалкитѣ* ще се явятъ. Прѣди обаче да дойдатъ тѣ, се приготовляватъ за тоя праздникъ. Беръть цвѣке, та да си накичатъ китки и увиятъ вѣнци. Това цвѣке е *Росенъ* най-любимото на русалкитѣ цвѣтье, а берѫтъ го срѣщу Спасовден въ полунощь (тъкмо добе). Въ тоя слу-

се храни съ яйцата и пиленцата на птицитѣ. Той свири и съ това обаждалъ на другара си, гдѣ се намира.

Дървото *лескà* (лесковина) е священно дръво за змията; то е нейния *кръстникъ*, за туй, ударена змиата съ лескова пръчка, тя умирала и отъ единъ ударъ.

Змийската трѣва е посвятена на змиитѣ и се употрѣблява за лѣкъ срѣщу ухапано отъ змия.

Щомъ излѣзнѫтъ изъ зимовището си, всѣкоя змия хвърга ризата си и се облича въ нова риза; тая риза (кожа) се употрѣблява отъ бабитѣ за лѣкъ.

Змията знаяла тайнитѣ цѣлебни сили на трѣвитѣ, затуй и вѣщицитѣ зиматъ змия, за да ѝ помага при събирание разни лековити и магийски билки.

Тия прѣдания, прикаски и вѣрвания за змиитѣ сѫ поддържали страхътъ отъ тѣхъ и ненавистьта къмъ тѣхъ и сѫ запазили праздника, учреденъ въ тѣхна честь.

Отъ обичаитѣ и обрядитѣ, запазени сѫ само слѣднитѣ:

Срѣщу тоя день, послѣ *заодслънце*, въ всѣкоя кѫща мома, момиче, жена или дѣте, взима *машите* и *ръжѣнът* или ръженіъ и *огрибката* (острушката) удря едно въ друго, обикаля цѣлото гумно, оборъ, кошари, градини — всичко като изговаря гласно:

«Еремия *ўсело*, змия *ўполіе*»

или

«Еремия *ўсело*, змия *ўморе*»

или

«Смок, змия *ўполіе*

«Еремия усело.»

или

«Бегайте змии гущери

«Че іутре е Еремия

или

«Бегаите змии гущери

«Че идат татаре
«Да ви мерат с' кантаре.»

На самия день на Еремия, зараньта събиратъ се жени, невѣсти, моми, момци отъ една махла на едно мѣсто, донасятъ глина, размѣсватъ ѭ съ вода, угáзватъ *тúніа* (каль), отъ която правѭтъ *чирепніи* (чирепніа подница—ци), за всѣкоя кѫща по петь-шесть. Това се казва *гàзеніе чирепніи.*

Значението на туй *газеніе чирепніи* се състои въ това, че всѣкой, който газилъ на тоя день *чирепніи*, той прѣзъ лѣтото нѣмалъ да бѫде уязвимъ отъ змиитѣ, а въ коѭто кѫща имало *чирепніи*, газени на тоя день, въ тая кѫща (*ижа*) не влизала змия прѣзъ лѣтото.

Змията много бѣгала отъ оганіъ, затова се бои и отъ всиччо, що има работа съ *оганіъ*; машитѣ, *ръжéніъ огрибката* (остружката) сѫ само за огàніъ а въ чирепніитѣ се пече хлѣбъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

б) *Русалска среда.* (Преполовение).

Наближава русаліската недѣля, която се празднува въ честь на русалкитѣ, и русаліската среда е единъ видъ прѣдпразденство. Въ тоя день женитѣ неработѭтъ; още отъ сутреньта прѣди зори се набира *пелинъ* и се расхвърга по кѫщи, а на всѣкого се дава по едно стръкле пелинъ, за да го носи при себе си прѣзъ деньтъ.

Други обряди и обичаи нѣма.

в) *Спàсовден.* Възнесение Христово.

Русалската недѣля си приближава и *русалкіитѣ* ще се явѭтъ. Прѣди обаче да дойдѫтъ, тѣ се приготовляватъ за тоя праздникъ. Берѫтъ цвекіе, та да си накитатъ китки и увиѭтъ вѣнци. Това цвекіе е *Рòсена*, най любезното на русалкитѣ цветье, а берѫтъ го срѣщо Спàсовден въ полунощь (глуо доба). Въ тоя слу-

отива, поржсва мѣстото, дѣто е лежалъ и говори: *«Простете, ако сме прегрѣшили!»*

Слѣдъ това си тръгватъ, но безъ да смѣжтъ да се обърнжтъ назадъ да поглѣднжтъ. Като заминжтъ болнитѣ и се съмне, овчаретѣ, които знажтъ, кждѣ има росенъ, дохаждатъ и обиратъ всичко, що е останжло. Трѣбва да знаемъ, че никой другъ неможе да вземе нѣщо отъ тия нѣща, освѣнъ овчаретѣ, които, спорѣдъ народното мнѣние, сж любимци и на самодивитѣ и на русалкиитѣ.

Побрàтимитѣ и *посéстримитѣ*, хванати въ тоя случай при извършванието на тоя обрядъ, се считатъ като сжщи кръвни: братъ и сестра и между такива момъкъ и мома, или мжжь и жена, бракъ не се позволява.

На тоя день има много сборове по селата, а именъ день иматъ онѣзи, които носжтъ имена: *Спасъ*, *Спаса*.

---

9) *Русáлгски мѣсец. Енідвски месецъ. [Юни]. Петровски мѣсецъ*

а) *Русáліска недѣля* или *Русàліа* [Недѣлята отъ Съшествие Св. Духа (Св. Троица) до недѣля Свѣхъ-Святихъ или до Кжсá Прѣсвета].

Русаліската недѣля почнува отъ пондѣлникъ слѣдъ Сошествие и трае до недѣлята Всѣхъ-Святихъ, или както ж наричатъ по тоя край *Кжсà-прѣсвета*.

Русàлікитѣ спорѣдъ вѣрванието на народа, както ги вече описахме, сж моми, сестри на самодивитѣ. Тѣ дохаждатъ при насъ само прѣзъ русаліската недѣля, за да даватъ плодородие.

Въ честь на тия русаліки се празднува цѣла тая недѣля.

Нѣкога прѣди 50-100 години се пазила тая недѣля много пó-строго отъ колкото сега: тогава прѣзъ цѣлата недѣля не е смѣилъ никой да хване нѣщо да работи; днесь се празднуватъ строго само пондѣлникъ, срѣда и петъкъ, а въ вторникъ' четвър-

тъкъ и сѫббота работѭтъ само *дòпладне*, а *òтпладне* правѭтъ момитѣ и момцитѣ хорò

Прѣзъ цѣлата недѣля никой не смѣе да спи прѣзъ деньтъ, защото щѣлъ билъ да *ограйше*; всѣкой трѣбвало да носи при себе си *пилинъ*, за да немогѫтъ му напàкости русалкiитѣ. Ако нѣкой би се осмѣлилъ да работи нѣщо, вь пондѣлникъ, срѣда или петъкъ, то непрѣмѣнно би налѣтѣлъ на болѣстъ. Болѣстьта, на коѭто човѣкъ налита прѣзъ русалiската недѣля, се казва русалiска болѣстъ и тя е, или *ограмà*, или *чалдѝсванье*, или съвършенно полудѣвание; тая болесть може да се излѣчи само прѣзъ русалiската недѣля и то само отъ *русалиитѣ*.

Русалiкитѣ испращали били и друга една болестъ, която въ тоя край наричатъ *«русáта»* а още и *«злáта кiела.»* Праздненствата се отнасятъ и въ честъ на тая болесть: който празднува прѣзъ русалiската недѣля, тая болестъ не можла била да го хване.

Единственното останѫло запазено и до днесь сѫ *Русалиитѣ*, или както ги наричатъ по тоя край още и *Калушáре*. Тия *русалии* или *Калушаре* ходѭтъ прѣзъ тая недѣля, та лѣкуватъ *русàлiскитѣ* болести. Нѣкота такива русалии е имало навредъ, а днесь сѫ запазени само въ нѣкои села, населени отъ власи.

Тоя обичай е интересенъ и азъ щѫ го опишѫ тукъ тъй, както ми се той прѣдаде отъ лица, свѣдущи. Свѣденията за *калушаретѣ* или Русалитѣ ми сѫ дадени отъ Маринъ Становъ Вражатòрина, когото още казуватъ и *«Бацо,»* отъ село Калугеръ-махла, Лом. окол. Лом. окрѫгъ; тоя Маринъ е билъ главатàръ на Калушаритѣ въ течение на 20 години; още ми е расказвалъ и Дѣдо Опро отъ село Варушъ-махла и отъ други.

Въ това, нека го наречемъ, установение важни нѣща сѫ:

Ватафинътъ на калушаретѣ, който е тѣхенъ главатаръ и прѣдводитель.

Числото на калушаретѣ

Тоягата на калушаретѣ
Знамето на калушаретѣ
Калушаретѣ и длъжностьта имъ
Свирачътъ на калушаретѣ
Заклинанията на калушаретѣ
Игритѣ на калушаретѣ
Гърнето съ буреніетѣ
Паданьето на калушаретѣ
Лѣкуваньето на болния.

Ний ще опишемъ тия нѣща подробно и по редъ.

Ватафинътъ е душа на това установление; безъ ватафинътъ е немислимо и самòто калушарство. Той е тѣхния началникъ и главатаръ, но не по изборъ, а по наслѣдство и по нужда. Той е началникъ на калушаретѣ по своето знание, по чародѣйската сила, каквато никой другъ нѣма, а неможе и да ѭ получи. Само ватафинътъ знае, какви буреніе трѣбва да бѫдѫтъ употрѣбени, за да могѫтъ болнитѣ да бѫдѫтъ излѣчени; само той знае тайнитѣ сили на тия билкіи и самодивски трѣви; само той знае заклинанията и тайнитѣ на заричанията, прѣдъ които благоговѣѭтъ самодивитѣ, самовилитѣ па и самитѣ *русàлкіи* и другитѣ лоши духове, и ставатъ послушни, и само той е ограденъ отъ магиитѣ и чародѣйствата на магйосницитѣ и вѣщицитѣ. Само ватафинътъ има право да избира калушаретѣ; само той ги *оглашава*, обучава, поучава и заклиня; той рѫководи игритѣ; той прѣдопрѣдѣлява лицата, които, за да се изцѣри болния, трѣбвало да паднѫтъ въ несвѣсть.

Отъ тука излиза, че ватафинътъ до нѣкждѣ трѣбва да бѫде роденъ такъвъ. И дѣйствително, това звание се прѣдава по наслѣдство отъ баща на синъ, внукъ и пр.

Безъ ватафинътъ калушаретѣ не могѫтъ да изцѣряватъ болни. На ватафинътъ се подчиняватъ калушаретѣ слѣпо и испълняватъ буквално всичко, що той заповѣда. Не само почитъ и уважение,

нѣкакво религиозно благоговѣние и почитание хранжтъ калушаретѣ къмъ личностьта на ватафинътъ. Въ врѣме на игритѣ, *прѣзъ русалската недѣля*, ватафинътъ за другаретѣ си калушаре е почти като свръхестественнъ; прѣзъ тая недѣля той е въ постоянно сношение сь духоветѣ, отъ които чърпялъ сила и мощь за чарадѣйство па и пророчество.

Това е ватафинътъ въ установленнето «*Русалиитѣ.*»

Калушаретѣ сж обикновенни човѣци, които ставатъ калушаре само чрѣзъ посвятение въ това звание и длъжность. Калушаръ може да бжде всѣкой, които има слѣднитѣ качества: да е пъргавъ, *легкъ*, *печенъ* и може да издържи лишения; освѣнъ това, изисква се още и да е добъръ и вѣщъ играчь. Най-прѣдпочтителното качество е да знае, и добрѣ да играе, и дълго да може да издържи играта.

Ако нѣкой поиска да постжпи въ русалиитѣ, трѣбва да отиде при ватафинътъ и да му заяви за това. Ватафинътъ, прѣди да му обѣщае, *допйтва се* (съвѣщава се) до по старитѣ калушаре и събира свѣдения за него и живота му отъ роднинитѣ; ако се укаже, че е кавгаджия и пияница, той неможе да бжде приетъ въ обществото на русалиитѣ. Особенно се пазжтъ отъ пияница, защото човѣкъ пияница, нити може да издържи игра дълго врѣме, нити пакъ може да пази тайна.

Веднъжъ на желающия казано, че може да бжде приетъ въ обществото на калушаретѣ, той трѣбва да се приготовлява, за да бжде порженъ и да положи клетва. Прѣди всичко той трѣбва да пости три дня. [Дѣдата на Маринъ каралъ да постжтъ такива цѣла недѣля, а сега нѣкои и не постжтъ], послѣ го опитватъ да ли може да издържи игра дълго врѣме безъ отпочивка. Додѣто играе новия, присжтствуватъ ватафинътъ и нѣколко калушаре отъ най-старитѣ. Слѣдъ това новия-е длъженъ да играе и да се упражнява цѣла недѣля подъ надзорътъ на едного отъ най-старитѣ калушаре, който и за напрѣдъ се счита неговъ единъ видъ настав-

никъ. Тоя наставникъ обучава и приготовлява новия си ученикъ за посвятението му въ калушарството.

Когато новодошлия е испитанъ отъ всѣкоя една страна и когато той е вече готовъ, ватафинътъ пристжпва да го въведе въ крherгътъ на обществото калушарско.

Най-напрѣдъ иде заклинанието.

Прѣдъ *байрака* (знамето) и калушарската тояга, новия повтаря думитѣ на ватафина. Думитѣ сж страшни. Клетвата е сборъ отъ всички народни клетви, съ които народътъ проклиня. До колкото съмъ можалъ да схванж, заклинанието има слѣдующето съдържание и върви по тоя редъ:

Новия се заклева:

«У кжщата му огньище да нѣма, куминь да не пуши, змии и гущери да се вждятъ, кукумевки и буляци (бухали) гнѣздо да вижтъ. Жена да му не трае, люлка да не види, дѣте да му не заплаче. Въ гумното: овца да не блеи, волъ и крава да не мукатъ, конь и кобила да не цвилжтъ, куче да не лае; бурені́е и трънíе да расте, пусто и помегено да е. Той самъ: с'очи да невиди, с'уши да не чуе, съ езикъ да не говори; отъ нищо *нàситка* да нѣма, нигдѣ мирка и *свръттка* да нѣма; дѣто стжпи пусто да става, що хване ди съхне, прѣдъ него чума, задъ него холера; землята коститѣ му да не приеме». Слѣдъ това заклинание новия цѣлува знамето и тоягата и става калушаръ.

Подобно заклинание се извършва всѣкога, когато ще се съберхтъ калушаретѣ да играхтъ прѣзъ *Русалíската недѣля*.

Числото на калушаретѣ также играе роль много важна въ калушарството. Лицата, които ще играятъ прѣзъ *русалíската* недѣля трѣбва да бхдхтъ: 3, 5, 7, 9, 11, 13 и пр., но найобикновенното число е *седамъ*. По нѣкога играхтъ и трима, петима, но тѣ не прѣдставляватъ сжщинскитѣ русалии и не могхтъ да лѣкуватъ болни. Най сериозното калушарско установление е тогава, когато русалиитѣ сж седамъ или единадесетъ.

Всѣкой калушаръ има *тояга.* Тая тояга е отъ дръво, пра́во, дебело нѣколко милиметра, а дълга около метаръ и половина. Тоягата се прави или отъ яворъ, ясенъ или дрѣнъ. На единия край тя е остра и обкована съ желѣзо, за да може да се забожда въ земята, когато играе калушаринътъ; тоягато е накичена съ разни *дрънколии*, за да прави шумъ, когато се тя *прѣмета* изъ ржцѣтѣ.

Тоягата се пригатвя отъ самия ватафинъ, и за калушаринътъ има таково важно значение, каквото сж нѣкога имали магическитѣ жезли за жрецитѣ: безъ тоягата калушаринътъ неможе нити да играе, нити пакъ да лѣкува. Калушаретѣ твърдо вѣрватъ, че тоягата има магическа сила, която е тя придобила отъ билкiитѣ и отъ баянията на ватафина.

Всѣкоя година, когато ще се почне калушарството, правжтъ се нови тояги: защото, както ще видимъ, слѣдъ свръшванието на *Русалiската недѣля*, тоягитѣ, съ които е играно прѣзъ недѣлята, се счупватъ отъ ватафина и, или се хвъргатъ въ рѣката, или се закопватъ въ землята.

Тоягата служи на калушарина да се подпира, когато играе.

Знамето на калушаретѣ има голѣмо значение. То е пълно съ магическа сила: сѣнката му даже е вълшебна. То се носи отъ самия ватафинь и никой, даже и калушаретѣ, не смѣе да се *до́прѣ* до него.

Когато наближи *Русалiската недѣля* почнуватъ приготвленията, за да излѣзнжтъ калушаретѣ.

Четири петъ дни прѣди *Русалiа* ватафинътъ свиква всичкитѣ калушаре въ домътъ си. Пръвата грижа на ватафина е да направи тоягитѣ и знамето. *Прътовитѣ* сж вече готови: ватафинътъ ги насича, прѣмѣрва да бждктъ еднакво голѣми, отъ едно и сжщо дръво и ги еднакво накичва Слѣдъ туй поржсва ги съ водà, въ която сж били потопени разни бѝлки и буренiе, *натръква,* ги

съ другъ *бурен*, *бае*,(а) надъ тѣхъ и ги дава на калушаретѣ. Додѣто ватафинътъ приготовлява тоягитѣ, свирцитѣ свирѫтъ самодивската пѣсенъ, а калушаретѣ стоятъ прави около ватафина съ кръстосани рѫцѣ. Ватафинътъ дава тояга най-напрѣдъ на най-старния отъ калушаретѣ и то по редъ по старшинство, а най послѣ на най младия. Калушаринътъ ще се приближи да поема тоягата отъ ватафина, той коленичва, цѣлува рѫка, произнася клéтвата, която изложихме пó-горѣ и тогава поема тоягата. Ватафинътъ го запойва и порѫсва съ вода, въ която сѫ потопени билiки и бyренiе. Калушаринътъ, надъ когото е извършена тая формалность, вече е снабденъ съ магическа сила, и той стои отдѣлно отъ другитѣ.

Като се извърши описания обрядъ надъ всичкитѣ калушаре, *Русалиитѣ* вече сѫ създадени, дружината съставена, и може да се пристѫпи къмъ приготовляването на знамето.

Знамето се състои отъ бѣлъ платъ (или домашненъ или купено отъ пазаря). •

Ватафинътъ отсича прътътъ, на когото ще се прикове знамето, отрѣзва нуждния платъ, съшива го самъ. прикoвля го за прътътъ, привръзва на връхътъ на прътътъ буренiе: *перуника*, *пелинъ*, *рóсенъ*, *чéсанъ*, *чемерика*, *вратика*. *кумуника* и овчарска *тентава*(б) и бае надъ него. Слѣдъ туй порѫсва го съ

(а) При всичкитѣ ми молби и настоявания, туй баение, както и заклинанията надъ знáмето никой нерачи да ми съобщи: тия баяния и заклинания сѫ тайни, които ще умрѫтъ съ тѣхъ. Тѣ сѫ положили клетва никому да не казватъ.

(б) И за тия билкiи русалиитѣ нерачихѫ да ми кажѫтъ, тѣхъ ми съобщи единъ циганинъ, който имъ билъ свирецъ въ течението на 20 години. Заклѣхъ му се, че нѣма да му съобщавамъ името, защото можали калушаретѣ да му нанапакостѭтъ. Вѣрно ли ми е обаче съобщилъ, туй не могѫ да утвърдѫ: акоземемъ обаче прѣдъ видъ, че тия билкiи въ пѣснитѣ се въспѣватъ като лѣковити, чародѣйски и отровни, тогава може да се вѣрва до нѣкѫде на туй съобщение.

вода, въ която сж били потопени сжщитѣ буреніе, покланя се, поема знамето и го исправя.

Додѣто ватафинътъ върши всичко това, калушаретѣ непрѣстанно игражтъ около ватафинъ и свирцитѣ свирятъ русаліската (самодивска) пѣсенъ. Когато да се издигне знамето всичкитѣ калушаре падатъ на колѣнѣ. Щомъ се издигне, ватафинътъ събира всичкитѣ калушаре подъ знамето и изново ги заклина. Додѣто калушаретѣ произнасятъ клетвата, ватафинътъ развѣва знамето надъ всѣкого отдѣлно. Освѣнъ заклеванието има и заричания отъ нѣкои ѣстия, пития и дѣла. Това заричание се пази священно.

Слѣдъ туй знамето се забожда въ гумното на ватафинътъ и се пази постоянно отъ калушаретѣ по редъ.

Това трѣбва да бжде свършено всичко до сжббота прѣди *Русàліь*.

Въ недѣля вече тръгватъ по селата.

Свирцитѣ сж тъкожде важенъ елементъ въ калушарството: безъ тѣхъ немислимо е играніето, немислимо е слѣдователно и лѣкуванието.

За свирачи се избиратъ такива лица, които знаятъ да свирятъ калушарскитѣ игри и русаліската (самодивската); освѣнъ това свирачьтъ трѣбва да бжде трѣзвенъ и да пази тайна. И свирачитѣ тщателно се избиратъ по между всичкитѣ свирачи въ околнитѣ села, и веднъжъ избранъ, единъ свирачь остава съ калушаретѣ въ течение на много години. Нѣкой си свирецъ циганинъ, Кючукъ Байрамъ отъ село Вълчедръма е билъ свирецъ на калушаретѣ прѣзъ цѣли 45 години, промѣнилъ и ватафинъ баща, синъ и свирилъ и е подъ ватафството на внука; това му бѣ направило таково положение между калушаретѣ, щото всичкитѣ калушаре го уважавахж и гледахж на него съ нѣкакво благоговѣние. «Когато той засвирялъ самодивската пѣсень, наречена *флоричика*, и кàманіетѣ заигравать.» — казваше старият калушаръ Дѣдо Опро.

Игритѣ на русалиитѣ биватъ отъ два вида: една игра става

само за удоволствие и любопитство на зрителитѣ, а другата за исцѣление на болнитѣ.

Болести, които лѣкуватъ русалиитѣ прѣзъ тая седмица, трѣбва да бѫдѫтъ *русалiски* и болния да се е разболѣлъ прѣзъ *Русàлiа—Русáлiската недѣля*. Да ли болестьта е русалiска, а слѣдователно и излѣчима, това познава ватафина. Тоя, щомъ види, че болестьта не е русалiска, не се наема ни да ѭ цѣри, защото тя не може да се лѣчи съ калушарски игри.

Обикновеннитѣ игри на калушаретѣ не прѣдставляватъ нѣщо особенно, защото въ нея се вижда само тѣхната вѣщина въ игранието. Ако нѣкой полюбопитвува и желае да види какъ играѭтъ калушаретѣ, какъ падатъ въ несвѣстъ и какъ ги послѣ свѣстяватъ, той заплаща една извѣстна сумма, и играта се отпочнува. Въ турско врѣме за една такава игра се плащало едно бѣло меджедие (21 грошъ), а за всѣкой паднѫлъ калушаръ отдѣлно по единъ *петàкъ* (петъ гроша). Днесъ се заплаща по единъ петолевъ за игра и по единъ левъ отдѣлно за всѣкой паднѫлъ калушаръ отдѣлно. Ако иска на пр. нѣкой да му играѭтъ калушаретѣ и да паднѫтъ двама, трима или повече отъ тѣхъ, той заплаща — 5+1+1+1 или повече лѣвове.

Играта за исцѣляванне на болнитѣ прѣдставлява по-голѣмо любопитство и интересъ, защото е много разнообразна и скопчана съ нѣкакви си обряди.

Тия игри ставатъ по слѣдующия редъ. Болния се донася при ватафинътъ, който, като го прѣгледа внимателно, обявява да ли болестьта е *русалiска* (самодивска) или друга. Ако болестьта е *русалiска*, става пазарлъка, каква сумма трѣбва да се заплати, и щомъ се свърши това, почнува се приготовленията за игра.

Купува се ново гърне и нова паница. Въ паницата се налива оцетъ, а въ оцета се гужда: чèсанъ, пелинъ и разни други билкiи(а). Тая *панѝца* ще държи ватафинътъ и изъ нея ще запойва

(а) И за тѣзи билки никой не рачи да ми обади.

калушаретѣ, додѣто тѣ играѭтъ. Въ гърнето се налива чиста вода *ненàчинѫта;* въ водата се гуждатъ билкіи и се прѣкрива съ пешкиръ, кръпа или платно.

Гърнето съ водата и съ билкіитѣ се гужда на една *синùя*, покрита съ новъ никакъ неупотрѣбляванъ *месàль*. Болния лѣга на нова чърга и пò далечко отъ гърнето и синията.

Като се приготви всичко това, почнува се церемонията. Свирцитѣ почнуватъ да свирѭтъ, а калушаретѣ-да играѭтъ. Играта се връши най напрѣдъ около болния и изначало тя върви кротко; калушаретѣ сѫ наредени въ крѫгъ и по редъ и то по старшинство, както ставали били и самодивскитѣ игри на тѣхнитѣ *ùгрища*. Всичкитѣ калушаре играѭтъ подъ упѫтванието и звукътъ на свирката; тя имъ показва: гдѣ трѣбва да *учéстѭтъ* стѫпкитѣ (да играѭтъ пó-бръзо), а гдѣ трѣбва да ги *урѣдѫтъ* (да играѭтъ по полека), а гдѣ пакъ трѣбва да играѭтъ *нàмѣсто*. Когато играѭтъ *нàмѣсто*, калушаретѣ се подпиратъ гърбътъ на тоягата и играѭтъ испѫчени. Като играѭтъ нѣколко минути *нà мѣсто*, хващатъ краищата на чергата, на коятъ лѣжи болния, и го подхвърлятъ на горѣ три пѫти съ викове: «*хай на калуш!*» Слѣдъ това се истѫпватъ, и ватафинътъ влиза въ крѫгътъ на калушаретѣ, потрива болния съ оцетъ изъ паницата по челото, рѫцѣтѣ и нозѣтѣ, полага знамето върху него, духа на четири страни и послѣ се *отдърпва на задъ*. Калушаретѣ почнуватъ изново своето хоро и прѣскачватъ болнии по редъ. Това се прави до три пѫти. Като свръшѭтъ хорото около болния, калушаретѣ почнуватъ да играѭтъ около гърнето и синията, а болния се оставя на чъргата да лѣжи. Свирцитѣ свирѭтъ пó живо, и калушаретѣ играѭтъ пò бръзо. Ватафинътъ при всѣкое обикаляние запойва калушаретѣ съ оцета изъ паницата, порѫсва съ водата изъ гърнето, както калушаретѣ, тъй и болния. Това се повтаря нѣколко пѫти. Додѣто калушаретѣ обикалятъ около гърнето, ватафинътъ стоù на страна и надвѣсва прѣдъ всѣкого знамето. Онѣзи отъ калушаретѣ, които сѫ

прѣдопрѣдѣлени да паднѫтъ въ *нéсвѣстъ* за искупление на болния, се запойватъ пó често и съ повече оцетъ, порѫсватъ се позече пѫти съ вода изъ гърнето, а знамето сѐ надвѣсва прѣдъ самитѣ имъ очи.

Запойванието и порѫсванието, калушаретѣ и болния се повтаря нѣколко пѫти.

Водата въ гърнето е вече получила чородѣйска сила, русалiкитѣ сѫ омилостивени, искуплението трѣбва да стане.

Ватафииа дава знакъ, свирцитѣ засвирватъ *русалiската*(а) *флоричика*, разгарътъ на играта дошълъ, калушаретѣ сѫ въ истѫпление.

Ватафинътъ дава знакъ, и най-стария калушаринъ замахва съ тоягата и . . . . . гърнето съ водата се пръснѫло.

Болния въ тоя моментъ скачя, грабва чъргата си и избѣгвалъ съвършенно оздравѣлъ.

Побѣгватъ и другитѣ калушаре, а ония, които трѣбвало да паднѫтъ, щомъ се счупи гърнето, падатъ безчувственни.

Сега се почнува ново хоро около падналитѣ калушаре, за да свѣстѫтъ. Играта е сѫщата, церемониитѣ сѫ сѫщитѣ, само че нѣма гърнето съ водата. Паднѫлитѣ калушаре се подхвъргатъ на горѣ, прѣскачатъ, растриватъ се отъ ватафина съ други билкiи и *развождатъ* се отъ здравитѣ калушаре. Въ това врѣме трѣбва да се дѣйствува бързо, защото, ако истине паднѫлия, не може вече да бѫде свѣстенъ.

Бѣхъ любопитенъ да узнаѭ отъ калушàретѣ и болния, какво осѣщатъ въ тоя моментъ. Ето какво ми се расправи.

Калушаринътъ Опро: «Като обикалямъ около болния сéщамъ, че се *омайвамъ* малко по малко. Като сръбнемъ и оцетъ, за шамадва ми се главата; като надвéси ватàфина знáмето предъ очите

(а) Ще бѫде много интересно да се забѣлѣжѫтъ мелодиитѣ на тия пѣсни. При всичкитѣ ми старания, туй не можихъ да извършѫ, защото самъ, за жалость, не могохъ да снемѫ тия мелодии.

ми, наоколо ми се спуща мъгла. Когато почнемо да обикалямо гърнето, іа нищо непо́мнимъ нити какво правимъ, нити какво прави ватафинътъ. Като наближи да се счупи гърнето, іа *омалаксвамъ* (ослабвамъ) донемайкѫде, (съвсемъ) а когѝто се счупи гърнето, краката ми се *подкосватъ* и падамъ.»

Калушаретѣ, които сѫ опредѣлени да не падатъ, ако и да сѫ зашамадени и омаени, но тѣ се държѫтъ, помнѭтъ, всичко, и когато се счупи гърнето, могѫтъ да побѣгнѫтъ.

Отъ болнитѣ, разболѣли се прѣзъ тая седмица, съмъ распитвалъ нѣколко душъ, а именно: Първанъ Младеновъ отъ Мокрешъ, Пуно Мръзинъ и Велика Джорина отъ село Вълчедрма. Расказътъ на болнитѣ бѣ единъ и сѫщъ.

Гуденъ на чъргата, болния усѣщалъ *ома́лаксваніе*; слѣдъ това му дохаждала дрѣмка. Додѣто играѭтъ калушаретѣ около него, болния усѣщалъ, че му ставало легко: слѣдъ всѣкое растривание, подхвъргание и запойвание ставало му било све по̀легко. Когато го прѣскачвали калушаретѣ, усѣщалъ билъ, като че всѣкой взималъ съ рѫка по нѣщо отъ болѣстьта му. Когато ватафинътъ го попръсквалъ съ водата изъ гърнето, болния се усѣщалъ билъ съвършенно здравъ, но само още омалаксалъ. Когато се счупвало гърнето, нѣкой го бръзо подигвалъ и като че му шъпнѫлъ на ухото: «бегай!» Какъ ставало всичко това и той самъ незнаилъ

Тъй расказватъ болнитѣ за калушаретѣ и твърдо вѣрватъ въ истинностьта на калушарската цѣлебна сила.

Когато се свръши *русаліската недѣля*, въ недѣля вечерь, калушаретѣ се връщатъ въ селото и въ домътъ на ватафина. Тука става сѫщата церемония и формалнность, както и прѣди, но само обратно: тамъ се даваше магическа сила на калушаретѣ, а сега имъ се отнема тая сила.

Свирцитѣ свирѭтъ, а ватафинътъ като се поклони три пѫти прѣдъ знамето, снема вързанитѣ *буреніе* и *бі́лкіи*, отковава платътъ отъ пръта, сплашта го и го гужда на страна, като при това

шъпне и бае нѣщо. Сетнѣ почнува да отнема отъ калушаретѣ тоягитѣ и дадената имъ магическа сила, като почне отъ най младия.

Като се свърши всичко това, чекатъ да настѫпи потайно врѣме. Като стане *потáйна доба* ватафинътъ и калушаретѣ безъ свирцитѣ, отиватъ край рѣката или при нѣкое *самодивско ѝгрище* и тука ватафинътъ счупва прътътъ на знамето и тоягитѣ на калушаретѣ и ги, или хвъргатъ въ рѣката, или закопватъ въ земята. Знамето всѣкога закопватъ въ земята

Ако нѣкой отъ любопитство би отишълъ да гледа какво се върши, то той заболѣвалъ и умиралъ. Ако ли пакъ нѣкой би се опиталъ да ископа знамето, то такъвъ онѣмѣвалъ, полудѣвалъ, ограисвалъ и най-сетнѣ слѣдъ дълги мѫчения умиралъ билъ.

Като свършѫтъ и това, всичкитѣ си омиватъ рѫцѣтѣ и очитѣ, ватафинътъ порѫсва всѣкого отдѣлно съ друга вода, такожде магическа (отвратна) и калушаретѣ ставатъ вече обикновенни людие.

Сега се връщатъ въ домътъ на ватафинътъ, раздѣлятъ печалбата, насѣдватъ около сложената трапеза, и веселбата се почнува. Това веселие трае цѣла нощь, па и цѣлия други день.

Отъ събраната печалба се изваждатъ най.напрѣдъ разноскитѣ, които сѫ станали прѣзъ *русáлскáта* недѣля и се заплаща на свирцитѣ. Останалата сумма раздѣлятъ на толкова части, колкото душъ калушаре сѫ били съ ватафинътъ заедно, и всѣкой зима по една часть. Сега всѣкой отъ калушаретѣ отдѣля отъ своя пай (дѣлъ) на десеть едно и дава на ватафинътъ; това е *връхнината*, която взима ватафинътъ.

Всичкитѣ спорове между калушеретѣ, до дѣто трае игранието се рѣшаватъ отъ ватафинътъ. Въ турско врѣме сѫдилищата не приемахѫ да гледатъ такива спорове.

Възнаграждението било за обикновенно играньe, било за лѣкуванье се взима всѣкога прѣдварително и въ брой (пешимъ) и то въ монети.

Понѣкога болния, като е оздравѣлъ, освѣнъ паритѣ, отъ го-

лѣма признателность подарява още и нѣкое *добиче* (конь, волъ, крава, свиня, овца или друго). Такъвъ подарькъ се гужда въ общата сумма.

Това сж *русалиитѣ* или *русаікитѣ*. Тѣ се различаватъ въ много нѣща отъ *Русалиитѣ*, описани отъ г. Шапкарева. Нѣ кога такива русалии е имало много, днесь такива дружества сжществуватъ много на рѣдко и то само между власитѣ.

Вь турско врѣме бѣше имъ свободно, и да играѭтъ, и да лѣкуватъ; днесь тѣ не смѣѭтъ да лѣкуватъ, затова и рѣдко се срѣщатъ. При всичко това, болнитѣ ходжтъ скришомъ при ватафина и той ги скришомъ лѣкува съ другаретѣ си.

б) Лисо̀ [Св. Пророкъ Елисей. 14 Юний].

Косата на главата не само че е едно украшение но и нужно за човѣка. Безъ коса̀, съ гола̀ глава човѣкъ спорѣдъ народа, не е човѣкъ; такъвъ е отритнжтъ отъ обществото и гледать на него съ прѣзрѣние. И кой незнае какво е нѣщо да бжде човѣкъ *кіѐлав* или *кіелѐш?*

Това е за мжжъ, а пакъ за жената? За жената косата има по-голѣма цѣна: безъ коса жената, не само че не е човѣкъ, но и оженванието ѝ е немислимо. Ето защо женитѣ гледатъ на косата си като на нѣщо най-скжпо за нейната хубость, за нейния животъ. Жената пази да не мие косата си въ извѣстни дни, да ѭ нерѣши (вчесва) въ извѣстно врѣме, и то само отъ страхъ да не би да *слѣтѝ* (опадне).

Болѣстьта, отъ която *слѝта* (опадва) косата се казва *лисо̀ лиса̀та*. Въ честь на тая болясть се празднува 14 Юний.

Меси се колачь, раздава се отъ него по махлата.

Болнитѣ отъ *лисо̀* (лиса̀та) на тоя денъ се лѣкуватъ съ баяние, *полѝвкіи*, *пушенье* (каденье) и заричанье.

[illegible] **Иванъ Кръстителъ. 24 Юний]** [illegible]

[illegible] имало било 77 [illegible] болѣсти е поста[illegible] болѣсти имать веднъжъ [illegible] Еньовден. На тоя день [illegible] китягъ се съ вѣнци. [illegible] Тоя день сѫ тѣ много [illegible]

[illegible] и дѣнътъ й е въ ед[illegible] за всѣкоя болѣсть и деньтъ и [illegible] за всичкитѣ болѣсти и [illegible]

[illegible] рано. излизать моми и мом[illegible] на *сънора* на топрака, опля[illegible] всѣкакви други трѣви и се про[illegible] Въ Стубелъ Бутлов. Околия Ломский [illegible] *вратика*, *комуника* и *овчарска* [illegible] прѣзъ вѣнеца, момитѣ пѣятъ тая [illegible]

„Е фала са мома Ангелѝна
„Ангелина [illegible]:
„Я сам мома, я сам момà
„[illegible] рода.
„Мене момъкъ, мене момъкъ,
„ „ не може не излъга.
«Де е дочулъ(г) змей іу планѝна,
«Па расперилъ(2) два руси перчѝна,
«Па са іузел(г) два мѐдни кавàла
«Па си седнàл(2) мòми до колѐно

а) Баба

«Та си свирѝл(2) до срѐд полунощи,
«И прелъгал(2) мома̀ Ангелѝна.
«Пристанала се мома́ Ангелѝна,
«Па е завѐл(2) іу Стара-планина.
«Направил ѝ(2) желе́зни *опѝнци*. (a)
«Коги здѐреш(2) желѐзни опѝнци
«Когѝ родиш(2) мъжко детѐнце,
«Тогива че идемо(2) у башта́ ти на госиіе.
«Де́ньем е(2) опинци носила
«Вечер ги е(2) у *огині* заревала
«Заран ги е(2) с'вода поліивала.
«Опинци се здрали, детѐ си родила.
«Пошле́ ми са(2) у баштà и на госиіе.
«Срещна́ле ми са(2) пѐт кола сас сѐно
«Срещнàле ми са(2) пѐт кола сас снопе
«Ангелина на змей проговаря:
«Лѐле змѐйо (2) лѐле огніен змѐйо;
«Можеш ли си(2) сѐно да запалиш,
«Се́но да запалиш, снопе да изгориш?
«Ангелини змей проговари
«Іа неможем(2) сено да запалим
«Іа неможем(2) снопе да изгорим,
«Че іу сено(2) іу тре́ва зелѐна,
«Че іу снопе(2) между стръковете
«Буйно буйът(2) билкіи лековити:
«Иглика, кумуника, овча́рска тентàва.
«Билкіи лековити, билкіи іомразни.
«Когито са край сѐло стигнàли
«На вене́ц се огніен змѐй префторил

(a) *Опинјък, опинки, опѝнци* (цървуле).

в) Енбівден. [Рождество Св. Иванъ Кръститель. 24 Юний] или *Св. Иванъ Биліо беръ*(а) който бере билкіи.

На тоя свѣтъ, спорѣдъ народното понятие, имало било 77 и половина болѣсти разни. Надъ всичкитѣ тия болѣсти е поставенъ *Св. Иван биліо беръ.* Всичкитѣ тия болѣсти иматъ веднъжъ въ годината сборъ, общъ праздникъ на Еньóвден. На тоя день всичкитѣ болѣсти се веселжтъ, кжпжтъ се, китжтъ се съ вѣнци. прѣмѣняватъ се въ цвѣтя и игражтъ. Тоя день сж тѣ много весели.

Всѣкоя болѣсть има и день, и лѣкъ, и лѣкътъ ѝ е въ една билкіа; понеже човѣкъ не знае на всѣкоя болѣсть и деньтъ и лѣкътъ, то тоя день се празднува общо за всичкитѣ болѣсти и бержтъ се билкіи.

Още *прѣдъ зорѝ*, рано, много рано, излизатъ моми и момци на чело съ кумицата и отиватъ на *сънора* на топрака, оплитатъ вѣнецъ отъ еньовка и отъ всѣкакви други трѣви и се провиратъ прѣзъ него за здравіе. Въ Стубелъ Кутлов. Околия Ломский Окржгъ въ вѣнеца гуждатъ *вратѝка*, *комуника* и *овчарска тентава.* Додѣто се провиратъ прѣзъ вѣнеца, момитѣ пѣжтъ тая пѣсень:

,,Пофàли са момà Ангелѝнка
,,Ангелѝнка бàш іубосница:
,,Я сам момà, я сам момà
,,Іот голéма рóда,
,,Мéне мòмъкъ, мéне момъкъ,
,, ,, не може ме излъга.
«Де е дочулъ(г) змей іу планѝна,
«Па распéрилъ(2) два руси перчѝна,
«Па си іузéл(г) два мèдни кавàла
«Па си седнàл(2) мóми до колéно

а) Баба.

«Та си свирѝл(2) до срѐд полунощи,
«И прелъгал(2) мома̀ Ангелѝна.
«Пристанала се мома́ Ангелѝна,
«Па е завѐл(2) іу Стàра-планина.
«Напрàвил ѝ(2) желе́зни *опѝнци*. (а)
«Коги здерéш(2) желѐзни опѝнци
«Когѝ родиш(2) мъжко детѐнце,
«Тогива че идемо(2) у бащá ти на госкіе.
«Дéньем е(2) опинци носила
«Вечер ги е(2) у *огині* заревàла
«Зàран ги е(2) с'вода поліивàла.
«Опинци се здрàли, детѐ си родила.
«Пошлé ми са(2) у бащà и на госкіе.
«Срещнáле ми са(2) пѐт кола сас сѐно
«Срещнàле ми са(2) пѐт кола сас снопе
«Ангелина на змей проговàря:
«Лѐле змéйо.(2) лéле огніен змѐйо;
«Можеш ли си(2) сѐно да запàлиш,
«Сéно да запáлиш, снопе да изгориш?
«Ангелини змéй проговàря:
«Іà неможем(2) сѐно да запàлим
«Іá неможем(2) снопе да изгорим,
«Че іу сѐно(2) іу трéва зелѐна,
«Че іу снопе(2) между стръковете
«Буйно буъкт(2) билкіи лековити:
«Иглика, кумуника, овчáрска тентàва.
«Билкіи лековити, билкіи іомразни.
«Когито са крàй сѐло стигнàли
«На венéц се огніен змéй префторил

(а) *Опинјък*, *опинки*, *опѝнци* (цървуле).

«Коги е Ангелина стигна̀ла
«У ба̀щината си кѫща,
«Ма̀кіа ѝ се зете́кла,
«Ліулкіата да и́ прифа́не.
«Ангелина ма̀кіи си говори:
«Недѐй ми ліулкіа прифа́ща,
«Ноло ми свали венѐца.
«На̀кръс лива̀гіето да минеш
«Зме́йски билки да збе́реш,
«Зме́йски билки іомра́зни
«Билкіи: Вратика, Иглика
«Кумуника та па іовча̀рска тента́ва.
«Сас ніи ма̀мо да ме іокѫпеш.
«На колата на *расточника*
«Сас биволска кожа покриеш.
«Това е ма̀кіа и́ сторила.
«Коги се Ангелина повръна,
«Да види ліулкіата с'детето
«Да види куката с'вене́ца:
«Детето у ліулкіа нема̀ло
«Нити на куката вене́ца.»

[Слушана отъ Петровъ Костандинъ учитель въ туй село.]

По нѣкѫдѣ момитѣ излизатъ съ една стара жена и въ нейното присѫтствие берѫтъ цвѣтье и вийѫтъ вѣнци.

Тоя вѣнецъ се скътва и когато се разболѣе нѣкое дѣте отъ *«лошата болѣсть»* кадѫтъ го съ трѣвитѣ, отъ които е той направенъ.

Прѣзъ такива вѣнци се провиратъ не само здравитѣ моми и момци, но се провиратъ и такива, които болѣдуватъ отъ дълго врѣме и немогѫтъ да намѣрѫтъ лѣкъ.

На Еньовденъ бабитѣ берѫтъ лѣковити билкіи, за дѣцата и

лафуситѣ жени. Еньовката се бере и съ неѭ се лѣкува болѣстьта *«червенката»*.

Които пакъ не отбиратъ отъ лѣковити билкiи, тѣ берѫтъ всѣкаква трѣва на брой 77 и отъ една трѣва отрѣсватъ половинката. Съ тия 77 ½ различни трѣви се лѣкуватъ болнитѣ, поливатъ и кадѫтъ.

На тоя день берѫтъ мѐтли, съ които метѫтъ въ кѫщи, за да нѣма лоши духове и таласъме; сѫщо берѫтъ се и омразни и любовни билкiи, които се давать на момцитѣ и момитѣ, та, или да се обичатъ, или да се намразватъ.

Освѣнъ вѣнцитѣ, прѣзъ които се провиратъ за здравие, на тоя день болнитѣ се кѫпѫтъ още въ разни *локви блатà*, *пàнори* и рѣки, за да исцѣлѣѭтъ: рѣки локви, блата и пáнори сѫ лѣковити, понеже сѫ се кѫпале въ тѣхъ болѣститѣ.

Тоя день пѫдаритѣ и селенитѣ пазѫтъ много зорко и строго нивитѣ отъ *бродни́ци*.

Бродницитѣ сѫ магйосници, които съ силата на тѣхнитѣ магии, могѫтъ да оберѫтъ сейдбитѣ и млѣкото на стадата; могѫтъ да вземѫтъ плодородието отъ една нива и да го принесѫтъ въ друга, или отъ нивитѣ на едно село, въ нивитѣ на друго; сѫщо млѣкото на едно стадо да прѣнесѫтъ въ друго, или отъ стадата на едно село въ стадата на друго село.

Това бродни́цитѣ правѫтъ за пари и то само на *Еньовденъ.*

Ето защо бабичка, която знаѭтъ въ селото, като магйосница, тоя день непущатъ ѭ никакъ да излиза изъ селото на вънъ, или ако е успѣла да излѣзне по-рано, пѫдаретѣ ѭ намиратъ, ударватъ ѝ добъръ бой и ѭ връщатъ.

Въ 1875 г. пѫдаретѣ отъ селото Метковецъ хванѫли били на сънора една такава бабичка, наложили ѭ хубавѣ и докарали въ селото. Излѣзнѫло послѣ, че тя е тъщата на кмета отъ селото Дългодѣлци. Нито кмета нито синоветѣ му, нито мѫжътъ на бабичката сѫ подигнѫли тѫжба, защото тѣ видѣли, че самата ба-

бичка сгрѣшила.дѣто се наела да пѫтува тоя день по полето. Ако е пакъ бабичка, която е излѣнѫла нарочно съ цѣль да *обѝра* плодове и млѣко, то тя се тъй хитро крие, щото никой не може да ѭ намѣри.

[Баба Дуда отъ Вълчедръма въ течение на 15 години обирала плодътъ на нивитѣ и млѣкото на стадата отъ село Горня Гнoеница и ги прѣнасала въ село Вълчедръма. Въ течение на 15 години нито единъ отъ пѫдаретѣ не сѫ можали да ѭ намѣрѭтъ].

---

10. *Горе́шнiьцитѣ* [Св. Илиевский месецъ. Юлий].

а) *Прокопие.* [Св. В. мѫченикъ Прокопии. 8 Юлий].

Пчелитѣ съставляватъ такожде важна часть отъ богатството на българина. Пчелата дава медъ и восъкъ, а въ замѣна на това тя иска много малко отъ човѣка: зимно врѣме, ако имъ не стигне храна, да имъ се даде малко медецъ и то отъ тѣхния си медъ.

Трудътъ и грижата около пчелитѣ сѫ незначителни: само когато роеватъ *кошаретѣ* [пчелитѣ въ едно кошарѝще съ своята *матка* (царица) се казва *кошаръ*, а въ село Ста̀кiовци (Бѣлоградч. окол.)—тръники] изисква се отъ пчеларътъ едно малко по голѣмо внимание да се съберѫтъ рояцитѣ, за да се не распръснѫтъ.

Но и пчелитѣ иматъ болестъ: освѣнъ *митилiьт*, тѣ иматъ и друга болесть, която ги мори.

Въ честъ на тая болесть се празднува тоя день, 8 Юлий. Обряди нѣма други освѣнъ слѣднитѣ:

Сутреньта се мѣсатъ два колачи: «*Св. Петка*» и «*Св. Прокопий*», прѣкадватъ се и разнасятъ по махлата. Още узори, прѣди слънце, подре́зватъ кошаретѣ (тръниките) и взиматъ медъ. Отъ тоя медъ се остава за лѣкъ отъ *бодежъ*, за гореньe гърлото на дѣцата, за мазанье ухапаното отъ пчели, паякъ или *стонога*, за мазанье *младе́нцитѣ*, *колаче́тѣ* на Св. Харалампи и пр. и пр.

б) *Горешнiьци.* [15, 16, 17 Юлий].

Пожарътъ е нещастие за човѣка, а особенно за селянина съ неговитѣ пластове сѣно, слама и съ неговитѣ ниви. Пожарътъ дохажда, и отъ огънiь, и отъ слънцето.

Въ честъ на оганiь, въ честъ на пожара и въ честъ на слънцето е устроенъ тридневенъ праздникъ: 15, 16 и 17 Юлий, нареченъ горешнiьци.

Въ течение на тия три дни нито се жъне, нито коси, нито пласти. Особенно се пази отъ косенье: защото сеното, косено, събирано или пластено прѣзъ тия три дни, запаляло се било отъ само себе си.

Друга работа се работи.

Днесь пазѫтъ само пръвия и наслѣдния *горѣшнiькъ*.

Сѫществуватъ въ всѣкое село по нѣколко примѣри за подобно запалвания отъ само себе си. Азъ ще излѫжѫ само нѣколко.

Въ селото Мокрешъ на Белъ — Николовци сѫ изгорѣли снопето, защото сѫ работили прѣзъ горѣщнiъцитѣ. Дѣдо Пано Мецановъ работилъ и му изгорѣли снопетѣ.

Въ село Криводолъ на Тодоръ Стакiовски и на Цоно Найденовъ также изгорѣли снопетѣ.

Въ селото Влашка махла на Тодоръ Пановъ изгорели снопетѣ.

Въ Ковачица на Церовченетѣ и на Божинъ Ивановъ изгорели снопетѣ.

Въ село Вълчедръма на Попъ Никола изгорѣли снопетѣ, дѣто работилъ на горещнiъцитѣ.

Въ село Ярловица на Цоно Гайдарски изгорели снопетѣ и пр. и пр.

Послѣ такива примѣри, мѫчно можете да убѣдите простото и суевѣрно население, че между празднуването и непразднуванието на горешнiъцитѣ, и запалванието на снопитѣ нѣма никаква свръска и зависимость.

в) *Св. Илия.* 20 Юлий.

Гръмотевицата е лошо нѣщо. Ако гръмне нѣкѫдѣ, то освѣнъ дѣто убива човѣка, животно, но още и разрушава кѫща, дръво и друго. Гръмотевицата се праща отъ нѣкой духъ за наказание на човѣцитѣ. Когото гръмнѫло, той е грѣшникъ и това наказание Господъ праща като знакъ на неговитѣ грѣхове. Гръмотевицата е била стрѣла, която лѣти отъ небото и съ коѭто Богъ убива грѣшника. Ако се намѣри стрѣлата, употрѣблява се за лѣкъ.

Понеже се случвало много пѫти, та слѣдъ тоя обрядъ почва да вали дъждъ, то това суевѣрие е до толкова распространено, щото, въ врѣме на бездъждие, найстаритѣ и влиятелни хора въ селото подканятъ па и накарватъ дъщеритѣ или внукиньитѣ си да правѧтъ *Гѐрман*. И днесь тоя обичай е многоупотрѣбимъ.

б) Пемперуга.

Обрядътъ *пемперуга* (пеперуда) се извършва на слѣдующия начинъ.

Като трае бездаждието два и повече мѣсеца по нѣкога, старейшината свиква циганьетѣ и имъ заповѣдва да излѣзне *пемперуга*.

Прѣди нѣколко десетки години *пемперуга* сѫ ставали български моми, но днесъ *пемперуга* става само циганска мома.

Пемперугата мома е, или съвършенно гола, както е било по-прѣди, или облѣчена само въ риза и то одърпана, както става въ повечето случаи сега. Голата *пемперуга* е опасана отъ кръстътъ на доле съ гѫсто наредени стръкове *бѫзе*, както съ вълненикъ и прѣстилка, които стрѫкове покриватъ голоттата ѝ, а отъ кръстьта на горѣ тѣзи стръкове бѫзе покриватъ само гѫрдитѣ; а на гърбать има такива два-три сѫтркове. Така сѫщо е покрита и оная *пемперуга*, която е облѣчена съ риза. На главата си *пемперугата* има вѣнецъ отъ сѫщето растение, на когото висѧтъ *манунки* (рѣсни) пакъ отъ *бѫзе*, а въ рѫцѣтѣ си, пакъ отъ *бѫзе* държи китка, съ която, додѣто играе, *пемперудата* рѫси на всѣкѫдѣ и се плѣска по снагата.

Пемперудата, така окичена съ *бѫзе* тръгва по кѫщитѣ, придружена съ още двѣ жени, които, додѣто тя играе, тѣ пѣѭтъ,

Всѣкоя кѫща е длъжна да пустне *пемперугата* и да приготви, или котелъ, или ведро съ вода.

Пемперугата, щомъ влѣзне въ дворътъ, почне да скача и

играе въ видъ на кржгъ, домакинката плиска върху ѝ котелътъ или ведрото съ вода, а двѣтѣ други жени пѣжтъ:

«Пеперуга одеше, одеше,
«Та се Богу молеше, молеше:
«Дай Боже дъж, дай Боже дъж,
«Да се роди: жито, просо, ичмикъ,
«Кукурусъ, вино, краставици,
«Най вече дългото (тулове),
«Дай Боже дъж, дай боже дъж.»

Тая пѣсенчица се повтаря и потретя. Щомъ полѣжтъ *пемперугата* съ вода, даряватъ ж съ нѣщо: брашно, пари, вълна жито, кукурусъ или друго. Най-обикновенното даряване е брашно.

Като изреджтъ всичкитѣ кжщи, *пемперудата* ще отиде въ рѣката ще хвърли бжзовата си прѣмена, ще се окжпе и ще се облѣче въ другитѣ си дрѣхи, а послѣ си отива дома.

Бжзето вѣнеца и китката хвъргатъ въ рѣката.

Брашното, кукуруза житото и друго, що е събрано отъ по кжщитѣ, раздѣлятъ, ако двѣтѣ жени, които сж придружавали пемперудата, сж чужденки, на четири дѣла, отъ които двата дѣла зима пемперудата, а по единъ дѣлъ зима всѣкоя една отъ женитѣ.

Распространенното и утвърдено между народа вѣрвание е, че слѣдъ такава *пемперуга* непрѣмѣнно ще вали дъждъ. Ако не ваки, тогава причината намиратъ въ тия нѣща: или има въ полето или въ селото нѣкждѣ скритъ змей, или кирмидчиитѣ и тухларетѣ сж направили магии. Въ такъвъ случай ставатъ приготовления за да отстранжтъ и тия двѣ спънки.

в) Змей.

Правено е *Германъ*, излизала е и *пемперуга*, но́ дъждъ нѣма и то само въ *топрàка* (околностьта) на това село зададжтъ се дъждовни облаци, почне и да прѣхвъркватъ капки, но веднжга се появи *вихрушка*, сприя, и облацитѣ сж раскарани

дъждътъ прѣминжлъ на друга страна. Тая вихрушка, тая сприя не е нищо друго освѣнъ змей, който се *увъртѣлъ*, или въ полето на това село, или въ самото село, та *шлѣка* (а) да отвлѣче нѣкоя мома, която залибилъ, или пакъ има сношение съ нѣкоя мома.

За да се отстрани това зло, за да се пропжди тая ала, съставлява главната грижа на селянетѣ.

Селския *кея* (кехая, глашатай) вика изъ село, че прѣзъ тая и тая нощь ще се гони змейтъ, та за това женската *челядь* (моми, невести и други жени) да бжде скрита.

Въ опрѣдѣлената нощь 10—15 и 20 мжжье, съблачатъ се *голй-голишáви*, взиматъ въ ржцѣтѣ си голѣми криваци и отъ голѣма вечера тръгватъ да гонжтъ змейтъ. Змейтъ е скритъ или въ нѣкоя кжща, или въ нѣкоя кошáра, или въ зъвникъ, или въ истба, или въ нѣкой окопъ, затова и тия *гонци влизатъ на всѣкждѣ*, *мушкатъ по кжтоветѣ* (кюшетата) и си излизатъ. Тия *гонци*, додѣто гонжтъ змейтъ, несмѣжтъ никакъ дума да продуматъ, тѣ сж нѣми. Вѣрва се, че ако нѣкой продума, можялъ да полудѣе и да пострадае отъ змейтъ

Ако селото е малко тия гонци сж едни, ако ли селото е по-голѣмо, тогава такива гонци има на нѣколко страни.

Всѣкоя кжща е достжпна на гонцитѣ и никой не смѣе да имъ се противи, защото тежкитѣ дебели тояги се свалятъ върху гърбътъ му.

Като изредатъ всичкитѣ кжщи, кошари, истби, зъвници и окопе, гонцитѣ сж изгонили змейтъ и отиватъ на рѣката, та се окжпватъ и обличатъ дрѣхитѣ.

Слѣдъ таково гоненье на змейоветѣ всѣкога дъждътъ дохаж далъ билъ.

а) *Шлекамъ* вардж да вземж или украднж нѣщо. Шлекамъ има още значение на тайно тражение.

Ако бездъждието е въ топрака на нѣколко села, тогава това гоненье ставя въ едно и сѫщо врѣме въ всичкитѣ тия села.

И змейтъ е гоненъ, и всичко друго е направено, но пакъ дъждъ нѣма въ това село. Въ такъвъ случай киримикчиитѣ и тулраретѣ сѫ направили магии, за да не вали дъждъ, та да могѫтъ да работѫтъ се керимиди и тугли. Магиитѣ, които правѫтъ тухларетѣ се състоѫтъ въ това, че взиматъ, или магаре, или куче, или котка, правѫтъ надъ тѣхъ магии и ги закопватъ живи въ земята. Додѣто се неископа това магаре, куче или котка и коститѣ му да се хвърлѫтъ въ рѣката, дъждъ не може да вали. За това събиратъ се селенитѣ отиватъ на тухларницата и искатъ отъ майстора и другитѣ работници да имъ покажѫтъ мѣстото, дѣто е закопано живото магаре, куче или котка. Ако майстора и другитѣ работници *забѫшѫтъ* (хванѫтъ бѫхъ), тогава селенитѣ ги накарватъ *на сила* чрѣзъ лабутъ и *налàгание* (бой) да кажѫтъ.

Щомъ се ископатъ коститѣ на закопаното животно, веднъга дъждъ завалѣва.

Това суевѣрие по прѣди, до толкова е било въ сила, щото неведнъжъ тухларитѣ сѫ били налагани. И днесь това суевѣрие владѣе, но прѣдъ страхътъ отъ закона отстѫпва суевѣрието.

Ако нѣкой *удавникъ* се закопа въ гробищата, додѣто удав ника се неископа и хвърли, дъждъ нѣма да вали.

Ако нѣкой *самоубиецъ* се закопа въ гробищата, додѣто той се неископа изъ гроба, дъждъ нѣма да вали.

Ако нѣкого обѣсѫтъ или заколѫтъ, такъвъ неможе да бѫде закопанъ въ гробищата, защото дъждъ нѣма да вàли.

Ето защо *удàвникъ*, *самоубиецъ*, *обѣсенъ* или зàкланъ се копатъ вънъ отъ гробищата. Когато има бездъждие народътъ вѣрва, че ако се утрѣпатъ жаби, дъждъ непрѣмѣнно ще вали.

Тия сѫ обичаитѣ и обрядитѣ въ врѣме на бездъждие.

Другитѣ суевѣрия ще бѫдѫтъ описани послѣдователно при описванието живота на народа и неговитѣ полски занятия.

Тия данни съмъ можалъ да събера за вѣрванията и суевѣрията на нашия народъ.

Възможно е че е останѫло нѣщо незабѣлѣзано, нѣщо неоткрито, но, който се занимавалъ и занимава да събира народнитѣ словесни умотворения, тоя ще знае, колко мѫчна работа е: какви мѫки, колко хитрости, колко убѣдявания, па нѣкѫдѣ и унижения трѣбва да бѫдѫтъ употрѣбени и прѣтърпени прѣдъ и отъ една одръпана невѣжа, па и вонѣща бабичка, само за да можете да истръгнете изъ устата ѝ двѣ думи за нѣкой обичай и обрядъ, или нѣколко редове отъ нѣкоя обрядна пѣсень. Ласкаѭ се обаче, че всичко, що е важно, е събрано и забѣлѣзано, и ако има нѣщо неоткрито, то ще бѫде маловажно.

Въ всѣкой случай, ако има нѣщо непълно, умолявамъ всичкитѣ г-да учители по селата въ тоя край, г-да инспекторитѣ и другитѣ любители на науката и изучванието на народния битъ, да съберѫтъ допълнителни свѣдения и, или да ги испращатъ направо до мене, или да ги испращатъ въ М-вото на Народното Просвѣщение. Къмъ всѣкого, който ми съобщи нѣщо ще бѫдѫ признателенъ.

